

CADERNOS DE LINGUA

11

1.º SEMESTRE. 1995

Director: Constantino García
Vicedirector: Manuel González González
Coordinador: Xosé Luís Regueira
Secretaria: María do Carme Pazos Balado

Coordinadores de área:

Carlos Díaz Abreira, Xermán García Cancela, Antón López Dobao,
Miguel Pérez Pereira, Modesto A. Rodríguez Neira

Colaboracións e correspondencia:

Orixinais para publicación e correspondencia en xeral envíananse ó
coordinador:

Xosé Luís Regueira Fernández
r/. Hórreo, 31-2º
15702 Santiago de Compostela

Subscripción e intercambio: Dirixirse a

Editorial Galaxia, S. A.
r/. Reconquista, 1 - 36201 Vigo

, Real Academia Galega
A Coruña, 1990

Edita: Real Academia Galega
r/. Tabernas, 11 - 15001 A Coruña

I.S.S.N.: 1130-5924

Título clave: Cadernos de Lingua
Título abreviado: Cad. Ling.

Depósito Legal: C-1.642-1992

Deseño: M. Janeiro

Imprime: Obradoiro Gráfico, S. L.
Avda. Rebullón, 49 - Mos

Esta publicación é posible gracias á colaboración económica da Consellería de
Cultura da Xunta de Galicia.

ÍNDICE

ARTIGOS

C. SILVA DOMÍNGUEZ, As estruturas adverbiais do tipo de <i>diante miña</i>	5
S. MONTERO KÜPPER, Proposta para unha traducción das perífrases aspectuais galegas ó alemán. As perífrasis perfectivas e aproximativas.....	23
L. IGLESIAS RÁBADE, O uso e o costume no proceso de normativización ortográfica da lingua inglesa.....	39
F. DUBERT GARCÍA, Algúns fenómenos morfolóxicos do galego de Santiago	71
A. S. ALONSO NÚÑEZ, Notas sobre a fala de Campobeceros	103
F. PELIQUÍN PÉREZ, Tratamento da lingua galega no proxecto curricular de centro (PCC) nun proceso de normalización lingüística.....	129
G. PLANELLA I DOMÈNECH, Os servicios lingüísticos en Cataluña	143

RECENSIONÍS

<i>Lingua e Cultura Galega de Asturias. Actas das I Xornadas da Lingua e da Cultura Galega de Asturias: Na busca das raíces da Terra Navia-Eo</i> , ed. por F. FERNÁNDEZ REI (F. Xabier Pérez Álvarez).....	157
<i>Xornadas de formación en lingua galega para os equipos de Normalización Lingüística dos Centros Educativos</i> (Xesús Domínguez Dono).....	163
<i>Actes de la II Trobada de Sociolingüistes Catalans</i> (Gabriel Rei Doval)	173
<i>Prontuario ortográfico de galego</i> , ed. por V. ARIAS LÓPEZ (Pilar Vázquez Grandas).....	177

AS ESTRUCTURAS ADVERBIAIS DO TIPO DE *DIANTE MIÑA*

CARME SILVA DOMÍNGUEZ
Universidade de Santiago

0. Introdución

O presente traballo ten como obxectivo a descrición do comportamento do pronome posesivo como integrante da frase adverbial, en secuencias do tipo:

- (1) E eu véxoa descer *por diante miña*, que sigo na fiestra a ollar (Bretaña, p. 16)

O interese por este tipo de estruturas é dobre, desde o noso punto de vista. En primeiro lugar, a presenza do posesivo na realización desta función sintáctica supón un punto de afastamento máximo con respecto ó valor semántico de *posesión* ou *pertenza*¹ que reiteradamente lle atribuíu a gramática tradicional. O comportamento da unidade é puramente referencial, dado que sitúa o valor espacial indicado polo adverbio en función das persoas gramaticais. En segundo lugar, e xa propiamente desde a perspectiva da descrición do galego, obsérvase un amplo debate entre os distintos autores acerca do carácter orixinariamente autóctono ou foráneo da estrutura e, por tanto, a súa integración ou non na gramática *non interferida* da lingua².

¹ Os exemplos de definicións semánticas do pronome posesivo son múltiples. Calquera gramática de corte tradicional opta por este tipo de vía para a delimitación da unidade. Que nós saibamos, as propostas máis completas nesta dirección aparecen en Lenz (1935: 271-277), aínda que tamén pode consultarse a gramática de Fernández Ramírez (1951: 227-235) ou o *Esbozo* (1973: 210). Dentro da liña semanticista, o máis innovador é o traballo de Seiler (1983: 7-8).

² Así, mentres Álvarez e outros (1986: 221) constatan, sen xuízos valorativos, a posibilidade de aparición do posesivo "con calquera adverbio -ou locución- relativo de lugar", Costas e outros (1988: 112) non vacilan en xulgalas como "decalques puros do español vulgar". Pola súa banda, Carballo Calero (1966: 199) propón unha equivalencia exacta entre a presenza do posesivo na frase adverbial do galego e do español: neste escolle a forma masculina, naquel a feminina. Sen embargo, en ningún momento se indica que o fenómeno en galego poida ser froito da interferencia do español.

De menor interese é, para os nosos obxectivos actuais, a polémica xurdida no ámbito lingüístico español acerca das relacións entre posesivo e persoal, polémica que, nas súas formulacións máis extremas, leva á consideración do segundo como simple variante sintáctica do primeiro³. En calquera caso, e desde o noso punto de vista, unha análise que negue entidade ó posesivo no sistema fundaméntase en consideracións de carácter máis diacrónico do que sincrónico e, por tanto, non resulta válida. No momento actual, calquera descrición do sistema da lingua que non teña en conta o posesivo esquece un dos elementos básicos na configuración do ámbito nominal.

Pero a nosa finalidade é descritiva, non teórica, e indirectamente normativa. Cremos que, para tentar dar unha resposta unitaria e definitiva ó debate acerca da licitude ou ilicitude da presenza do posesivo na frase adverbial do galego, cómpre examinar sen prexuízos a orixe desta práctica sintáctica e o seu grao de implantación e extensión no noso territorio lingüístico. Desde logo, o presente traballo non ten como meta a resolución do problema, e só quere ser unha contribución ó necesario esclarecemento da cuestión. Unha contribución entre moitas outras, feita a partir do exame non parcial dos feitos lingüísticos, sen o desprezo de partida cara a eles do que adoecen ás veces os traballos dos máis puristas.

1. As hipóteses acerca da orixe da estrutura

Se, no que respecta ó galego, o debate acerca da lexitimidade da presenza do posesivo na frase adverbial continúa en certa maneira aberto, na análise do fenómeno en castelán interfere unha circunstancia de innegable peso: a consideración do mesmo como "non estándar", "solecismo" e, en fin, evolución non desexable que se estigmatiza e se pretende eliminar. A perspectiva normativa na consideración da estrutura explica, cremos, o escaso número de autores que se aproximaron á mesma e, quizais, a brevidade destes achegamentos, tinguidos en ocasións de discutibles indicacións normativas. A pesar destas limitacións, desenvolvéronse dúas grandes liñas de explicación do fenómeno: por unha banda, a vulneración das regras distribucionais que rexen o comportamento sintáctico do pronome posesivo e da frase *de + pronome persoal*; pola outra, os frecuentes transvases de unidades entre a categoría substantival e a adverbial, cos conseguintes cruces nas súas estruturas respectivas. Como se pode observar, entre as dúas hipóteses non existe exclusión, senón complementariedade. Vexámolas máis polo miúdo.

³ Para esta cuestión, pódense consulta-los traballos de Alarcos (1970), Porto (1982: 71-76) e Costa Olid (1982: 23-31).

1.1. A competencia sintáctica entre posesivo e *de + persoal*

A frase *de + persoal*, adaptación frástica do pronome a funcións secundarias⁴, parece colisionar, en moitos momentos, coa existencia dunha unidade específica -o posesivo- para o cumprimento de tales funcións. Esta duplicidade de posibilidades sinónimas ofrecida polo sistema, escasamente rendible, resólvese nalgúñas persoas do paradigma de acordo co principio de economía lingüística: en efecto, a norma -no sentido coseriano do termo- fixa unha das formas para cada caso. Noutras persoas, a liberdade de escolla parece se-la regra xeral.

Ocuparémonos en primeiro lugar da competencia entre posesivo e frase preposicional *de + persoal* para o desenvolvemento da función modificador na frase nominal. Nesta situación sintáctica, a escolla dunha ou outra unidade depende da persoa gramatical de que se trate.

Para as persoas implicadas como interlocutores no discurso -primeira, segunda, cuarta e quinta- tanto a norma do castelán como a do galego optan polo posesivo en detrimento da frase *de + persoal*. Así, son claramente agramaticais na nosa lingua secuencias como

(2) A casa de *min/de ti/de nós/de vós* non gustou demasiado

Cómpre facer, sen embargo, algúns apuntamentos. En primeiro lugar, existe certo tipo de secuencias en que a presenza da frase preposicional *de + persoal* si resulta aceptable, mesmo nestas persoas, como modificador da frase nominal⁵. Trátase xeralmente de casos en que un primeiro lugar modificativo está xa ocupado por un posesivo:

(3) O meu coñecemento *de ti* aconséllame esta

ou mesmo por outros tipos de modificador:

(4) O gran coñecemento *de ti* que eu teño aconséllame esta resposta

En segundo lugar, e especificamente para as persoas cuarta e quinta, Porto (1982: 80) detecta a existencia dun tipo peculiar de estruc-

⁴ E tamén a algunhas primarias necesitadas de preposición *de*, tanto nucleares como periféricas: suplemento, complemento adverbial, complementos circunstanciais, etc.

⁵ Con certos substantivos o recurso á alternativa frástica é de regra. Isto sucede, por exemplo, coa forma *fondo*, que non admite a presenza do posesivo como modificador, e selecciona necesariamente a frase preposicional. Cremos que exemplos deste tipo corroboran a análise desta alternancia como un feito de *norma* e non de *sistema*. Por iso tamén o español dialectal americano, que por circunstancias históricas -relacionadas coa peculiar evolución das formas de tratamento nesta área- perdeu certas persoas do paradigma do posesivo, substitúe estas pola alternativa analítica (Cfr. para esta cuestión o traballo de Granda (1966)).

turas que non só admiten, senón que esixen, a alternativa frástica fronte ó posesivo. Trátase de secuencias do tipo de

(5) A maioría *de nós/ de vós* votou a favor da moción

Sen embargo, e desde a nosa perspectiva, a existencia deste tipo de secuencias non invalida a regra xeral. Isto é así dado que é plausible, e quizais máis coherente, postular unha análise segundo a cal a frase nominal suxeito desta cláusula se segmenta en dous constituíntes inmediatos, un determinante, *a maioría de*, e un núcleo, *nós*. Tal hipótese podería explica-la tendencia crecente da lingua a concorda-lo verbo co pronome persoal en cláusulas como (5), tendencia que chega a facer mesmo pouco usual a alternativa contraria. Esta proposta de análise suprime de raíz o problema, dado que se preposición e pronome persoal non constitúen unha unidade no primeiro nivel de segmentación, desaparece o carácter excepcional deste tipo de secuencias e a súa pertinencia nesta cuestión.

A descrición da alternancia entre formas de posesivo e formas de persoal traspostas preposicionalmente varía de maneira radical nas dúas persoas non directamente relacionadas co acto comunicativo, a terceira e a sexta. En efecto, as frases preposicionais *del, dela, deles e delas* carecen das restricións de ocorrencia sinaladas anteriormente para o resto das persoas do paradigma. Perfectamente posible e gramatical resulta o seu funcionamento:

(6) Entonces, pois o fillo del está de relojero en Friol (Guntín, p. 195)

Existen, sen embargo, certas peculiaridades que acoutan a liberdade do falante á hora de optar por unha construción ou pola outra. Todas elas teñen que ver coa escolla da forma de posesivo nestas persoas para a expresión de valores semánticos diferentes dos vehiculados a través da frase preposicional.

En primeiro lugar, as formas de posesivo de terceira e sexta persoas alternan o seu significado etimolóxico co de segunda persoa de respecto. No exame desta cuestión, algúns autores indican a existencia dunha especialización plena das devanditas unidades na expresión deste valor dislocado de cortesía⁶, polo que só a alternativa frástica podería

⁶ Tal é a proposta de Meier (1946) para a explicación da alternancia entre as dúas posibilidades expresivas:

"*seu(s), sua(s)*, na conversa (falada ou escrita) tem, em geral, a função de exprimir a posseção de segunda pessoa [...] O português destina esta forma largamente para a posseção da pessoa de tratamento e aproveita por isso muito de *dele(s), dela(s)* para a posseção de terceira pessoa" (pp. 132-133)

expresa-lo valor persoal de terceira e sexta persoas. Sen embargo, e de acordo cos datos do noso corpus de exemplos, a utilización do paradigma do posesivo para a expresión dun significado persoal de cortesía non supera, en ningún dos textos explorados, o 10% do total de formas de terceira e sexta persoas. As gravacións recollidas da oralidade achéganse a este limiar, mentres que os textos literarios, tanto decimonónicos como contemporáneos, presentan menos dun 5% de formas de cortesía.

A sinonimia plena entre as dúas estruturas resulta tamén interferida pola escolla do posesivo para a expresión dun contido de insistencia que pode chegar a desenvolver valores específicos. A substitución desta unidade pola alternativa contraria elimina, ou cando menos dificulta, a comprensión deste significado:

(7) Hai peixes no mar que teñen *a súa defensa* (Occidente)

(8) [A manta] xa che me ten dado *as súas rabias*, que xa teño chorao (Guntín, p. 179)

Fóra destes valores específicos desenvolvidos polo posesivo e representados de maneira minoritaria no noso corpus, podemos afirmar que a distribución das dúas posibilidades estruturais carece, nas persoas terceira e sexta, da fixación normativa que caracteriza ó resto do paradigma. O falante pode elixir con certa liberdade entre ambas, e empregará unha ou outra de acordo coas súas finalidades e coa semántica do referente.

Aínda que non dispoñemos de datos totalmente firmes acerca desta cuestión, aventurámonos a afirmar que a lingua oral prefere a alternativa frástica fronte ó emprego do posesivo, especialmente cando isto non xera unha redundancia excesiva e cando o referente da forma pronominal aparece caracterizado como [+humano]. No rexistro escrito o posesivo resulta preferible, posiblemente debido á accesibilidade do contexto previo, o que faría redundante unha reiteración excesiva daquela información que pode ser extraída sen problemas do mesmo. Este feito podería explica-la importante proliferación de formas de terceira persoa de posesivo na literatura: 44,41% do total de ocorrencias, fronte a só un 17,51% na oralidade. O maior peso, nos textos escritos, dos referentes [-humanos] podería así mesmo axudar a xustificar este dato porcentual.

Como se mencionou anteriormente, a frase *de + pronome persoal* non aparece só en funcións de carácter secundario, senón que pode ocorrer tamén naquelas funcións primarias que precisan da preposición *de*, sexa esta rexida polo verbo ou non. O posesivo, unidade frástica por

Nos traballos de Taboada (1976: 119-121), Porto (1976: 158-159) e Muñiz (1978: 259-253), centrados na descrición de distintas falas galegas, detéctase, así mesmo, esta especialización de formas en significados persoais diferenciados.

excelencia, carece en principio de posibilidades ocorrenciais neste ámbito. Sen embargo, a equivalencia entre as dúas unidades establecida polos falantes supera a regulamentación normativa. Así, en certas falas son posibles secuencias do tipo:

(9) Paso túa⁷

En calquera caso, a lingua común non permite a extensión do posesivo fóra do ámbito funcional secundario, polo que na estrutura da cláusula só pode aparecer a frase preposicional *de + posesivo*.

Centrémonos agora no que constitúe o obxecto específico do presente traballo, a alternancia entre posesivo e frase preposicional como modificadores do núcleo da frase adverbial. Neste caso, a lingua máis antiga prefere o emprego da alternativa frástica, e a tradición gramatical española amósase firme no rexeitamento da introducción do posesivo neste ámbito⁸. Recoñécese, sen embargo, o vigor desta innovación sintáctica, que conquista rapidamente un lugar favorable en moi distintas áreas lingüísticas.

A pesar de que posesivo e frase preposicional coñecen en principio unha distribución bastante clara de espazos de uso, o certo é que a tendencia ó emprego erróneo dunha das alternativas en lugar da outra detéctase tanto no ámbito frástico como no clausal. Non debemos esquecer que se trata dunha cuestión de *norma*, e que, por tanto, o *sistema* admitiría calquera das alternativas. O que se produce é, en todos estes casos, unha modificación das regras de distribución de ámbalas estruturas, que pasan a funcionar en estrita equivalencia. Esta modificación pódese producir en calquera ámbito sintáctico. Así, a frase preposicional *de + persoal* pode ser introducida como modificador na frase nominal,

⁷ A presenza deste tipo de formas no galego da zona de Curtis (A Coruña) foime indicada por falantes procedentes desta área lingüística. Así mesmo, parece que no castelán máis coloquial da Coruña existiu no pasado a secuencia *Paso tuya*, evidente tradución da anterior. No castelán venezolano aparecen cláusulas como *Se burló mío* (cf. Campos 1978). Trátase, desde logo, dun uso fortemente anatemizado pola gramática, pero real nas dúas linguas e, por tanto, necesitado antes de explicación que de rexeitamento. No galego da provincia de Lugo é posible escoitar unha secuencia do tipo *Pobre túa*, que non saberíamos ben se considerar unha cláusula na que se elidiu o verbo copulativo ou unha frase adxectiva, de acordo coa natureza do primeiro elemento.

⁸ Alcina e Bleca (1975: 164) indican que se trata de construcións que pertencen á lingua coloquial e, cando o posesivo aparece en feminino, "muy descuidada". Outros gramáticos interesados menos na comprensión da estrutura lingüística que na detección das regras do uso -por exemplo Casado (1988: 70-71)- non dubidan en tachar de 'solecismo' a ocorrencia do posesivo neste tipo de unidades. Os autores que presentan un punto de vista menos apaixonado sobre elas son aqueles que elaboran tentativas de explicación para o problema. Véxanse, por exemplo, as agudas observacións de Hernández Alonso (1970: 280) e de Fernández Ramírez (1987:93). Desde unha perspectiva acedamente crítica falan Seco (1961) e Gómez Torrego (1994: 50-53).

mesmo naquelas persoas en que non era normal. Pola súa banda, o posesivo pode mesmo saltar ó nivel clausal e substituír no mesmo a súa equivalente. Pero é no ámbito da frase adverbial onde a ruptura de regras distribucionais se produce con maior amplitude e vigor. A causa deste auxe tan importante pode estar, como indica Davis (1966: 5)⁹, en que a frase preposicional *de + persoal* non é facilmente admitida na estrutura da frase nominal naquelas persoas implicadas no discurso, e isto favorece a xeneralización do posesivo no ámbito paralelo da frase adverbial. Cómpre lembrar que, polo menos nestas persoas, a frase *de + persoal* só ocorre no nivel clausal -en funcións que presentan unha frecuencia de aparición non moi elevada- e no ámbito adverbial. O proceso favorece a substitución da forma pouco frecuente pola máis amplamente utilizada, sobre todo naqueles ámbitos sintácticos que presentan semellanzas estruturais notables, por seren ambos frásticos e endocéntricos.

1.2. As relacións semánticas e funcionais entre as categorías substantival e adverbial

Desde unha perspectiva diacrónica, un bo número de adverbios implicados semanticamente na expresión dunha idea de lugar teñen a súa orixe en substantivos que se transcategorizaron en diversas etapas da lingua. A continua e constante vinculación das expresións locativas coa función de complemento circunstancial motiva que este transvase de formas nominais cara ó ámbito adverbial non deixase aínda de producirse.

O primeiro e máis evidente punto de contacto entre a categorías nominal e a adverbial constitúeno unidades do tipo de *ó lado (de)*, *ó pé (de)*, *ó redor (de)*, *a/ó carón (de)*¹⁰. O carácter orixinariamente substantival do seu núcleo permite considerar totalmente lícita e tradicional a presenza do posesivo na estrutura xerada por elas. Bo indicio deste feito é a posibilidade de anteposición ou posposición do mesmo, sen ningún tipo de problemas. Con respecto ás unidades *ó redor* e *a/ó carón*¹¹, a

⁹ A explicación que ofrece este autor parece moi plausible:

"Casi podemos decir que el español peninsular rechaza *casa de mí*, *de ti*, *de nosotros*, *de vosotros*. También suenan algo extraños los usos *delante de mí*, etc. Así la lengua parece optar por la forma *delante mío*, *delante tuyo*, y por extensión analógica, *delante suyo* se halla fortalecido a expensas de *delante de él*" (p. 5)

¹⁰ Álvarez e outros (1986: 431-432) denomínaas *locucións adverbiais*, mentres que, no ámbito gramatical do castelán, Fernández Ramírez (1987: 93) inclúeas sen máis baixo o rótulo xeral de *adverbios*.

¹¹ En canto ós usos da locución *a carón* con posesivo, pero sen artigo, diferimos da interpretación de Varela (1982: 279) para quen tales construcións son *transgresións*, e por tanto, erros sintácticos. Desde o noso punto de vista, estruturas do tipo *a seu carón* poden ser definidas máis ben como arcaísmos sintácticos do tipo de *a meu ver*, *por teu ben* e outros similares (cfr. Álvarez e outros (1986: 152, apdo. 2.1.1.3.3., letra c)). Dado que ningún autor dos que se ocupan destas peculiares construcións "estereotipadas"

lingua actual non coñece xa a existencia, como forma plenamente substantival, das dúas unidades que deron orixe ás locucións. Este feito pode ser considerado, cremos, como un indicio claro da autonomía da locución adverbial con respecto á forma orixinaria que, como substantivo, posuía tódalas virtualidades sintácticas asociadas a esta clase de palabras.

A presenza do posesivo neste tipo de locucións adverbiais non pode ser interpretada como unha innovación da lingua actual, dado que responde non tanto ó seu funcionamento en sincronía como á súa historia sintáctica. Non podemos dici-lo mesmo, sen embargo, da locución adverbial *en contra (de)*. A natureza prepositiva da unidade aparentemente central nestas secuencias mantense mesmo na lingua actual, dado que *contra* funciona nesta como preposición simple. Sen embargo, existe unha tendencia moi acusada á introducción do posesivo na estrutura desta unidade:

(10) Eu, mira que falo *en contra miña*, que eu x'o dixen [...] (Terra Cha)

(11) Negouse a falar *na miña contra* o cigano Ludwig Mariano (Bretaña, p. 98)

O vigor da presenza do posesivo con esta frase preposicional é de tal magnitude que mesmo podemos percibir unha certa decadencia do uso da frase *de + persoal* tanto na lingua oral como na escrita. Obsérvase que esta tendencia xera un problema sintáctico de certa importancia. En efecto, a análise máis frecuente de frases do tipo de *en contra de min* parte da súa consideración como preposicionais, e distingue no termo unha frase nominal nucleada en torno a un pronome persoal. A presenza do posesivo como alternativa a *de + persoal* rompe esta posibilidade de análise, pola desaparición da última das preposicións da secuencia -a forma *de*, a verdadeiramente transpositora- e polo imposible carácter frástico nominal do posesivo.

Desde o noso punto de vista, a presenza do posesivo na estrutura xerada pola locución *en contra (de)* xustifícase pola interpretación como substantivo do elemento preposicional *contra*, o cal equipara en todo esta locución coas anteriormente examinadas (*ó lado*, *ó carón*, etc.). O cambio categorial da unidade vén favorecido polas relacións de antonimia que a locución establece con *a favor (de)*, en que o elemento central si é substantivo. Así mesmo, detéctanse na lingua certos usos nominais da preposición, nos que se produce unha interpretación da mesma como forma abreviada do substantivo *contraria*: *leva-la contra*, por exemplo. A consecuencia destes factores é a equiparación sintáctica da locución *en contra (de)* con respecto a *ó pé (de)*, *a/ó carón (de)*, etc.

proporciona un elenco máis ou menos exhaustivo das mesmas, resulta difícil xustificarla nosa afirmación doutro xeito que non sexa a través da nosa propia competencia lingüística.

As locucións adverbiais, polas súas propias virtualidades constructivas e polas relacións que manteñen con unidades de carácter substantivo, representan un punto de contacto entre categorías diferentes con estruturas constructivas tamén diferentes, polo que a duplicidade de alternativas formais que amosan pode ser xustificada pola súa ambigua natureza orixinal. Sen embargo, a substitución da frase *de + persoal* polas formas de posesivo prodúcese tamén, e con gran vigor, naquelas unidades definidas de maneira indiscutible como pertencentes ó paradigma adverbial. Vexamos cales son as causas que xustifican esta innovación¹².

A función sintáctica máis frecuentemente desempeñada polos adverbios de lugar é a de complemento circunstancial, en estreita competencia con locucións adverbiais do tipo de *ó lado*, *ó pé*, etc.. A proximidade semántica e funcional entre ámbolos tipos de unidades explica con facilidade o calco sintáctico:

(12a) Estivo *ó lado teu/de ti* tanto tempo e non o viches

(12b) Estivo *detrás de ti*¹³ tanto tempo e non o viches

(12c) Estivo *detrás túa/teu* tanto tempo e non o viches

Na lingua tradicional aparecen as secuencias (12a) e (12b). Na primeira delas, a ocorrencia do posesivo xustifícase polo carácter orixinalmente substantivo da forma *lado*, que permite un modificador pertencente a aquel paradigma. Pola súa banda, a posibilidade de integra-la frase preposicional *de + persoal* como modificador ten que ver co carácter sincronicamente adverbial da estrutura, dado que nunha interpretación nominal esta non sería posible na segunda persoa (vid. *supra*, apdo. 1.1.). A proximidade semántica, como expresións locativas, e o paralelismo sintáctico que se establece entre *ó lado* e *detrás* explica a secuencia (12c), que en realidade é simplemente unha xeneralización á unidade adverbial de tódalas virtualidades constructivas características da locución.

Non tódolos adverbios de semántica locativa admiten como modificador un posesivo, da mesma maneira que non todos admiten a integración na súa estrutura da frase *de + persoal*. Trátase sempre de *deícticos mostrativos de referencia externa*, segundo a denominación utilizada

¹² Seguimos neste punto as explicacións elaboradas por Costa Olid (1982: 96).

¹³ A pesar de que somos conscientes da existencia dun problema de análise, evitámonos ocuparnos, no presente traballo, dos casos de confluencia entre frase adverbial e frase preposicional. Para Carbonero (1979: 34) a análise correcta da secuencia *detrás de ti* pasa pola consideración da mesma como frase preposicional, dado que o adverbio estaría trasposto á categoría prepositiva por *de*. Para este autor, xa que logo, cando o adverbio relativo presenta unha modificación explícita introducida por preposición, cambia de categoría sintáctica e pasa a ser unha locución prepositiva. A discusión deste problema de análise levaría o noso traballo por camiños que non debemos, nin podemos, percorrer nestes momentos.

por Costa (1982: 96-97), quen segue neste punto a sistematización de Carbonero (1979)¹⁴. Son os tradicionalmente chamados *adverbios relativos* que, segundo Álvarez e outros (1986: 426) "sitúan no espazo con relación á posición dun obxecto dado". Almela (1991) -nun estudio concibido para o castelán pero utilizable polo paralelismo entre as dúas linguas neste punto-, considera *non transitivos* e, por tanto -na nosa terminoloxía- *non relativos* ós adverbios locativos do tipo de *arriba, abaixo, adiante, atrás*, etc., fronte ós innegablemente transitivos, *derriba, debaixo, diante, detrás*, etc. A non esixencia de complementación explícita na primeira serie leva aparelado o rexeitamento da frase *de + persoal* na súa estrutura frástica, aínda que, quizais por calco sintáctico con respecto á segunda serie, si admiten, en certos dialectos do castelán, o posesivo. No traballo de Álvarez (1986) todos eles son considerados indistintamente relativos, pero o certo é que só os do segundo grupo aparecen representados no corpo de exemplos que os autores propoñen. A observación das diferentes virtualidades constructivas dos adverbios denominados globalmente *relativos* non nos parece ociosa, senón que manifesta, quizais, a necesidade de establecer grupos adverbiais caracterizados de maneira máis precisa, e non só as dúas grandes categorías distinguidas tradicionalmente.

2. A presenza do posesivo na frase adverbial do galego

No marco dun traballo máis amplo acerca do pronome posesivo¹⁵ achegámonos á cuestión das virtualidades constructivas desta unidade no seo da frase adverbial. A nosa intención era chegar a unha descrición precisa do fenómeno a través dun amplo corpus de exemplos extraídos de textos e gravacións¹⁶ que abranguen desde os primeiros anos do século XIX ata a lingua oral da actualidade. Os resultados do traballo de detección de exemplos foron moi pobres. En efecto, a presenza do posesivo na frase adverbial é inexistente nos textos decimonónicos utilizados por nós, así como nos literarios do século XX, excepción feita da proliferación desta construción na obra *Bretaña, Esmeraldina* de Xosé Luís Méndez Ferrín. Dada a extensión do noso corpus literario, podemos afirmar que nos textos do XIX a presenza do posesivo na frase adverbial

¹⁴ Este autor (1979: 30-34) propón incluí-la necesidade de complementación, contextual ou explícita, dos adverbios relativos, como un tipo de *transitividade* semellante á que caracteriza a certos verbos, dado que, como neste caso, tamén se trata dunha *complementación semántica* que desenvolve plenamente o seu significado.

¹⁵ A nosa tese de licenciatura, *Os posesivos no galego moderno*, lida na Facultade de Filoloxía da Universidade de Santiago no mes de setembro de 1993.

¹⁶ Na bibliografía final detállase o corpus de traballo utilizado, así como as claves de interpretación de textos que aparecen a carón de cada exemplo reproducido.

non debía ser posible ou, se o era, esta opción debía se-lo suficientemente residual como para non translucirse nunca na literatura. Con respecto ó século XX, quizais a forte anatemización da estrutura por parte da gramática española pesou tamén sobre os nosos autores, agás sobre Méndez Ferrín. A valoración positiva cara á estrutura é tal en *Bretaña, Esmeraldina* que se detectan exemplos de ultracorrección, en que a presenza do posesivo como substituto do pronome persoal non é admisible, dado o carácter preposicional, non adverbial, do elemento nuclear:

(13) [Estaba] coas pernas moi abertas, *fronte miña* (Bretaña, p. 34)

(13b) Lanzou *contra miña* unha arroiada de improprios (Bretaña, p. 14)

(13c) [...] Eu podía ver *perante miña*, coma tal, no patio aquel [...] (Bretaña, p. 78)

Dada a pobreza de posesivos en función modificativa na frase adverbial que conseguimos detectar na lingua literaria, a nosa grande esperanza era o corpus oral. Sen embargo, os datos resultaron ser igualmente pobres. En efecto, das gravacións de lingua oral contemporánea por nós espoliadas só se extraeron dous exemplos, que reproducimos a continuación:

(14) Eu, mira que falo *en contra miña*, que eu x'o dixeran [...] (Terra Cha)

(15) Estabamos todas sentadas nas sillas, ar nais *detrás nosas*, claro, como de huardiáns (Goíán, p. 217)

A tarefa de establecer calquera tipo de xeneralización a partir duns datos iniciais tan reducidos fixo aconsellable o exame de fontes alternativas, especialmente no referido á lingua oral. Gracias á consulta do material elaborado acerca do posesivo pola Sección de Xeografía Léxica do Instituto da Lingua¹⁷, e en concreto dos mapas das formas *detrás de min* e *debaixo de nós*, puidemos completa-la nosa visión da cuestión. Da información proporcionada polos mapas despréndese que a frase preposicional *de + persoal* é posible en calquera punto do noso territorio lingüístico como modificador da frase adverbial. O posesivo, pola súa banda, coñece unha distribución irregular e esporádica nas provincias de A Coruña, Ourense e Lugo, mentres que compite con maior claridade coa alternativa frástica en Pontevedra, especialmente na súa zona sur. Aínda así, en ningún punto dos rexistrados nestes mapas esta unidade chega a

¹⁷ Vaia por diante o noso máis sincero agradecemento ós membros da mesma, por nos permitiren a utilización dun material aínda inédito (os mapas 239 a 258 da versión provisional do tomo de morfoloxía nominal do Atlas Lingüístico Galego).

substituír totalmente a frase preposicional. Farían falta datos máis concretos, procedentes dos exemplos e do contexto en que estes foron emitidos, para intentar establecer cales son os principios que regulan a escolla do falante en cada momento, naqueles dialectos en que ámbalas alternativas son posibles. Un apuntamento estatístico non carece, desde o noso punto de vista, de interese: no texto de Goián (Pontevedra) do que se extraeu o exemplo (15), un auténtico *unicum* no noso corpus, aparecen sen embargo cinco casos de presenza da frase *de + persoal* na estrutura da frase adverbial, do tipo de:

- (16) Eu acórdome que andaba *detrás de min* un d'alá de San Mihele
(Goián, p. 15)

A falta de contrastación desta única gravación con outras da mesma área impídenos concluír firmemente a maior rendibilidade, mesmo naqueles casos en que as dúas alternativas son posibles, da frase preposicional fronte ó posesivo.

De acordo cos datos proporcionados polos mapas dialectais, o galego escolle xeralmente a forma feminina do posesivo para a integración desta unidade na frase adverbial, circunstancia cando menos curiosa dado o tradicional carácter non marcado do masculino en calquera paradigma pronominal. A explicación desta circunstancia pode efectuarse, ó noso modo de ver, desde unha perspectiva diacrónica: quizais a introducción do posesivo fose máis temperá e máis doada en adverbios como *detrás*, *derriba*, etc., diacronicamente constituídos a partir de substantivos, e que polo seu vocalismo favoreceron posiblemente o emprego da forma feminina do paradigma. A anómala pluralización do posesivo no exemplo (15) débese probablemente á influencia do substantivo *nais*, non relacionado co pronome desde a perspectiva sintáctica pero si na estrutura informativa do texto.

3. Algunhas pautas para un breve achegamento normativo á cuestión

Como indicamos noutro lugar do presente traballo, os estudiosos da sintaxe do galego non acaban de poñerse de acordo acerca da independencia deste fenómeno con respecto ó seu homólogo en castelán. Por outra banda, os autores literarios, coa súa praxe lingüística, avalan ou rexeitan a introducción do posesivo na frase adverbial, sen que exista unha pauta unánime de uso ó respecto. Cómpre, xa que logo, unha proposta unitaria, o suficientemente fundamentada, para que o debate acerca da cuestión poida avanzar.

Desde a nosa perspectiva, a presenza do posesivo fóra dos límites da frase nominal pode explicarse en galego a partir de consideracións

relativas ó funcionamento do propio sistema, sen que sexa necesario aludir á intervención do castelán para o desenvolvemento de ningún dos factores que posiblemente deron orixe ó fenómeno. A confusión distribucional entre *de + persoal* e posesivo, xunto coa difícil e cambiante categorización de certas unidades orixinariamente substantivas abundan, cremos, para explicar plenamente esta confusión sintáctica. Certo é que a presenza do castelán como lingua ambiental no territorio lingüístico galego puido favorecer-la expansión da mesma, aínda que a avaliación desta influencia é difícil de efectuar. No momento actual, unha descrición do funcionamento do posesivo en galego que ignore a posibilidade deste tipo de construcións é, simplemente, unha descrición incompleta.

Cremos, sen embargo, que a lingua estándar ou *galego común* non debe ampara-la xeneralización do posesivo fóra do ámbito nominal, e que no rexistro formal da lingua ha de evitarse a introducción deste tipo de secuencias. A xustificación do noso -humilde- posicionamento normativo non toma como argumento central a dúbida acerca da lexitimidade do fenómeno en galego, senón o seu carácter de opción innovadora fronte á tradicional, que ademais é na actualidade aínda maioritaria. En efecto, a xeneralización do posesivo no ámbito adverbial só sucedeu de forma máis ou menos compacta nunha área do sur de Pontevedra, e sen que isto supuxera a anulación da alternativa frástica, posible en tódalas áreas lingüísticas. En canto á promoción desta unidade ó ámbito clausal, e a falta de datos concretos acerca da mesma, parece que o seu grao de expansión foi aínda menor e que se limitou a certas secuencias que se estereotiparon, sen que o modelo constructivo que elas supoñían fose alén de si mesmas.

En fin, e dado que se trata dunha posibilidade constructiva ignorada por boa parte do territorio lingüístico galego, descoñecida na lingua literaria decimonónica e rexeitada maioritariamente na contemporánea, podemos considerala unha innovación dialectal, respectable como tal e posiblemente lexítima en galego, pero non aceptable nin promocionable na norma común¹⁸ ou estándar.

Bibliografía

¹⁸ Aínda a risco de que se nos acuse de meternos onde ninguén nos chama -e doutores ten a Igrexa que coa súa sabedoría rexeitarán este humilde apuntamento- a valoración da situación do castelán non nos parece equiparable á que acabamos de propoñer para o galego. Nesta lingua, a xeneralización do posesivo fóra do seu ámbito orixinario é case completa en certos dialectos hispanoamericanos e peninsulares, ata o punto de que a alternativa frástica non resulta xa gramatical en moitos deles. A lingua culta de certos países americanos acepta esta opción, polo menos no seu rexistro oral. Nun futuro non moi distante, cremos, a norma do castelán terá que abandonar-la rixidez agresiva con que trata hoxe a este tipo de estruturas.

1. Textos e transcricións empregados na realización do traballo

a) Textos de principios do XIX e anteriores:

- Blanco, D. (1992): *A poesía popular en Galicia. 1745-1885. Recompilación, estudo e edición crítica*. 2 vols. Vigo: Xerais (=Cantigueiro).
- Mariño, R. (1991): *Estudio ortográfico, fonético e morfolóxico de textos do Prerrexurdimento galego*. Microficha: Santiago (=Estudio).
- Pintos, X. M.(1853): *A gaita gallega tocada po lo gaiteiro, ou sea carta de Cristus para ir deprendendo a ler, escribir e falar ben a lingua gallega, e aínda máis*. Pontevedra: Imprenta de don Xosé e don Primitivo Vilas (=Gaita).

b) Textos do Rexurdimento

- Castro, Rosalía de (1863): *Cantares gallegos*. Vigo: Imprenta de Juan Compañel (=Cantares).
- Valladares Núñez, M. (1880): *Majina, ou a filla espúrea*, en *La Ilustración Gallega y Asturiana*, tomo II, nº 21-36 (=Maxina).
- Curros Enríquez, M. (1886): *Aires da miña terra*. A Coruña: Latorre y Martínez (=Aires).
- Curros Enríquez, M. (1888): *O divino sainete*. A Coruña: Imprenta Ferrer (=Sainete).

c) Textos da época "Nós"

- Rodríguez Castelao, M. (1934): *Os dous de sempre*. Santiago: Nós (=Dous).
- Otero Pedrayo, R. (1935): *Devalar*. Santiago: Nós (=Devalar).

d) Transcricións da lingua oral contemporánea

- Krüger, F.(1923): *El dialecto de San Ciprián de Sanabria*. Anexo 4 da R.F.E. Madrid (=Sanabria¹).
- Prieto, L. (1958): *Contos vianeses*. Galaxia: Vigo (=Viana).
- Alonso, D. (1969): "Narraciones orales gallego—asturianas de Oscos", en *Obras Completas*, volume 1, pp. 495-521. Madrid: Gredos. (=Oscos).
- Santamarina Fernández, A. (1975): "Testos e noticia da fala de Negueira (Lugo)", en *Verba*, volume 2 (1975), pp.313-322 (=Negueira).
- Cortés y Vázquez (1976): *Leyendas, cuentos y romances de Sanabria*. Salamanca (=Sanabria²).
- Couceiro, J.L.(1976): *El habla de Feás*. Anexo 5 de *Verba*, Universidade de Santiago (=Feás).
- Taboada, M. (1976): *El habla del valle de Verín*. Anexo 15 de *Verba*. Universidade de Santiago de Compostela (=Verín).

- Fernández González, J. R. (1978): *Etnografía del valle de Ancares. Estudio lingüístico según el método "Palabras y cosas"*. Anexo 10 de *Verba*, Universidade de Santiago (=Ancares).
- Roux, M. (1982): *Fala o fistor e fáise o día. Algúns aspectos da tradición oral galega na parroquia do Cebreiro*. Sada: Edicións do Castro (=Cebreiro).
- Fernández Rei, F. (1985): "Textos do galego exterior: Piantón (A Veiga-Oviedo), Paradaseca do Bierzo (León) e Lubián (Zamora). Caracterización lingüística", en *Homenaje a Álvaro Galmés de Fuentes*. Madrid: Gredos, pp. 185-196 (=Exterior).
- Vázquez Somoza, X.L.(1986): *O galego en Zolle (Guntín)*. Memoria de licenciatura. Universidade de Santiago (=Guntín).
- Pousa Ortega, H. (1987): *A fala de Goián. Estudio descriptivo*. Memoria de licenciatura. Universidade de Santiago (=Goián).
- Regueira Fernández, X.L. (1989): *A fala do norte da Terra Cha*. Tese de doutoramento: Santiago de Compostela (=Terra Cha).
- Fernández Rei, F. e Hermida Gulías, C.: *Escolma de textos dialectais da zona central* [inédita] (=Central).
- Fernández Rei, F. e Hermida Gulías, C.: *Escolma de textos dialectais da zona occidental* [inédita] (=Occidental).
- Fernández Rei, F. e Hermida Gulías, C.: *Escolma de textos dialectais da zona oriental* [inédita] (=Oriental).
- Gravacións realizadas na Estrada (Pontevedra)*, xaneiro de 1993 [inéditas] (=Estrada).
- Gravacións realizadas en Antas de Ulla (Lugo)*, novembro—decembro de 1990 [inéditas] (=Antas).
- Gravacións realizadas en Quiroga (Lugo)*. Xaneiro de 1993 [inéditas] (=Quiroga).
- e) Obras literarias posteriores á guerra civil*
- Dieste, R. (1958): *A fiestra valdeira*. Buenos Aires: Citania (=Fiestra).
- Cunqueiro, Á (1968): *Merlín e familia i outras historias*. Vigo: Galaxia (=Merlín).
- Cunqueiro, Á (1977): *Xente de aquí e de acolá*. Vigo: Galaxia (=Xente).
- Casares, C. (1987): *Os mortos daquel verán*. Vigo: Galaxia (=Mortos).
- Méndez Ferrín, X. L. (1987): *Bretaña, Esmeraldina*. Vigo:Xerais (=Bretaña)

2. Bibliografía mencionada ou manexada

- Álvarez Blanco, R., e outros (1986): *Gramática galega*. Vigo: Galaxia.
- Álvarez Martínez, M.A. (1986): "Sustantivo, adjetivo, adverbio: caracterización funcional", en *Verba*, 13, pp. 143-161.

- Álvarez Martínez, M.A. (1992): *El pronombre*. Madrid: Arco Libros.
- Alarcos, E. (1970): "Los pronombres personales", en *Estudios de gramática funcional del español*. Madrid: Gredos, pp. 143-155.
- Alcina, J. e Blecua, J. M. (1975): *Gramática española*. Barcelona: Ariel.
- Almela Pérez, R. (1991): "Las construcciones del tipo *delante suyo*", en Hernández, C. e outros (ed.): *El español de América (Actas del tercer congreso del español de América)*. Salamanca: Junta de Castilla y León, pp. 435-444.
- Campos, E. J. (1978): "Observaciones sobre los posesivos", en *Letras* (Caracas), 34/35, pp. 32-40.
- Carballo Calero, R. (1966): *Gramática elemental del gallego común*. Vigo: Galaxia.
- Carbonero Cano, P. (1979): *Deíxis espacial y temporal en el sistema lingüístico*. Sevilla: Universidade.
- Casado, M. (1988): *El castellano actual. Usos y normas*. Pamplona: EUNSA.
- Cifuentes Honrubia, J.L. (1989): *Lengua y espacio. Introducción al problema de la deíxis en español*. Alicante: Universidade.
- Costa Casas, X.X., e outros (1988): *Nova gramática para a aprendizaxe da lingua*. A Coruña: Vía Láctea.
- Costa Olid, A. (1981): *El posesivo en español*. Sevilla: Universidade.
- Davis, J. B. (1966): "*Delante mío*: enfoque y análisis del problema", en *Español actual*, 7, pp. 4-6.
- Davis, J. C. (1953): "*A pesar mío, a pesar de mí*", en *Hispania*, XXXVI, p. 459.
- Gómez Torrego, L. (1994): *Manual de español urgente*. Madrid: Arco Libros.
- Granda, G. de (1966): "La evolución del sistema de posesivos en el español atlántico (estudio de morfología diacrónica)", en *B.R.A.E.*, 46, pp. 69-82.
- Hernández Alonso, C. (1970): *Sintaxis española*. Valladolid.
- Lenz, R. (1935): *La oración y sus partes. Estudios de gramática general y castellana*. Madrid: Centro de Estudios Históricos.
- Meier, H. (1946): "Sintaxe gramatical-sintaxe funcional-estilística", en *Boletim de Filologia*, VIII/2, pp. 128-144.
- Muñiz, C. (1978): *El habla del Valledor. Estudio descriptivo del gallego asturiano de Allande (Asturias-España)*. Amsterdam: Académische Pers.
- Polo, J. (ed.), Fernández Ramírez, S. (1987): *Gramática española. 3.2.: El pronombre*. Madrid: Arco Libros.
- Porto Dapena, Á. (1977): *El gallego hablado en la comarca ferrolana*. Santiago: Universidade [anexo IX de *Verba*].

- Porto Dapena, Á. (1982): "Los posesivos personales del español: intento de descripción funcional", en *Dicenda*, 1, pp. 55-108.
- Porto Dapena, Á. (1986): *Los pronombres*. Madrid: Edi-6.
- Real Academia Española (1979): *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Seco, R. (1961): *Diccionario de dudas y dificultades de la lengua española*. Madrid: Aguilar.
- Seiler, H. (1983): *Possession as an Operational Dimension of Language*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Taboada, M. (1976): *El habla del valle de Verín*. Santiago: Universidade [anexo 15 de *Verba*].
- Varela Barreiro, X. (1982): "Aproximación sintáctica ó posesivo en Cunqueiro", en *Homenaxe a Álvaro Cunqueiro*. Santiago de Compostela: Facultade de Filoloxía da Universidade.

**PROPOSTAS PARA UNHA TRADUCCIÓN DAS PERÍFRASES
ASPECTUAIS GALEGAS Ó ALEMÁN
As perífrases perfectivas e aproximativas**

SILVIA MONTERO KÜPPER
Universidade de Vigo

Na lingua galega abundan as perífrases verbais coas que se expresan aspectos, temporalidade e modalidades, o que lle confire un dinamismo singular á lingua. As perífrases aspectuais fan referencia á estrutura temporal e ó desenvolvemento da acción. Na lingua alemana non existe este recurso lingüístico, nin hai estrutura equivalente para expresa-los significados das perífrases galegas.

Considerando que nas perífrases o verbo auxiliado se ve modificado no seu significado léxico propio, parece obvio que un dos recursos máis frecuentes para transmitir á lingua alemana os valores das respectivas perífrases sexa o adverbio, modificador do verbo e ademais medio lingüístico moi utilizado no alemán. Os modificadores non constitúen as únicas posibilidades de reproducir-los valores perifrásticos galegos. A noción de ‘aspecto’ na terminoloxía de Coseriu (1976) implica o que na lingüística alemana se denomina ‘modo de acción’. Os diferentes significados desta categoría semántica tamén se poden expresar p.ex. por prefixos (formación de palabras), por construcións verbais (non gramaticalizadas) ou polo significado léxico do propio verbo (recursos léxicos e sintácticos). O tipo de transposición non só vai depender da perífrase senón así mesmo do contexto e das posibilidades que ofrece a lingua alemana.

É un lugar común que xeralmente non é posible atopar unha tradución que reflecta fielmente a realidade designada na lingua fonte. Non sempre se poderá evoca-lo mesmo valor que atopamos nas perífrases galegas. As traducións só poden propoñer un achegamento ó orixinal expresando ás veces nada máis que unha idea globalizada da perífrase. Adoita ser ineludible que se perdan valores estilísticos e matices expresados nos orixinais.

A penas hai casos para os que poidamos ofrecer ‘a’ tradución. Non existe unha semántica universal, xa que o significado sempre depende do seu contexto. A miúdo cómpre optar por unha tradución libre ou cero, se queremos cumprir coas regras idiomáticas da lingua termo. Moitas

categorías semánticas e lexicais que se expresan nunha lingua non teñen que aparecer *expressis verbis* na outra.

En primeiro lugar, seguindo o criterio da perfección, ou non, da acción verbal, clasificámo-las perífrases en: perfectivas, aproximativas e imperfectivas. En segundo lugar, e seguindo a terminoloxía de Coseriu (1976), caracterizámo-las segundo as categorías de fase, resultado e repetición. Neste artigo abordamos só as perífrases perfectivas e aproximativas, deixando para unha segunda parte as perífrases imperfectivas.

Os exemplos son literarios na súa maioría; tirámoslos do estudo sobre perífrases verbais de Guillermo Rojo (1974). Outros exemplos proveñen de Álvarez et al. (1986) ou de Santamarina (1974).

1. Perífrases perfectivas

Perífrases perfectivas son todas aquelas que designan a perfección dun proceso.

1.1. Categoría de fase

a. Perífrases egresivas

A fase egresiva enfoca a acción despois da súa perfección (Coseriu 1976: 106). En galego, pois, as perífrases egresivas *acabar de* e *vir de* + infinitivo expresan o remate recente dun proceso.

Á falta de formas equivalentes na lingua alemana, xeralmente non é posible transmiti-lo seu significado, sobre todo no caso de *vir de* + infinitivo, tendo que recorrer ós adverbios *gerade*, *eben*, tanto para esta coma para a outra perífrase. Destes adverbios temporais, sen embargo, prescínlese normalmente, sempre e cando o contexto non esixa destaca-la inmediatez de maneira explícita.

Na tradución é importante ter en conta que ós tempos verbais de presente e imperfecto de indicativo lles corresponden na lingua termo o **perfecto** e o **pretérito pluscuamperfecto** respectivamente; p.ex.:

Acabo (acababa) de almorzar. - Ich habe (hatte) gerade gefrühstückt.

Co verbo en presente esta mesma frase *-Ich frühstücke gerade-* significa ‘Estou a almorzar’.

a.a. *acabar de* + infinitivo:

Xeralmente podemos traducir esta perífrase con: **forma conxugada** + **adverbio *gerade*, (so)eben**, indicando deste xeito a secuencia temporal.

Nalgúns contextos cómpre traduci-la perífrase con **frisch** + **participio II** [+ **substantivo**]: *o pan que acaban de facer* - *das frisch gebackene Brot*, *a roupa que acaban de lavar* - *die frisch gewaschene Wäsche*¹. Nesta traducción da perífrase non atopamos ningún verbo conxugado, xa que o infinitivo (galego) “converteuse” nun atributo. Dáse en casos nos que a perífrase funciona como modificador (nunha relativa) referíndose a un antecedente que designa comestibles acabados de coller ou facer e, nalgúns casos, outras cousas acabadas de facer. Na maioría das veces (respecto do emprego de “frisch”) trátase de casos idiomáticos.

O imperativo de *acabar de* + infinitivo non se pode traducir con *gerade* ou *soeben etwas getan haben* por non expresarse ningunha perfección e polo tanto tampouco a súa inmediatez. A terminación está aínda por cumprir, o/a falante esixe (ás veces con impaciencia) o remate inmediato da acción. A traducción da perífrase en imperativo coas partículas *schon*, *endlich* reflicte o significado de exhortación e impaciencia implícitas á estrutura galega: **imperativo** + **schon, endlich**.

1. <i>Acaba de saír</i> o sol. (XR ² 66; 124)	<i>Die Sonne war soeben aufgegangen.</i>
2. <i>Acabo de matar</i> á miña sogra. (DS 261; 124)	<i>Ich habe gerade meine Schwiegermutter umgebracht / getötet.</i>
3. [Tiña] quentes os beizos coma o leite cando <i>acaban de muxir</i> . (MF 22; 124)	<i>Sie hatte Lippen, so warm wie frisch gemolkene Milch.</i>
4. Sí, son eu, son Carme... <i>Acaba de espertar</i> , Eusebio. (HE, 79; 124)	<i>Ja, ich bin's, Carme... Nun wach schon auf, Eusebio.</i>

a.b. vir de + infinitivo

A carón da egresividade inmediata nesta perífrase podemos facer constar un matiz de movemento que, dependendo do contexto, está máis ou menos presente.

En alemán estamos obrigados a suprimir este significado traducindo só a inmediatez cos adverbios temporais (*soeben, gerade* (v. *acabar de*).

Nalgunhas frases, non obstante, o movemento (físico) parece prevalecer á egresividade inmediata. Só nestes casos (e só ó tratarse de enunciados sinxelos) é posible achegármonos na estrutura á expresión orixinal empregando o verbo *kommen*: **gerade** + **vom** + **infinitivo substantivizado** + **kommen**. En alemán o verbo *kommen* non perde o seu

¹Nótese sen embargo: *acaban de lava-la roupa* - *sie haben gerade die Wäsche gewaschen*.

²A sigla e o primeiro número refírense á obra literaria e número de páxina. O significado da sigla está na bibliografía. O segundo número é o número de páxina de Rojo (1974).

significado léxico: *Veño de ducharme. - Ich komme gerade vom Duschen./ Ich habe gerade geduscht.*

Non sempre é posible expresa-las dúas ideas, a perfección e o movemento na tradución. A suposta correspondencia alemá da frase 4, por exemplo, non expresa claramente a perfectividade da acción. Só coa conxunción *nachdem* (*despois (de) que*) poderíamos facela constar.

A tradución desta perífrase ambigua (movemento e egresividade) require especial intuición e coñecemento de ámbalas linguas tanto para reproducilo significado de movemento cando é preciso, como tamén para dar traducións libres.

1. E de súpeto todo se inmoviliza, e as testas dirixense á estrada, onde *ven de ocorrer* un dos percances habituais [...] (OB 72; 127)

Und plötzlich erstarrt alles, und die Köpfe wenden sich der Straße zu, wo *gerade* eines dieser üblichen Mißgeschicke *vorgefallen ist*.

2. [...] sinto sómente alivio e unha especie de benestar, ante a decisión que *veño de tomar*. (OB 24, 127)

[...] das einzige, was ich fühle, ist Erleichterung und so etwas wie Wohlbefinden angesichts der Entscheidung, die ich (*soeben*) *getroffen habe*.

3. Nisto chejan os ladróns, que *veñen de roubar* os cartos ó cura [...] (CP, Ramallosa. Padrón; 127)

In diesem Moment kommen die Diebe, die dem Priester *gerade* das Geld *gestohlen haben* [...] (...kommen die Diebe mit dem vom Pfarrer *frisch erbeuteten* Geld).

4. Zorregoulle dous tiros cando a rapaza viña de sacal-a auga do pozo. (TB 79; 127)

Er verpaßte dem Mädchen zwei Schüsse, als es *vom Wasser holen kam*. ([...] nachdem das Mädchen *Wasser vom Brunnen geholt hatte*.)

b. Perífrase conclusiva

deixar(se) de + infinitivo:

A (única) perífrase que en galego designa o final dunha acción é *deixar(se) de + infinitivo*. Sublíñase nela o cesamento dun proceso (Rojo 1974: 125).

Se prevalece o significado de cesamento, ou sexa de parar cunha acción, tradúcese esta perífrase cunha estrutura ben parecida á galega: ***aufhören zu + infinitivo*** ou ***mit etwas aufhören***. Nas frases nas que a locución indica primordialmente un suceso (acción) que xa non persiste (quedando implícito o feito de cesar), cómpre empregar a negación ***nicht***

mehr³. Esta negación, por lóxica, queda excluída sempre que a perífrase estea nun dos tempos verbais non-perfectivos xa que *nicht mehr* indica un suceso existente con anterioridade (non podemos dicir “xa non” se aínda non houbo perfección ningunha).⁴

1. <i>¡Deixa de chorar!</i>	<i>Hör auf zu weinen!</i>
2. [...] sendo fastidioso <i>deixar de pensar</i> xustamente agora que atopei un tema [...] (OB, 18; 126)	[...] wo es doch ärgerlich ist, gerade jetzt <i>mit dem Nachdenken aufzuhören</i> , wo ich ein Thema gefunden habe [...]
3. <i>Deixou de fumar.</i>	Er <i>hat mit dem Rauchen aufgehört.</i> /
Er <i>hat aufgehört zu rauchen.</i>
Ou: Er <i>raucht nicht mehr.</i>
4. <i>Deixa/deixaba de fumar.</i>	Er <i>hört/hörte mit dem Rauchen auf.</i>
5. Mais a Ameliña <i>deixóu de ir</i> e o rapaz se non vía tampouco na sala de confianza [...] (XB 88; 126)	Aber Ameliña <i>ging nicht mehr hin</i> [...].
6. [...] eu fora [...] a estudar [...] e <i>deixéino de ver</i> tres ou catro anos (LC 56; 126)	Ich hatte das Studium aufgenommen und <i>habe</i> ihn dann drei oder vier Jahre <i>nicht mehr gesehen.</i>
7. <i>Deixei de estudar</i> despois do 3º curso.	Ich <i>brach</i> das Studium nach 3 Jahren <i>ab.</i>

1.2. Categoría de repetición

Na categoría de repetición distínguense perífrases semelfactivas (p.ex. *volver a*) e frecuentativas. Na categoría das perífrases perfectivas só hai unha perífrase de repetición; é a perífrase frecuentativa *ter* + participio.

³En galego, nestes contextos, poderíamos substituí-la perífrase coa negación correspondente ‘xa non’ maillo verbo.

⁴Cartagena/Gauger propoñen para a tradución da perífrase castelá *dejar de* + infinitivo: “[im Deutschen] durch lexikalische oder syntaktische Mittel die Bedeutung des spanischen Vollverbs entsprechend umzukehren: *dejar de hablar* → ‘schweigen’” (1989: 412). Aínda que nalgúns casos, por mor de cuestións estilísticas e idiomáticas, resulta xeitoso este recurso, non consideramos válida esta proposta. Non é o mesmo ‘deixar de falar’ ca ‘calar’, nin é o mesmo se un neno deixa de chorar ou se cala.

a. Perífrases frequentativas

ter + participio:

En principio podemos reproducir-lo aspecto frequentativo con adverbios de frecuencia coma (*schon*⁵) *oft/öfter, mehrmals, wiederholte Male, einige Male* (e sinónimos). Mais hai que ter en conta que igual que acontece con outras perífrases (v. *levar + part.*) a **traducción** vai ser **cero** sempre que as perífrases vaian acompañadas dunha locución adverbial que xa indique a frecuencia (*moitas veces, a miúdo* etc.). A lingua alemana non ten recursos para reproducir esta redundancia.

1. Eu, moitas veces, *teño cazado* nun día máis de vinte perdices. (LC 18; Rojo 130)

Schon oft habe ich an einem Tag mehr als zwanzig Fasane *geschossen*.

2. Nada, eu *teño estado* por aí e nunca nada diso vin. (Álvarez et al. 1986: 413)

Nichts, ich *war schon öfter* dort, und ich habe nie ‘was davon gesehen.

3. Esa era outra cousa na que *teño cavilado*. (MNL 88; 130)

Dies war eine andere Sache, über die ich *schon öfters nachgedacht habe*.

4. [...] e soio ouvín a voz de mi ama doña Ginebra que contaba unha historia de don Parsifal, que xa lle *tiña ouvido* moitas veces. (MF 45 [47]; 130)

[...] und ich vernahm nur die Stimme meiner Herrin Geneva, die eine Geschichte über Parcifal erzählte, die ich schon *wiederholte Male* von ihr gehört hatte.

Ter + participio a máis do seu valor frequentativo tamén pode ser terminativo, subliñándose a perfección dun proceso. As perífrases terminativas (co auxiliar en infinitivo, futuro ou futuro do pretérito) son doadas de traducir. Emprégase simplemente o tempo verbal correspondente na lingua alemana: **perfecto e futuro II** respectivamente. As oracións con valor de probabilidade (v. ex. 2 e 3) traducímolos con (*sicherlich, wohl*) *etw. getan haben werden* (futuro II), ou ben con *sicherlich/wohl etw. getan haben*, sendo o uso dos adverbios modais na traducción en perfecto obrigatorio.

1. Demos gracias al Señor *por ter chegado* a tempo. (Álvarez et al. 1986: 413)

Danken wir dem Herrn dafür, daß wir rechtzeitig *angekommen sind*.

2. [...] na bolsa vai [...] canto diñeiro me queda da fortuna antiga [...] herdo dunha curmán, da que *teríades ouvido* falar [...] (MF 118; 131)

[...] in der Tasche ist [...] das ganze Geld, das mir noch von dem alten Vermögen bleibt, [...] das Erbe einer Kusine von der ihr *sicherlich gehört habt*.

3. Nesa chousa vive un vello aí de oitenta

In dieser Hütte lebt ein alter Mann,

⁵Case sempre se engade a partícula *schon* con significado temporal.

anos, si, *terá pasado* dos oitenta.
(Álvarez et al. 1986: 414)

von etwa 80 Jahren; ja, die 80 *wird*
er (wohl) *überschritten haben*.

1.3. *Categoría de Resultado*

As seguintes perífrases resultativas con participio subliñan o resultado dun proceso que se refire ou ó obxecto (a.) ou ó suxeito (b.).

a. levar + participio:

Segundo Rojo (1974: 132) esta perífrase apunta á perfectividade dunha acción realizada. A esta caracterización é preciso engadi-lo valor de continuidade. Hai que ter en conta que a acción descrita non ten que estar necesariamente concluída, senón que pode seguir. O aspecto preponderante sempre vai se-lo resultativo. A locución verbal *levar* + participio destaca o resultado que foi adquirido ata o momento referido. Este valor resultativo non é posible expresalo en alemán senón por adverbios de secuencia (temporal) que acompañan o verbo: *schon*, *bisher*, *bis jetzt* ou -para as frases con restricións- *erst* e *nur*. Estes adverbios que enumeramos non destacan precisamente o resultado coma a perífrase en galego. Antes expresan unha actitude fronte a unhas circunstancias ou unha imprecisión temporal (*bisher*, *bis jetzt*), referíndose ó resultado só de maneira implícita. Case que tódolos adverbios (excepto *schon* e *nur*) implican a idea de continuación.

O valor de repetición que ás veces lle é inherente a esta perífrase resultativa débese transmitir na medida en que sexa posible (v. 4, 5).

1. Pouco *levaría dormido* cando véu a chamarme mi amo (MF 45; 132)

Ich *hatte* wohl *erst/nur* wenig *geschlafen*, als mein Herr mich wecken kam.

2. E foise andando e, cando xa *levaba andado* moito camiño, alcontróu unha señora... (PV 265; 132)

Und so ging er davon, und als er schon ein gutes Stück *gegangen war*, traf er eine Frau...

3. Ninguén *leva aturado* tanto coma min. (Álvarez et al. 1986: 412)

Niemand *hat schon/bisher* soviel durchgemacht wie ich.

4. Xa *levo dito* que era home valente. (LC 40; 132)

Ich *habe* schon *einmal gesagt*, daß er ein tapferer Mann ist.

5. ¿Sabedes canto lle *leva mandado* o neto en dous anos? Vintecatroy mil riás. (Polavila, 159)

Wißt ihr, wieviel der Enkel ihm insgesamt in 2 Jahren *geschickt hat*? Vierundzwanzigtausend Reale.

b. ir + participio:

Na traducción desta perífrase non só cómpre ter en conta que *ir* + participio á parte de resultativa tamén pode te-lo valor de inminente-conclusiva (v. 1.2. perífrases aproximativas). Mesmo no significado resultativo hai que optar por diferentes recursos na lingua alemana dependendo do contexto, i.e. do significado primordial actualizado.

O valor -máis ou menos intenso- de movemento e continuidade da acción que o auxiliar *ir* confire a esta locución verbal non sempre é doado de transferir á lingua alemana. Segundo o contexto hai que respecta-lo valor de movemento ou o valor resultativo achegándose á pasividade (libre traducción).

Tratando de reproducir-la estrutura, en alemán poderíase usar *sein* + participio II -forma que corresponde á perífrase *estar* + participio. Sen embargo, nunha traducción máis adecuada a forma conxugada ten que se-lo propio **verbo de acción** ou **proceso** que na forma galega é o participio. Desta maneira, aínda que haxa que prescindir da idea de movemento (cara a un sitio) inherente ó auxiliar *ir*, o valor de continuidade e movemento mantéñense na lingua meta.

Inda así, ás veces non resulta doado atopar unha traducción adecuada e hai que optar por unha traducción libre. Na frase 3, por exemplo, tratamos de expresa-lo resultado co adxectivo predicativo (*Prädikatsadjektiv*) do respectivo participio galego + *bleiben*. O semi-auxiliar *bleiben* aquí funciona coma o verbo de estado *sein*, implicando, sen embargo, un estado reversible (Helbig/Buscha 1988: 182) e asimilando deste xeito o dinamismo do orixinal.

Para facermos constar en alemán o valor destacadamente resultativo (nun sentido de 'xa conseguido ata o momento') ou *acumulativo* (Fente et al. 1972: 40) con significado pasivo que esta perífrase pode adoptar en certas construcións empregámo-lo adverbio temporal ***schon*** nunha construción **pasiva**.

1. Os seus ladros de chós <i>ían dirixidos</i> ós arbores e ós paxaros. (MNL 56; 139)	Sein Gebelle <i>richtete sich gegen</i> die Bäume und Vögel.
2. O reloxo <i>vai atrasado</i> .	Die Uhr <i>geht nach</i> .
3. O peor sentimento que levo pró outro mundo é que <i>vou empeñado</i> con vosou-tros nunha llena de pesos. (Santamarina 157)	Das schlimmste Gefühl, das ich ins Jenseits mitnehme, ist, daß ich euch eine Menge Geld <i>schuldig bleibe</i> . (trad. libre)
4. <i>Van construídos</i> doce edificios.	Es <i>sind (schon)</i> zwölf Häuser <i>gebaut worden</i> .

2. Perífrases aproximativas

As perífrases aproximativas⁶ expresan o achegamento ó final dun proceso. Aínda que se chegue a unha perfección (nos tempos perfectivos) prevalece a idea do desenvolvemento do proceso.

2.1. Categoría de fase

a. Fase conclusiva

As perífrases conclusivas observan o final dunha acción ou dun proceso.

acabar por + infinitivo / acabar + xerundio

Os modificadores *schließlich (doch)*⁷ e *zu guter Letzt (doch)* que deben acompañalo verbo na tradución reproducen a perspectiva do proceso de maneira adecuada.

1. Todo foi a mellor dalí en diante. *Aca-
baron levándose ben e arranxando as
 cousas polas boas.* (HE 78; 155)

Alles wurde von da an besser. *Zu
 guter Letzt vertrugen sie sich (doch)
 und regelten die Dinge im Guten.*

2. [...] íame quedando cego. Comecéi por
 non distinguir [...] o traxe roxo do xefe
 de empregados dos traxes grises dos
 empregados. *Acabéi por* non velos entrar.
 (MT 84; 155)

[...] ich erblindete langsam. Es
 begann damit, daß ich nicht mehr
 den roten Anzug des Personalchefs
 von den grauen Anzügen der
 Angestellten unterscheiden konnte.
 Schließlich sah ich sie auch nicht
 mehr herein-kommen.

b. Perífrase inminente-conclusiva

ir + participio:

As perífrases inminentes-conclusivas e *ir + participio* como perífrase aproximativa sinalan cara á terminación dunha acción que aínda non chegou a estar completamente realizada. Santamarina parafrasea a locución con “*tar a punto de ser + Part.*” e “*tar a punto de tar*” (Santamarina 1974: 158). O auxiliar expresa un *movemento temporal* en vez de espacial (ibid.).

O matiz de progresividade ou *movemento temporal* (Santamarina 1974: 158) pérdese na tradución que, sen embargo, na súa estrutura imita o orixinal: *sein (conx.) + fast, beinahe, nahezu e sin. + participio II* (ou adxectivo).

⁶Non consideramos apropiado utiliza-lo termo ‘terminativo’ xa que a terminación ou perfección non é o valor principal destas perífrases.

⁷A partícula *doch* reforza o modificador e por consecuencia o resultado (inesperado).

De novo o recurso lingüístico decisivo para transmiti-lo valor inherente á perífrase é un adverbio (precisión temporal).

1. Paréceme señor mago, que <i>vou curado</i> . (MF 124; 140)	Mir scheint, Herr Zauberer, daß ich <i>fast/so gut wie gesund bin</i> .
2. Púxenme a face-lo lume e xa <i>ía</i> medio <i>aceso</i> cando deu en chover e matoumo todo. (Álvarez et al. 1986: 416)	Ich machte mich daran, das Feuer anzuzünden, und es <i>war</i> schon <i>beinahe entfacht</i> , als es plötzlich anfang zu regnen und alles gelöscht wurde.
3. Non nos frixas máis peixe que xa <i>imos</i> ben <i>comidos</i> . (Álvarez et al. 1986: 416)	Brate uns nicht noch mehr Fisch, damit <i>sind</i> wir gut <i>bedient</i> (literalmente: wir <i>sind</i> schon <i>fast satt</i>).

2.2. Categoría de resultado

Case que tódalas perífrases aproximativas pertencen á categoría do resultado. As locucións teñen sempre un valor resultativo, agás *dar* + participio e as perífrases con negación (*non dar* e *non acabar de*). Estas, negando a perfección, son non-resultativas.

a. non-resultativas

a.a. *dar* + participio / *non dar* + participio:

As perífrases con participio implican o remate dunha acción. O aspecto perifrástico de *dar* + participio e *non dar* + participio por conseguinte debería de ser perfectivo. Sen embargo, cómpre categorizar esta perífrase como aproximativa con valor progresivo e de non-resultativa respectivamente. Mentres que a forma negativa é claramente non-resultativa, a forma *dar* + participio unicamente alude a unha perfección cun resultado, converténdose só nun tempo perfectivo en resultativa (v. ex. 5).

Carballo Calero califica a forma negativa e a afirmativa non só como perfectivas senon tamén como progresivas por expresaren estas perífrases, segundo el, o desenvolvemento dun proceso ((1966) 1979: 315s). Rojo, en cambio, só considera progresiva(-perfectiva) a forma afirmativa (1974: 133).

Sobre todo respecto á perífrase negativa é problemático adxudicarlle un valor perfectivo, considerando que precisamente é a non-finalización a que se fai constar. Trátase antes dunha perífrase que non implica nin desenvolvemento nin perfección e que polo tanto non é nin progresiva nin resultativa. En alemán o valor aproximativo parece transmitirse cos verbos *zuwege bringen* (*etw. zu tun*) e *bekommen* (*fetigbkommen, etwas getan bekommen*). Outros verbos son: *in der Lage sein* (*etw. zu tun*), *schaffen* (*etw. zu tun*), *gelingen* (*etw. zu tun*). Segundo o contexto (que se refire a un suceso que

aínda non chegou á realización) pódese traduci-lo aspecto non-resultativo + impaciencia (se a houber) coa negación *einfach*⁸ *nicht/kein* (+ verbo).

Débase ter en conta que aínda que a perífrase supoña o significado (*non*) *conseguir* ou (*non*) *ser capaz*, non sempre resulta xeitoso traducilo literalmente (v.p.ex. frase 4).

1. A ver se cho *dou acabado* prás sete.
(Santamarina 1974: 164)

Mal schauen, ob ich es bis sieben
Uhr *schaffe*.

2. [...] vendo que pasaba o tempo e o
home *non daba metida* a burra, saliu [...]
(CL 121; 134)

[...] und als der Mann sah, daß die
Zeit verstrich und er es *nicht*
schaffte, die Eselin
hineinzubekommen, ging er heraus
[...] (ou: [...] und er die Eselin *nicht*
hineinbekam)

3. O probete do soldado *non daba axun-*
tados os cuartos pra lle pagar ao
taberneiro [...] (CV 111; 134)

Der arme Schlucker von Soldat
bekam nicht genug Geld *zusammen*,
um den Wirt zu bezahlen [...]

4. E xa hai moito tempo que me andan a
buscar rapaza e *non ma dan encontrada*.
(PV 253; 134)

Und schon lange suchen sie ein
Mädchen für mich und *sie finden*
einfach *keines*.

5. *Dinllo acabado* prá Pascua. (Santa-
marina 1974: 164)

Zu Ostern *hatte* ich es *beendet*.

a.b. non acabar de + infinitivo:

Esta perífrase designa a non-perfección dun proceso e ten un significado parecido a *non dar* + participio; a pesar diso, na traducción temos que botar man doutros recursos léxicos: **verbo conx. + *nicht ganz, völlig*** e -en caso de expresarse unha impaciencia polo remate do proceso- **verbo conx. + *immer noch/noch immer nicht* + participio II**. Nótese que esta última proposta adoita ir en perfecto (ou pluscuamperfecto), sendo unha alternativa común o uso predicativo dun adverbio ou dun adxectivo (*sein* + **predicativo**):

Sie sind immer noch nicht gegangen. → *Sie sind immer noch nicht weg.*

Er hatte sich immer noch nicht angezogen. → *Er war immer noch nicht (mit dem Anziehen) fertig.*

⁸O lexema *einfach* intensifica un enunciado.

1. Supoñía Susiño que algo había de no-xento, de escuro, en todo aquilo, pero *non acababa de entender*. (XR, 86; 125)

Susiño nahm an, daß da etwas Widerliches, Dunkles in all diesem steckte/war, aber ganz verstand er es nicht.

2. E Carme *non acaba de vir*. (XR, 96; 125)

Und Carme ist immer noch nicht gekommen (ist immer noch nicht da).

b. resultativas

b.a. chegar a + infinitivo:

Inda que nun principio sexa aproximativa, esta e a seguinte perífrase poden apuntar cara a un resultado (efectivo) e polo tanto á perfección dun proceso. O valor que prevalece, sen embargo, é o de achegamento.

Dependendo do contexto danse diferentes traducións en alemán:

Recalcándose que un proceso chegou ó seu termo a pesar do esperado, na traducción modifícase o verbo con *sogar*. Ó matiz de ‘finalmente’ correspóndenlle os adverbios de tempo *schließlich* e *endlich*.

Unha equivalencia bastante acertada da forma negativa, que ten un sentido parecido ó de *non acabar de* ou *non dar*, adquirese con *nicht/nie ganz*.

E difícil transmiti-lo dinamismo que atopamos na perífrase. Locucións coma *nicht schaffen, etw. zu tun* poden resultar demasiado complicadas (p.ex. Er *schaffte es nicht, Arzt zu werden*.). De tódolos xeitos sempre hai frases que requiren unha traducción libre ou incluso nula. Non sempre é posible traduci-lo aspecto aproximativo:

1. O fillo da Manuela *chegou a ser* avogado.

Der Sohn von Manuela ist *sogar Rechtsanwalt* geworden.

2. [...] mais ao pensar no que il *chegaría a ser* co tempo, non atopaba ren que lle semellara de abondo [...] (XB 121; 152)

[...] aber wenn er daran dachte, was er mit der Zeit *werden würde* [...]

3. O probe Farruco *chegóu a decatarse* de que as andorgas dos nenos endexamáis se fartarian. (DS 18; 152)

Der arme Farruco *bemerkte schließlich*, daß die Bäuche der Kinder wohl niemals satt werden würden.

4. A posición que tomaba fronte a meus pais, era especialisma. Eu *non a chegaba a comprender*. (MT 70; 152)

Die Haltung, die er gegenüber meinen Eltern einnahm, war außergewöhnlich. Ich *habe sie nie ganz verstanden*.

5. Eu *non a cheguei a comprender*.

Ich *habe sie nicht ganz verstanden*.

6. Despedírona aínda que *non chegou a*

Sie ist entlassen worden, obwohl sie

estar enferma máis de tres días.

nicht mehr als 3 Tage krank war.

A comparación **mehr als** impide traduci-la perífrase con *nicht* + numeral indefinido *ganz*. Non se pode acumula-las palabras de cantidade indefinida: *(*nicht*) *ganz mehr als*.

6. Xa dixo él que se *chegaba a saberse*, desfaciase o casamento. (TM, 30; 152)

Er hat schon gewarnt, daß die Hochzeit abgesagt werden würde, wenn *etwas herauskäme* (expresa un valor aproximativo: wenn *es soweit kommt*, daß man *etwas erführe*).

b.b. vir a + infinitivo:

Coma na perífrase devandita os adverbios **schließlich** (*doch*), **letztendlich**, e outros sinónimos, reflicten o valor resultativo na traducción. Para transmiti-la idea de achegamento ou unha progresividade, tamén se pode recorrer ós medios lexicais (v. a clase semántica dos verbos) que ofrece a lingua alemana, tendo en conta o modo de acción do respectivo verbo alemán. O verbo *kommen* como verbo principal ou parafraseando o verbo da perífrase (funcionando coma verbo funcional, p.ex. *heiraten - zur Heirat kommen*) pode transmitir na traducción a idea de achegamento. Mais hai que ter en conta o cambio no nivel estilístico que leva consigo unha construción cun verbo funcional (*Funktionsverbgefüge*). Despois, a redundancia que se pode dar na lingua galega con adverbios temporais coma *por fin*, *finalmente* non é traducible.

As frases que implican unha imprecisión tradúcense polos respectivos adverbios (de precisión e cantidade) **ungefähr**, **etwa**, **annähernd**, etc.

1. O caso contábase de moitos xeitos pro todos *viñan a casar* no final [...] (E 9; 153)

Die Begebenheit wurde auf viele verschiedene Arten erzählt, aber *letztlich endeten sie doch alle gleich* [...]

2. I eisi *veuse a saber* que era un home-lobo aquila temida besta. (MF 62; 153)

Und so *erfuhr* man (*kam* (*schließlich*) *heraus*), daß jenes gefürchtete Unge-heuer ein Werwolf war.

3. Esta finca *ven a costar* cinco millóns de pesetas.

Dieses Grundstück *kostet an die fünf* Millionen Peseten (*kostet ungefähr*).

Na gran maioría das propostas de traducción empregamos adverbios temporais (de frecuencia e secuencia) para reproducir-lo aspecto da perífrase galega. Para case que tódalas perífrases hai diferentes traduccions segundo os diferentes enfoques que conteñen as estruturas galegas. Resultan máis

complicadas as transposicións nas que non se pode recorrer ós modificadores e hai que botar man de outros recursos lexicais e sintácticos.

Aquí só tratamos de dar equivalencias aproximativas das perífrases equilibrando as incompatibilidades de ámbalas linguas.

Bibliografía

- Álvarez, Rosario, Henrique Monteagudo, Xosé Luís Regueira. 1986: *Gramática Galega*. Ed. Galaxia, Vigo.
- Carballo Calero, Ricardo. (1966) 1979: *Gramática Elemental del Gallego Común*. Ed. Galaxia, Vigo.
- Cartagena, Nelson e Hans-Martin Gauger. 1989: *Vergleichende Grammatik Spanisch-Deutsch*. Dudenverlag, Mannheim, Wien, Zürich.
- Coseriu, Eugenio. 1976: *Das romanische Verbalsystem*. Hrsg. von Hans Bertsch. Gunter Narr, Tübingen.
- Costa, Albano Dias da. 1976: “Periphrastic verbal expressions in Portuguese”, in *Readings in portuguese linguistics*, ed. Jürgen Schmidt-Radefeldt, North-Holland Publishing Company Amsterdam, New York, Oxford, 1976, 187-243.
- Dietrich, Wolf. 1983: *El aspecto perifrástico en las lenguas románicas*. Gredos, Madrid.
- Fente, R. / J. Fernández / L.G. Feijóo. 1972: *Perífrasis verbales*. S.G.E.L., Madrid.
- Helbig, Gerhard. Buscha, Gerhard. 1988: *Deutsche Grammatik: ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. VEB, Leipzig.
- Rojo, Guillermo. 1974: *Perífrasis verbales en el gallego actual*. Verba, Anejo 2, Santiago de Compostela.
- Santamarina, Antonio. 1974: *El verbo gallego. Estudio basado en el habla del Valle del Suarna*. Verba, Anejo 4, Santiago de Compostela.

Textos literarios:

- Blanco Amor, Eduardo. 1959: *A esmorga*. Ed. Citania, Buenos Aires (cit. E).
- Carballo Calero, Ricardo. 1951: *A xente da Barreira*, Ed. Bibliófilos gallegos, Santiago (cit. XB).
- Castelao, Alfonso, T. ³1970: *Os dous de sempre*. E. Galaxia, Vigo [cit. DS].
- Contos populares da provincia de Lugo*. 1963: Centro de Estudios Fingoy, Ed. Galaxia, Vigo [cit. CL]
- Cuentos populares (recollidos polo Departamento de Filoloxía Románica, Santiago, 1969, ined. [cit. CP].
- Cunqueiro, Alvaro. 1955: *Merlin e familia*. Ed. Galaxia. Vigo [cit. MF].

- Fole, Anxel. 1955: *Terra Brava. Contos da solaina*. Ed. Galaxia, Vigo [cit. TB].
- 1968²: *Á lus do candil*, Ed. Galaxia, Vigo [cit. LC].
- Labarta Pose, Enrique. 1968: *O tio Miseria*. Ed. Castrelos, Vigo [cit. TM].
- López Cuevillas, F. et.al. 1936: *Parroquia de Velle*., S.E.G., Santiago [cit. PV].
- Mourullo, Gonzalo R. 1956: *Memorias de Tains*. Ed. Monterrey, Vigo [cit. MT].
- Neira Vilas, Xosé. 1965: *Xente no rodicio*., Ed. Galaxia, Vigo [cit. XR].
- 1968²: *Memorias dun neno labrego*. Ed. do Castro, Vigo [cit. MNL].
- (1968) 1975: *Historias de emigrantes*. Ed. do Castro, A Coruña [cit. HE].
- Prieto, Loureano. 1958: *Contos vianeses*, Ed. Galaxia, Vigo [cit. CV].
- Queizán, Mª Xosé. 1965: *A orella no buraco* Ed. Galaxia, Vigo [cit. OB].

O USO E O COSTUME NO PROCESO DE NORMATIVIZACIÓN ORTOGRÁFICA DA LINGUA INGLESA*

LUÍS IGLESIAS RÁBADE
Universidade de Santiago de Compostela

1. Introducción

As tribos xermánicas dos xutos, anglos e saxóns que se asentan en Inglaterra no século V escribían no alfabeto rúnico. Foi a partir do ano 597, ó iniciarse o proceso de cristianización, cando se introduce o alfabeto romano. A pesar da súa pronta expansión na escrita inglesa non se conservan textos anteriores á época do Rei Alfredo (! 899), agás as nove liñas de Cædmon escritas na marxe da obra latina *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum* de Bede (735?). Existen naturalmente textos do anglosaxón anterior á época alfrediana. Son abundantes as traducións de fragmentos bíblicos e os códigos lexislativos, como o do monarca ①Ælberht de Kent, escrito antes da súa morte no 616, pero estes textos aparecen en copias de épocas máis tardías e coa grafía modernizada. Nótese, pois, que a primeira grafía inglesa data realmente do último tercio do século IX, período no que os saxóns occidentais (reino de Wessex) desenvolven unha importante produción literaria baixo os auspicios do rei Alfredo. Nese momento a lingua inglesa levaba na illa catro séculos de historia expresándose en variedades dialectais máis ou menos coincidentes cos reinos ou unidades políticas da época. Téñense recoñecido de forma claramente diferenciada catro variedades dialectais do inglés antigo (saxón occidental, mércico, norzúmbico e kéntico). A súa propia identidade xorde dunha morfoloxía, sintaxe e vocabulario distinto, pero sobre todo dun uso de convencións ortográficas diferentes. O feito de que se acadase a unidade política no século X propiciou que ó

* Este traballo xorde dun profundo interese dos estudiosos das ciencias filolóxicas do noso entorno por coñecer-lo proceso de normativización ortográfica da lingua inglesa no decurso da súa historia. Neste senso, o obxectivo básico desta contribución é o de afondar na controversia entre etimoloxistas e fonetistas no proceso de fixación ortográfica da lingua inglesa. Aínda que se pretenda afrontar unha sistematización propia e, mesmo, unha investigación sobre este proceso no último século, unha parte importante deste traballo é esencialmente divulgativa dun proceso amplamente debatido no ámbito da lingüística anglosaxona.

remate deste século se impuxese un sistema ortográfico estable en toda Inglaterra baseado nas convencións ortográficas do Saxón occidental. A obra alfrediana, elaborada nunhas convencións ortográficas ríxidas, estendérase con rapidez por toda Inglaterra debido esencialmente á erudición e actividade cultural da orde benedictina. Esta comunidade de relixiosos implantouse por toda a xeografía e exerceron un importante labor de copia e confección de libros. Xorden nos seus mosteiros escribas profesionais que aplican o mesmo sistema ortográfico, de xeito que ó remate do milenio Inglaterra dispuña dunha lingua altamente estandarizada e suxeita a unha norma ortográfica que non tiña parangón no continente.

Lembremos, logo, que as diferentes variedades dialectais do inglés antigo presentaban trazos ortográficos propios, pero mantiñan todas elas unha característica común: a concordancia entre son e signo. A substitución do alfabeto rúnico polo alfabeto romano fixérase sobre a base dunha representación fonética. De xeito que a cada unidade fonémica inglesa fóselle asociando un símbolo gráfico latino que, en realidade, viña a representar no inglés un valor fonético semellante ó que ese signo representaba no latín medieval. Dado que o alfabeto latino non reproducía tódolos sons do inglés, os escribas engadíronlle catro letras para cubrir este baleiro fónico: o *æ* (*ash*, procedente do latín clásico), o *ƿ* (*eth*, grafo de orixe gaélica-irlandés), *þ* e o *ð* (*thorn* e *wynn*, respectivamente, de orixe rúnica).

Como xa dixemos, no transcurso do século X a forma dialectal do saxón occidental experimentara un pulo importante na súa produción escrita converténdose nun referente claro de lingua codificada en toda Inglaterra. Non obstante, trala invasión normanda no 1066 o inglés vese desprazado da comunicación formal e entraba necesariamente nun proceso de descodificación sumíndose nun conxunto de variedades dialectais e coloquiais á mercede e avatares dos estamentos máis proscritos da sociedade inglesa. A súa recuperación como lingua da comunicación formal non se dá ata ben entrado o século XIV. Aínda que no transcurso deste século xa se considerase socialmente recuperada para a comunicación oral de tódolos ingleses, ata a segunda metade do século XVI moitos autores resistíanse a escribir na lingua inglesa, especialmente, nos temas de contido formal; e cando a utilizaban desculpábanse ante os seus lectores por faceren uso dunha lingua ruda, descodificada e corrupta. Advertíasele ó lector das limitacións da lingua inglesa referíndose a ela como “a rude language¹”, “a rude language and lack of eloquence²”, “a

¹ Geoffrey Chaucer.

² John Lydgate *The Fall of Princes* (1431-38), prólogo. Así mesmo, no prólogo de *The Life of Albon and Amphabel*, Lydgate queíxase de verse perdido na tediosa néboa dunha lingua “rude, naked and barren”.

rude and vile language³”, “a corrupt and base language⁴”. Non obstante, moitas destas referencias relativas á rudeza e vulgaridade da lingua inglesa son tamén frecuentes noutras linguas vernáculas neste mesmo período⁵, polo que, en gran medida, deben considerarse simples convencionalismos deseñados polos autores da época para gaña-la simpatía do lector (“captatio benevolentiae”), aínda que a inestabilidade ortográfica necesariamente contribuíu a empobrece-las linguas vernáculas. Pero, como dicía Thomas Norton en *Ordinall of Alchimy* (1477) máis valía escribir un “blunt and rude English” para o beneficio de dez mil iletrados que escribir latín para dez ilustres doctos.

2. A influencia francesa

Despois de dous séculos e medio de case que ningunha actividade literaria (desde do 1066 ata o 1300), o inglés, fragmentado en múltiples variedades dialectais e sen un referente ortográfico, escribíase de formas moi diversas. Dous problemas acrecentaran o caos ortográfico. Dunha banda, a lingua tiña experimentado un profundo cambio na súa pronuncia nestes séculos escuros. En consecuencia, os escritores deste rexurdimento literario, que ten lugar a finais do século XIII, víanse na obriga de optar entre seguir co mesmo sistema ortográfico da época anglosaxona ou afronta-la elaboración dun novo alfabeto fonético adaptado á pronuncia contemporánea. Doutra banda, o préstamo francés agudizara de forma significativa a confusión ortográfica, xa que as palabras franco-latinas que masivamente se estaban a introducir no inglés incorporábanse á forma escrita sen adoptar un criterio ortográfico específico. Así, mentres algúns escritores escribían a palabra foránea representando foneticamente a pronuncia dese préstamo na lingua inglesa, outros preferían representala tal e como se facía na lingua de orixe. Ademais, moitos dos escritores, escribas, fedatarios, etc. eran de ascendencia franco-normanda, ou ben recibiran unha educación na lingua francesa, xa que esta era lingua do ensino⁶. Cando estes letrados escribían en inglés introducían grafemas e grupos grafemáticos que nos máis dos casos eran innecesarios e confusos.

³ Henry Bradsha William Caxton, *The Recuyell of the Historyes of Troye* (1475), prólogo. O mesmo autor expresaba a súas desculpas polo uso dun inglés “rude and comyn (common)” en *Blanchardyn and Eglantine* (1489), *The lyfe and History of Saynt Werburge*, (1521). ed. in EETS 1887.

⁴ *The Awtor* o remate de “The Kalender of Shepherdes”, (1506). Véxase tamén Alexander Neville, *Oedipus* (1563), prólogo.

⁵ En datas moito máis recentes, Sarmiento e Rosalía de Castro, por exemplo, fan mencións deste tipo respecto da lingua galega.

⁶ Cf. Luís Iglesias Rábade, “Multi-Lingual Education in England, 1200-1500”, *Studia Neophilologica* (en prensa).

A súa aportación foi especialmente negativa naqueles casos considerados hipercorreccións.

A modo de exemplo, nótese como a aportación francesa foi alomenos errática na representación de certos sons ingleses. Considérese, por exemplo, a palabra do inglés actual *mouse* (sing.), *mice* (plur.), “rato”/“ratos”. No inglés antigo a palabra escribíase *mus* e pronunciábase [mu:s] (nom. sing) e *mys* [mü:s] (nom. plur.). No inglés medio a pronuncia desta palabra mantíñase coa mesma calidade fonética en singular e mudaba a posición máis aberta e frontal en plural converténdose en [mi:s]. Cando os letrados franco-normandos se atopaban co [u:] tenderon a representalo tal e como o facían na súa lingua <ou>, de aí que moitas palabras que en anglosaxón se escribían con <u> para representa-lo [u:] aparecen no inglés actual con <ou>, v.g. *house*, *south*, *thousand*, *louse*, *loud* etc. De xeito similar, os franceses representaban como <c> o [s] precedido de vocal palatal, de modo que o plur. de *mus* escribiríase en inglés medio seguindo a grafía anglosaxona como *mys/mis*, sen embargo acabaría escribíndose coa grafía afrancesada de *mice*. O mesmo tratamento se lle deu a palabras como *ice* (ing. ant. *is* [i:s]), *lice* (ing. ant. *lys* [lü:s]), *cinder* (ing. ant. *sinder* [si:nder]). *thrice* (ing. ant. *᠓riwa* + -es gen. sing.), etc.

A aportación francesa tampouco axudou a clarifica-lo sistema ortográfico no caso da pronuncia do [e:]. Esta unidade fonemática ten, por unha parte, unha evolución propiamente inglesa pasando do grafema <e> do inglés antigo ó conxunto grafemático <ee> [i:] no inglés moderno. Non obstante, por influencia francesa, compite a representación <ie> para o mesmo son por analoxía con palabras francesas como *piece* ou *chief*. Así palabras anglosaxonas con pronuncia e representación similar como *feld* [fe:ld] e *fet* [fe:t] aparecen en inglés moderno como *field* e *feet*, respectivamente.

Aínda menos xustificada é a substitución que se fixo do grupo grafemático <cw> do inglés antigo polo de <qu> procedente do continente. Non había ningún tipo de ambigüidade, por exemplo, na forma escrita de *cwen* para que fose substituída pola de *quen* (“queen”, no inglés moderno) no transcurso do século XII. Tampouco o grupo grafemático <sc>, que representaba o fonema /ʃ/, necesitaba unha reconversión á francesa mediante o grupo grafemático <sh>, dado que para /sk/ xa existía a combinación grafemática <sk>, polo que <sc> podía, sen ambigüidade algunha, seguir representando a pronuncia /ʃ/.

Totalmente inapropiada foi a aportación francesa para a representación ortográfica de palabras como “busy”, “bury” que aparecen no inglés moderno. Estas palabras figuraban no inglés antigo como *bysig* [bü-] e *byrgan* [bü-]. No transcurso do século XIV o fonema anglosaxón [ü], simbolizado gráficamente como <y>, evolucionara a [i], representado

como <ȳ>, v.g. “bridge” (← ing. ant. *brycg*), “pit” (← *pytt*), etc. Con todo, debido á influencia francesa, competía co grafo <u> porque este era o símbolo gráfico que os franco-normandos tiñan para o fonema [ü]. De aí xorde a grafía de “busy”, “bury”, etc.

Nótese, tamén, que a través do francés introdúcese o grafo <j>. A articulación [dʒ] representábase no inglés antigo polo grupo grafemático <cg>. Este dígrafo seguiu a súa evolución regular pasando por <gg> en posición intermedia (e <y> en posición final) para acabar en inglés moderno como <dg>, v.g. ing. ant. *secge* → ing. med. *segge* → ing. mod. *sedge*. Mais, esta tradición de evolución grafemática inglesa non foi quen de impoñerse para os préstamos franceses que contiñan o mesmo fonema, de xeito que estes préstamos conservan o <j> da lingua de orixe, v. g. *justice*, *June*, *juice*, *joy*, etc. en vez de adaptarse ó sistema grafemático inglés. Unha representación como *dgustice*, *Dgune*, etc. podía ser absolutamente viable e inequívoca, como propuña algún autor.

O prefixo francés *en-* e o latino *in-* rivalizan nas mesmas palabras alternando segundo os escritores, de xeito que aínda temos en inglés moderno palabras que se escriben indistintamente ben como *ensure*, *enquire*, *enforce*, ou ben como *inquiry*, *insure*, *(re)inforce*.

Maior incongruencia presentan as palabras de orixe francesa que contiñan un [an] nasalizado como *vanter* (*vaunt*, en inglés moderno) fronte a *vanité* (*vanity*, no inglés actual). En Inglaterra este [an] nasalizado veu ter unha pronuncia similar a un [aun] en moitas palabras, polo que, seguindo a evolución propia do [au] inglés convértese en [ɔ:] en inglés moderno. En consecuencia, palabras francesas como *vanter*, *hanter* entran en inglés como [vaunt] e [haunt], escribíndose foneticamente como *vaunt haunt*, pasando logo en inglés moderno, seguindo unha evolución fonética regular ó lado das palabras nativas, a [vɔ:nt] e [hɔ:nt], respectivamente. Sen embargo, moitas outras palabras francesas no mesmo contorno fonético non chegaron a formar esa ditongación [au] resultante da nasalización francesa e simplemente experimentaron un alongamento da vocal [a:] ou, noutros casos, unha ditongación palatal en [ei], mantendo, sen embargo, a mesma grafía francesa. Así ocorreu en palabras como, *chance* [tʃɑ:ns], *dance* [dɑ:ns], *chant* [tʃɑ:nt] ou en *ancient* [eɪnfent], *change* [tʃeɪndʒ]. No medio desta grafía diverxente para representa-la pronuncia orixinalmente francesa [ɑn], sitúase a palabra *aunt* [ɑ:nt] escribíndose como se se tivera ditongado inicialmente a [au]. Probablemente esta palabra adquirira este valor fonético nas capas sociais máis altas, sen embargo, non segue a evolución esperada a [ɔ:], pero si conservou a grafía daquela devandita ditongación. O motivo, logo, destas grafías erráticas probablemente sexa froito da diferente pronuncia do [ɑn] nasalizado francés polos diferentes estamentos sociais ingleses. Mentres que a aristocracia inglesa estaba familiarizada con esta nasalización dende

a súa infancia, os outros estamentos, que incorporan estas palabras nun proceso de adquisición secundario, non están familiarizados cunha pronuncia que lles é totalmente allea. Isto explicaría que as palabras que hoxe teñen a pronuncia en [ɔ:n] e grupo grafemático <aun> procedentes do [-ən-] nasalizado francés, presentan un contido máis cultural, elitista ou específico de certos campos léxicos propios da aristocracia (caza, artes marciais, etc.), mentres que as palabras que, co mesmo contorno fonético, se pronuncian hoxe con [a:], [æ], ou [ei] mantendo a grafía francesa orixinal, son palabras de uso máis común. O que no se explica é que se seguisse escribindo <au> para pronuncias en [a:] como en *aunt*.

Máis lóxica parece a aportación francesa no caso da introducción do *v*. No inglés antigo o fonema /f/ presentaba dúas realizacións alofónicas [v] e [f] que non se opoñían con carácter distintivo; sen embargo, no transcurso do inglés medio, ámbolos dous alófonos convértense en fonemas, debido en gran medida ó gran número de préstamos franceses que inclúen o fonema /v/. Deste xeito, un préstamo francés como *ver* opóñase á palabra inglesa *fer* “far”, creándose unha oposición distintiva fonémica entre /v/ e /f/. En consecuencia o grafo francés *v* serve para clarificar esta oposición fonémica.

Tal vez, puidese tamén considerarse oportuna a incursión francesa do grupo grafemático <ch> para representa-lo fonema /tʃ/, dado que en inglés antigo os fonemas /k/ e /tʃ/ representábanse indistintamente polo grafo <c> (+ vocal velar) e <c> (+ vocal palatal), respectivamente. Con esta aportación francesa, o símbolo gráfico autóctono <c> reservouse para o fonema /k/ das palabras de orixe anglosaxona, (nas palabras de orixe escandinava mantense tamén o grafo <k> antes ou despois de vocal palatal), mentres que o fonema /tʃ/ vén a representarse polo grupo grafemático francés <ch>, polo que a aportación francesa axudou a clarifica-la ambigüidade que se daba nesta alternancia fonemática, especialmente porque a lingua francesa xa estaba introducindo gran cantidade de préstamos coas combinacións grafemáticas <ce>, <ci> representando [se] e [si].

Lémbrese, aínda así, que unha das maiores inconsistencias da aportación francesa son as chamadas “hipercorreccións”. Por exemplo, algúns autores franco-normandos adoitaban utiliza-lo <h> mudo inicial, propio de moitas palabras francesas, en palabras de orixe anglosaxona. Así, é frecuente atopar palabras anglosaxonas escritas en inglés medio con <h>, v. g. *hule*, *hape* por *ule*, *ape* (“owl”, “ape”), respectivamente. Obviamente, este grafo nunca o tiveran esas palabras no inglés antigo, pois de telo, non sería un *h* mudo, senón un son glotal. O problema ortográfico do *h* mudo trasladouse logo no século XVI ós préstamos franceses. Na confrontación entre os partidarios dun alfabeto fonético e os derivacionistas búscanse solucións distintas para escribir palabras como

“honour”. Así, a palabra latina *honor*, que deriva en francés antigo a *honnor* pasa a representarse en inglés, ben, como *honor* e *honnor*, seguindo un criterio derivacionista, ou coas variantes grafemáticas *onor* e *onnor*, seguindo pautas de representación fonética.

Se engadimos que unha representación gráfica máis cercana á pronuncia deste préstamo francés tiña que ser *onour*, entón é fácil comprender o caos ortográfico no que se atopaba o inglés na época renacentista.

3. Inconsistencias dos etimoloxistas

A incongruencia ortográfica perdurou trala época renacentista, acentuouse co diccionario do Dr. Johnson no 1755 e continúa aínda hoxe, xa que basicamente segue a manterse a escrita que se adoptara polo ano 1476 coa introducción da imprenta, isto é, moito antes de que se producisen cambios fonéticos moi importantes como era caso da gran mutación vocálica (“The Great Vowel Shift”). En consecuencia, un sistema ortográfico que naceu con criterios fonéticos co fin de representar cada son por un símbolo propio derivou nun sistema, en moitos casos, artificialmente etimolóxico pola presión academicista de certos ortógrafos renacentistas e do século XVIII. Así, por exemplo, o grupo grafemático <gh>, que hoxe aparece en inglés moderno en palabras como *night*, *might*, *bough*, *through*, non representa ningún son. Este grupo grafemático <gh>, sen embargo, que en inglés antigo aparecía como <h>, alternando con <g> a comezo do inglés medio, pasando a <gh> a inicios do século XIV, representou o fonema /h/ ata finais do século XIV. De xeito que cando os primeiros impresores seguían incluíndo o grupo grafemático <gh> na escrita polo 1476, en palabras como as que antes mencionabamos, xa desaparecera totalmente da pronuncia. Este fonema /h/ do inglés antigo que desaparecía en palabras como *night*, *might*, etc. no inglés medio tardío, evolucionaría a /f/ en palabras como *tough*, *enough*, *draught*. Seguindo o criterio etimolóxico este fonema /f/ seguiu a representarse como <gh>.

Máis sorprendente é a escrita da palabra *delight* procedente do francés *délite*; así aparece, por exemplo, en *The Prayer Book* como *delite*, pero, por analoxía con palabras como *light*, *night*, pasou a escribirse *delight*. O exceso etimolóxico levou a desviacións incomprensibles, como escribir con <d> *Admiral* procedente do árabe *Amir*, pero, por analoxía coa palabra latina *admirabilis*, incorpora inadmisiblemente o [d] tamén na pronuncia. Estamos ante un caso de hipercorrección grafemática que se estende á fonética (cultismo fónico).

Certamente, se pensamos que o fonema /ʃ/ pode ser representado en inglés moderno por <sh> en *shame*, por <s> en *sugar*, por <sc> en *conscious*, por <ch> en *chute*, por <t(i)> en *nation*, ou por <c(i)> en *gracious*, ou se pensamos que os sufixos *-ance* e *-ence*; *-able* e *-ible*; *-ant* e *-ent* se pronuncian igual dentro do par correspondente, ou se pensamos que *-ar*, *-er*, *-ir*, *-or* e *-ur* se pronuncian igual en palabras como *beggar*, *cleaner*, *elixir*, *author* e *Arthur*, concluímos que o sistema ortográfico inglés nada ten que ver cun alfabeto fonético. Tampouco podemos dicir que sexa un alfabeto puramente etimolóxico. Así, *isle* vén do francés *i(s)le*, *ille*, sen embargo o <-s-> intermedio procede realmente dunha contaminación da palabra latina *insula*. Analoxicamente, entran símbolos na escrita dalgúñas palabras totalmente inxustificadas. Así, o <-g-> de *reign* esténdese analoxicamente a palabras como *foreign* (do latín *foris*, *foranius*) e *sovereign* (do francés *souverain*). Ás veces, atopamos casos de analoxía recíproca. Así, *could* adoptou o grafema <ɫ> de *would*, ó tempo que *would* deixa de pronunciar o [ɫ] por analoxía con *could*.

No inglés medio as palabras *doubt*, *debt* e *fault* escribíanse foneticamente como *doute*, *dette*, respectivamente; non obstante, máis tarde considerouse que, dado que estas palabras procedían do latín (*dubitum*, *debitum*), deberían incorporar á súa grafía o , aínda que non se pronunciasen. O de *subtle* non se pronuncia, pero mantense pola súa derivación franco-latina. Dise que os filósofos latinos paseaban *subtilia* (“baixo os tilos”) buscando ideas “sub-tils”. En francés, mantense o [b] na pronuncia en *subtil* co acento na última sílaba, pero cando entra no inglés o acento desprázase á primeira sílaba eliminando o [b] da pronuncia, pero reténdoa na escrita porque así a escribían en francés. Curiosamente, casos semellantes como, *deceit* e *conceit* que tamén procedían do latín (*deceptum* e *conceptum*, respectivamente), non incorporan o <p>. Tampouco non se entende por que *gracious* e *precious*, procedentes do latín, *gratiam* e *pretium*, respectivamente, mudan o grafema <ɾ> polo <c>, especialmente se temos en conta que cando estas palabras se introducen no inglés se escribían como *gratious* e *pretious*. Inversamente, palabras de orixe franco-latina hoxe rematadas en *-ation* como *nation*, procedente do latín, *nationem*, escríbense con <ɾ> segundo o criterio etimolóxico, pero no inglés medio escribíanse fonemicamente con <c> como en *nacion*, *meditation*.

Certamente, os derivacionistas non foron moi coherentes á hora de aplica-lo criterio etimolóxico. Así, por exemplo, *sphere* estaría moito máis preto da súa raíz grega, se se escribise *sfere*. Segundo a súa procedencia francesa escribimos en inglés moderno *etiquette*, *serviette* ou *cigarette*, pero, escribimos de forma diferente *tablet*, *trumpet* ou *cornet*. ¿Por que escribimos *telegram* e *programme* (esta última con escrita etimolóxica) de xeito diferente? ¿Por que escribimos sen <g> *line* e *alineation*, pero non

alignment? As palabras nativas experimentan a mesma inconsistencia. ¿Por que escribimos *much* e *such* sen <ʃ> e non *hutch* ou *clutch*? Podemos dicir que *trail*, *train*, *tray* e *traction* penetraron no inglés a través do francés procedentes do latín *trahere*, pero, do mesmo xeito, a través das linguas xermánicas as palabras do inglés moderno *drain*, *drag*, *draw*, *drawl*, *draft* ou *draught*, lévannos ó latín *trahere*. ¿Cal tiña que ser pois a verdadeira grafía etimolóxica de todas estas palabras?

¿Que criterio etimolóxico se seguiu para escribir con <s>, <z> e <c> *praise*, *prize* e *price*, respectivamente, se todas elas derivan da forma latina *pretium*? ¿Por que se escribe *prize*, *wheeze*, *frieze* con <z> e non *surprised*, *cheese* e *tease*? ¿Por que escribimos *allow* con <ll> se vén da palabra francesa *alouer*? ¿Por que se escribe *aisle* con <s> se procede da palabra latina *ala*? Simplemente porque se considerou polos defensores da etimoloxía que procedía de *insula* e polo tanto estaba en relación con *isle*. ¿Por que se ha de escribir *haughty* con <gh> como se fose unha palabra de procedencia xermánica, cando en realidade procede da palabra francesa *haut*? Non existe unha xustificación coherente para escribir *height* ou *sleight* introducindo un <e>, se pensamos, por exemplo, que os adxectivos correspondentes *high* e *sly* non incorporan, coherentemente, o devandito <e>. ¿Por que se ten que escribir *defence* con <c>, se escribimos, por exemplo, *expense* con <s>? Aínda así, o adxectivo *defensive* escribímolo con <s>. ¿Como se xustifica que escribamos *raze* con <z> e o verbo *erase* con <s>, aínda cando deriva de *raze*? ¿Por que se escribe con <ss> *grass* ou *glass* e os verbos derivativos *graze* e *glaze* con <z>, e non obstante, non se escribe con <ss> *grocer*, aínda que, seguindo un criterio etimolóxico, debera ser escrito como *gross*? Se escribimos *phantom* con <ph>, ¿por que non escribimos co mesmo grupo grafemático *fantastic*? Se *ceiling* procede do italiano *cielino*, diminutivo de *cielo*, ¿por que se escribe con <ei> en vez de <ie>? O de *timber* xustifícase porque se pronuncia como [b], aínda cando procede da forma danesa *timmer*; sen embargo, ¿por que se ha de escribir en *climber* (ou *climb*), se non se pronuncia e mesmo a forma danesa da que procede (*klimmer*) non tiña o devandito grafema? Seguindo criterios analóxicos chegouse a esta grafía, pero, ¿como non se seguiron criterios semellantes, por exemplo, en *pigeon* e *widgeon*? Neste caso actuouse con acerto, dado que o <d> en *widgeon* se pronuncia ([d]), aínda que tanto en *pigeon* como en *widgeon* non existía na súa orixe, nin na forma latina (*pipionem*, *vipionem*), nin na francesa.

Etimoloxicamente *deign*, *dignity* veñen do latín *dignus*, pero ¿por que escribimos *dainty* ou *disdain* sen <g> e coa forma anglófona <ai>? *Lost* e *cost* non se diferencian graficamente de *most* e *post*, pero ¿por que se diferencian, entón, *toast* e *coast*?

4. O longo proceso de reforma ortográfica

A escrita, pois, variaba dun autor a outro dependendo de criterios moi aleatorios, os máis deles subxectivos ou especulativos. Por pór un simple exemplo, Greene escribe no 1591 nun pequeno panfleto (*Notable Discovery of Coosnage*), a palabra *coenllo* (< lat. *cuniculus*; fran. > *conin*, *connin*, *conil*) de dez formas diferentes: *cony*, *conny*, *conie*, *conye*, *connie*, *connye*, *coni*, *cuny*, *cunny*, *cunnie*.

Na segunda metade do s. XVI aparecen os primeiros estudos co fin de establece-los criterios para normativiza-la grafía inglesa. Ó longo dos catro séculos seguintes xurdiron tres modelos básicos de reforma ortográfica:

a. Escritura fonética (“phonetic script”)

Este sector doutrinal veu defendendo un principio básico de reforma: as representacións gráficas deberan ser un reflexo exacto da pronuncia en calquera momento histórico. Esta visión fonetista na configuración do alfabeto implicaba que cada son distintivo se representase por unha letra ou carácter. Polo que, se o alfabeto inglés só dispuña de 23 letras, mentres que os sons distintivos da lingua inglesa se situaban arredor dos corenta, daquela era necesario incorporar novos grafemas co fin de que cada son se puidese ver representado graficamente de forma diferenciada.

b. Remodelación ortográfica (“Amended Spelling”)

Esta escola converxía no proceso de reforma porque consideraba que era necesario, alomenos, depurar grafemas superfluos e variantes ortográficas que non tiveran nin consistencia etimolóxica nin un reflexo no uso nin no costume. Considerábase, pois, oportuno avanzar nunha posición de síntese facendo converxe-lo uso e o costume cos criterios etimolóxicos, moi especialmente naqueles supostos nos que unha heterografía confusa implicase casos de cacografía.

c. Ortografía romana (coñecida como “Romo Spelling”)

Este modelo ortográfico está baseado exclusivamente nas 23 letras do alfabeto romano. Cada son ou combinación de sons deberá escribirse necesariamente cos grafemas prestados na época anglosaxona polo alfabeto romano. Inicialmente no período anglosaxón coincidía o valor fonético co grafema, dado que o alfabeto romano practicamente recollera

toda a variedade fónica das tribos xermánicas. Consideraban os defensores desta proposta que o feito de que no inglés medio se producise un divorcio entre son e grafema non era ningún obstáculo para seguir escribindo as palabras na forma en que se representaban na época anglosaxona, dado que escribir é un hábito que se adquire coa aprendizaxe. En realidade, non se trata tanto de ter un alfabeto ó servizo do oído, senón da vista.

O debate polarizouse obviamente entre os defensores dun alfabeto fonético e os defensores de perpetuar-lo alfabeto romano da época anglosaxona. En gran medida, estíbese a presentar propostas distintas entre quen defendía unha representación gráfica sinxela, cambiante e actualizada á pronuncia da lingua nun momento histórico determinado e quen defendía unha grafía estable na dimensión diacrónica baseada en criterios estritamente etimolóxicos e derivacionistas. Na confrontación de postulados entre derivacionistas e fonetistas non se conseguira avanzar no proceso de normativización ortográfica. Sen embargo, pola propia inercia dunha posición de mínimos ponderables por ámbalas posicións xorde un patrón grafemático consensuado polos impresores (“Amended Spelling”), que sen rachar co uso e o costume (mantendo basicamente os signos do alfabeto romano) trata de depurar signos arbitrarios e superfluos. Prodúcese, xa que logo, unha remodelación do sistema ortográfico que non afecta á base mesma dese sistema.

Facendo historia do proceso de normativización ortográfica, vemos que é no 1551 cando se inicia o gran debate ortográfico coa obra de John Hart e que non remataría ata os nosos días. Os estudos de John Hart Chester Herald (máis coñecido como John Hart) sobre a reforma ortográfica, *The Opening of the unreasonable writing of our English tongue* (1551), *An Orthographie containing the due order and reason, how to write or paint the image of man’s voice* (1569), e *A Method or comfortable beginning for all unlearned whereby they may be taught to read English in a very short time, with pleasure* (1570), tiveron un amplo eco na súa época con detractores e seguidores. John Hart defende un modelo ortográfico exclusivamente fonético baseado nun principio moi simple: “one letter, one sound”. Así, engade John Hart, “writing should have so many Letters as the pronunciation needeth of voices, and not more, or less⁷”, polo que suxire un novo alfabeto incluíndo novos caracteres. Para John Hart o proceso de normativización ortográfica tiña que basearse na razón e non no costume ou tradición. Hart era mesmo partidario de escribir do mesmo xeito as palabras homónimas v.g. *meat* / *meet*; *see* / *sea* baixo o argumento de que se a homofonía non causaba problemas na fala, menos o causaría na escrita.

⁷ *The Opening...*, p. 32.

Segundo John Hart era necesario, xa que logo, suprimi-las cinco letras j, w, y, c e q, xa que non representaban ningún son que outras letras non representasen xa, e deseña do seu propio cuño seis novas letras. Sitúa así un alfabeto de 25 letras (20 consoantes e 5 vocais). (Véxase un extracto da forma que segundo el debera escribirse en inglés no nº II do apéndice)

Na mesma liña, Sir Thomas Smith, Secretario de Estado nos reinados de Eduardo VI e Isabel I, publica en latín en 1568 *De recta et emendata Linguae Anglicae Scriptione, Dialogus*. Nun suposto diálogo entre o mesmo Sir Thomas Smith e un mozo chamado Quintus, Sir Thomas Smith contesta ás varias preguntas que lle fai Quintus sobre a inconsistencia do alfabeto inglés. Segundo Sir Thomas Smith era necesario amplia-lo alfabeto inglés a 34 letras xa que non era suficiente para representar tódolos sons, e mesmo certas letras xa non representaban nada. A posición fonetista refórzase no 1580 coa publicación dun pequeno dicionario (*Alvearie or Quadruple Dictionarie*) de John Baret baseado en criterios fonéticos.

Nunha liña máis conservadora e coherente coa tradición ortográfica inglesa sitúanse as propostas de “amended spelling” de William Bullokar, profesor e avogado en Londres, en *Booke at Large, for the Amendment of Orthographie for English Speech* (1580). Como el mesmo di, a súa proposta diríxese a manter no posible “the figures of the old letters”, pero estas non eran suficientes para representa-los 37 sons distintivos que, segundo el, existían na lingua inglesa a finais do s. XVI, máxime cando só 6 letras do alfabeto anglosaxón representaban coherentemente un único son. O seu intento de salvar en parte a antiga grafía anglosaxona e combinala cunha nova configuración grafemática que recollera a pronuncia existente na súa época levárono a inventar novos caracteres e un conxunto de elementos diacríticos (acentos, apóstrofes, cedillas, etc.) excesivamente complexo e impactante para unha lingua que sempre carecera deles. Polo que a súa proposta, a procura dunha concordancia “in the eye, voice and ear”, non tivo un reflexo real neste proceso de reforma.

A disputa ortográfica do século XVI péchase coa obra *The First Part of the Elementarie* de Richard Mulcaster en 1582. A súa postura incidía na dificultade que supuña instaurar un alfabeto fonético rachando con todo criterio científico-filolóxico. Non debían buscarse remedios desesperados de mero contido práctico, ou meramente substituír algo novo por algo supostamente caduco. Segundo el, nunca existirá un alfabeto modélico en que cada grafo represente fielmente un son. Mulcaster era partidario de fixar un sistema ortográfico baseado exclusivamente no *usus* e no costume. Neste tipo de asentamento, engade este autor, sostíñanse entidades tan importantes como a relixión, as leis, e a mesma monarquía.

Polo tanto, na reforma ortográfica, ten que conservarse o que é substancial e depurar só o que é superfluo ou confuso.

En consecuencia, Mulcaster considera que o prioritario era desfacerse daquelas letras superfluas, v.g. os monosílabos con vocal curta *putt(e)*, *stopp(e)*, *bidd(e)*, *tinn(e)* non deberan duplica-la consonante final nin mante-lo -e final, que non se pronunciaba, polo que recomenda que se escriban *put*, *stop*, *bid* e *tin*. Suxire, non obstante, que se duplique a consoante nas formas derivadas, v.g. *put* → *putting*. E mesmo suxire mante-lo -e final, aínda que non se pronunciaba, naquelas palabras nas que a vocal precedente fose longa e non existise outro tipo de grafo que xa o indicase. Así, por exemplo, *mad* [mæd] e *bit* [bit] diferenciaríanse de *made* [meid] e *bite* [bait] respectivamente, sen embargo, *root* [ro:t] e *road* [rɔ:d] xa non necesitaban o -e final xa que os grupos grafemáticos, <oo>e <oa>, destas palabras indicaban claramente que a vocal era longa.

¿Como fixar, pois, a grafía correcta dunha palabra, por exemplo, como “where”, que se escribía, entre outras formas, como *wher*, *whear*, *wheare*, *were*, *whair*, *hwear*, *hwer*, *where*, etc.? Para Mulcaster non era máis ca un problema de uso maioritario, se a forma máis xeneralizada polo *usus* e o costume era *wher(e)*, esta forma era a que debiera prevalecer evitando toda outra desviación, tendo en conta que a vocal radical era longa, logo debera manterse o -e final, polo que propón que se escriba definitivamente *where*. Seguindo o simple criterio do *usus*, a eliminación de letras superfluas e mantendo aquelas que servían para evitar confusións, elaborou unha lista dunhas 7.000 palabras máis comúns indicando a súa correcta ortografía. O importante para el era fixa-la grafía de palabras individuais, máis que establecer unha reforma artificiosa de carácter xeral. De feito, a normativización destas 7.000 palabras serviu de marco de referencia para moitos escritores da época, aínda que a súa proposta non se mantivo na súa globalidade.

A reforma ortográfica proposta por Mulcaster tivo realmente éxito porque existía un poder político moi forte que apoiaba un tipo de grafía con entidade propia, vencellada á obra literaria da lexendaria Inglaterra dos anglosaxóns. Os antigos simbolizaban a independencia fronte ós gustos afrancesados da Inglaterra pos-normanda. Por eso, o poder político dos Tudor, que chegara a acada-lo maior grao de centralización política de toda a historia de Inglaterra, non se sentía representado polos que avogaban por un alfabeto novo baseado na praxe sociolingüística da época. Era preferible mante-lo selo de identidade propia a través dun alfabeto que, aínda con moitos compoñentes de ambigüidade, seguía a se-lo alfabeto inglés. O fonetismo ortográfico supuña someterse á incursión lingüística continental. Por exemplo, non era o mesmo escribir *said* que *sed* ou *here* que *hier*. *Said* e *here* representaban unha grafía coherente coa base etimolóxica destas palabras, mentres que as grafías *sed*

e *hier*, aínda que proporcionaban unha maior simplicidade ortográfica por adaptarse de cheo á pronuncia, desvíábanse do concepto básico de identidade lingüística da que todo pobo se gaba polo feito de ser unha comunidade diferenciada.

Isabel I apoiou decididamente a reforma ortográfica de Mulcaster precisamente porque se fundamentaba na identidade propia do pobo anglosaxón e como tal o seu reino tiña que contar cunha lingua de seu como as dos outros reinos do continente, e como se repetía daquela, o estado da lingua representaba o nivel de saúde do reino (“the health of the Realm”).

Como é obvio a imprenta serviu de instrumento e canle de normativización ortográfica segundo os postulados do “amended spelling” depurando grafías consideradas erráticas. Lembremos, ademais, que toda imprenta necesitaba o permiso real para poder imprimir. Nótese, por exemplo, que cando Caxton introduciu a imprenta en Inglaterra no 1476 non só chegou a influír na configuración dun sistema ortográfico determinado, senón tamén que logrou implanta-lo xermolo do que ía se-la lingua estándar de Inglaterra.

No século XVII segue a manterse a confrontación ortográfica. Alexander Gil, director da Escola de San Paulo de Londres, na súa obra *Logonomia Anglica* (1619) presenta un modelo ortográfico suficientemente ecléctico para que puidese prosperar. Aínda que mantiña unha compoñente fonetista acentuada, seguía dentro do modelo alfabético clásico, especialmente polo respecto que presentaba á etimoloxía das palabras. Gil entendía que gran parte da disfunción (falta de correspondencia grafema e son) ortográfica do inglés a produciran os primeiros impresores ó abandonaren grafemas tan útiles como o <ð> e o <3>, polo que era necesario recuperalos para representar [ð] e [dʒ], respectivamente. A obra de Gil supuña, así mesmo, un dos primeiros intentos de descrición da gramática inglesa, xa que non só estudia a pronuncia e a súa grafía, senón tamén a morfoloxía, a sintaxe e a prosodia da lingua inglesa. Principios e obxectivos similares inspiran *The English Grammar or the Institution of Letters, Syllables and Words in the English Tung* (1634) de Charles Butler, profesor de Cambridge. Este autor partía tamén do alfabeto tradicional, aínda que consideraba que eran necesarios novos símbolos para representa-lo *input* fonético [ʃ], [tʃ], [ð], e mesmo indica-las vocais longas mediante a ligatura de dúas letras.

A mediados do século XVII coa obra *The English Schoole-maister* de Edmond Coote iníciase un novo proceso de reforma ortográfica coñecida como “Simplified Spelling”, a vulgarmente chamada escritura de transición (“transition-script”). A obra *The English Primrose* (1644) de Richard Hodges é a obra máis significativa deste movemento. O modelo ortográfico deste grupo de ortógrafos baseábase tamén no alfabeto romano, pero engadía unha serie de elementos diacríticos, caracteres

subliñados, que unha vez coñecido o seu valor facilitaban certamente a lectura. Esta escritura de transición experimentou unha momentánea eclipse polo novidoso intento de John Wallis (*Grammatica Linguae Anglicanae*, 1653), de John Wilkins (*Essay towards a Real Character and a Philosophical Language*, 1668) e de William Holder (*Elements of Speech*, 1669) por configurar un alfabeto internacional, de xeito que houbera un mesmo tipo de grafema para cada son equivalente en dous ou máis idiomas. Así, John Wilkins, profesor en Cambridge e posteriormente bispo de Chester, consideraba que a solución para unha reforma ortográfica do inglés pasaba por combinar basicamente a aportación do alfabeto romano e grego. Segundo el, os grafemas das vogais gregas podían, por exemplo, complementa-las deficiencias grafemáticas do alfabeto romano para representa-las vogais inglesas. Un autor, coñecido polas iniciais G. W., argumentaba en 1703 na súa obra, *Magazine or Animadversions on the English Spelling*, que era necesario fixa-lo sistema ortográfico baseándoo nun alfabeto fonético que incorporase novos grafos sacados do grego e do hebreo. O problema seguía a se-lo número de novas letras necesarias para a elaboración dun alfabeto fonético distintivo e cal sería a forma externa deses signos.

Aínda así, o gran debate sobre a normativización lingüística do inglés e a súa fixación ortográfica non se pechou no século XVII. As propostas fonetistas sufriron un duro revés no século XVIII. Os novos estudiosos da ortografía preferían partir do que xa existía (o uso e o costume), pero eleváno a rango normativo. Unha vez establecida esa norma a través dunha gramática, era preciso dotar unha autoridade lingüística (Academia) que vixiase polo correcto uso desa norma. Sen embargo, a confrontación ortográfica seguía cada vez con maior virulencia agora dentro de parámetros máis políticos que lingüísticos. Así, no 1712 Jonathan Swift fai unha proposta ó Conde de Oxford, Lord Treasurer de Inglaterra, para que os poderes públicos asuman a necesidade de normativiza-la lingua inglesa, e, a tal fin, instauren unha Academia que estableza as correctas normas de uso. Este alto comisionado de sabios debería acomete-la fixación do modelo ortográfico, a confección dun dicionario e a elaboración dunha gramática. A proposta de Swift foi considerada unha inmersión política no fenómeno lingüístico. Os Tories entendían que a solución do problema ortográfico pasaba por unha decisión política. Por eso, a proposta de Swift publicada co título *A Proposal for Correcting, Improving, and Ascertaining the English Tongue* foi duramente criticada naquel mesmo ano por John Oldmixon na súa obra *Reflections on Dr. Swift's Letter to the Earl of Oxford, about the English Tongue*. Como di o mesmo Oldmixon, "I do here in the Name of all the Whigs, protest against all and everything done by him" (Swift). A proposta de Swift non tivo a resolución política esperada, aínda que unha nova e posterior edición

desta proposta en Dublín achacaba o fracaso inicial da proposta á morte da raíña, “if the Queen had lived a year or two longer, this proposal would, in all probability, have taken effect. For the Lord Treasurer had already nominated several persons without distinction of quality or party...”. Como se ve, a cuestión ortográfica debatíase a nivel político. Cando se di que aquel alto comisionado de doctos xa estaba elixido para a tarefa de normativiza-la lingua sen distinción de partido (político), estíbese a confirmar que existían opinións que indicaban que si se pretendía unha prescrición lingüística baseada nos postulados dunha opción política, caso contrario a mención “sen distinción de partido político” non tería sentido.

As propostas de reforma ortográfica, de depuración e refinamento da lingua inglesa persistiron ó longo do s. XVIII. Así en 1724 aparece un tratado anónimo co título *The Many Advantages of a Good Language to Any Nation: with an Examination of the Present State of Owr Own*. Neste tratado preténdese que o debate de normativización se dea nun amplo corpus social e que non se restrinxa ós niveis políticos ou academicistas. No 1729 Thomas Cooke publica unha proposta fútil e infantilista en *Proposals for Perfecting the English Language*, onde entre outras innovacións propón o troco de tódolos verbos fortes á conxugación dos débiles. A proposta é suficientemente peregrina para insistir no seu modelo de “perfeccionamento” da lingua. Propostas coma estas confirman que se está a mediados do século XVIII sen encontra-la forma de normativiza-lo inglés. Sen embargo, no 1755 coa publicación do Dicionario do Dr. Johnson dáse un paso importante neste proceso debido á autoridade moral e académica deste personaxe. Como el dicía, propúñase “to refine our language to grammatical purity, and to clear it from colloquial barbarisms, licentious idioms, and irregular combinations”. A nostalxia fonetista reábrese de novo na obra de Thomas Sheridan, *A Dissertation on the Causes of the Difficulties, which occur, in learning the English Tongue* (1762). Segundo Sheridan os problemas fundamentais da ortografía inglesa debíanse a que os escritores ingleses se empeñaron en escribi-las palabras foráneas, unha vez que xa se tiñan adaptado ó sistema fonolóxico inglés, coa mesma grafía da lingua de orixe. Isto afondara no distanciamento entre a lingua escrita e a lingua oral. Polo que era necesaria a ampliación e reforma do alfabeto segundo criterios esencialmente fonéticos co fin a aproxima-la fala á súa representación gráfica.

O ideal dos fonetistas seguía a se-la creación dun alfabeto de alomenos 40 grafos, como os que propón Thomas Spence en *The Grand Repository of the English Language* (1775). Basicamente non se esixe outro remedio que cada son distintivo teña a súa propia letra, isto é, que cada letra represente un son invariablemente e independentemente da súa

posición. En 1795 James Elphiston mantense na área dos fonetistas na obra *A Miniature ov English Orthography* e propón un alfabeto adaptado á forma clásica latina. Nótese a súa opinión neste parágrafo: “Hetterogrophy indeed, or false litterary picture, can arize onely from won, or a combinacion, ov foar cauzes: redundance, defiscience, mischoice, or misaaringement” (p. 2).

Os intentos de reforma ortográfica adquiren unha dimensión institucional en Norteamérica. No 1768 Franklin publica *A Scheme for a New Alphabet and a Reformed Mode of Spelling*. Franklin pretendía que Noah Webster, a personalidade académica máis relevante naquela época en América, se adherise ó seu plan. Webster inicialmente rexeitou unha aventura desta natureza, pero en 1789 publica *Dissertations on the English Language*, no que considera que a reforma ortográfica era necesaria e practicable. No apéndice deste libro co título *An Essay on the Necessity, Advantages and Practicability of the Mode of Spelling, and of Rendering the Orthography of Words Correspondent to the Pronunciation* propón, como ben se deduce, unha reforma ortográfica na liña dos antigos fonetistas. Segundo el, era, por exemplo, innecesario seguir escribindo o <a> en *bread, readi*, etc., e mesmo, se preguntaba ¿por que non se escribía con <ee> palabras como *meat, meal, speak, grieve, key*, se en todas se pronuncia a mesma vocal?. Webster recoñece, sen embargo, que era unha insensatez seguir polo camiño dun alfabeto fonético. Por outra banda, en Inglaterra asumíase a finais do século XVIII un principio lingüístico básico xa enunciado por Horacio: *jus et norma loquendi* (“o uso é o único árbitro e norma da fala”). Non debe haber outra norma que aquela que deriva do uso.

Non obstante, non faltaron rebeldías patrióticas (Edward Phillips, Thomas Hoby, Thomas Chaloner, Thomas Wilson) e opoñentes mesurados (Defoe, Dryden, Addison, Campbell) contra certos usos, moi especialmente aqueles que se importaban desde Francia.

No século XIX Isaac Pitman reabre a reforma ortográfica baseada nun alfabeto fonético. Xunto con A. J. Ellis fundan a *Phonetic Society of Great Britain and Irland*, sociedade que no 1851 contaba con 3.738 membros. Son numerosas as obras clásicas impresas polos membros desta sociedade. Entre elas, o Novo Testamento, *Paradise Lost*, *Pilgrim's Progress*, *Macbeth*, *the Tempest* etc. As consideracións ortográficas que presentaba esta sociedade en favor dunha reforma baseada en criterios fonéticos foi amplamente difundida en *The Phonotypic Journal* 1843-47 (ed. Ellis), *Phonetic Journal* 1844 (ed. Ellis), *The Spelling Reformer* 1849-50 (ed. Ellis), *Phonographic Journal* (ed. Pitman) e en *Phonographic Correspondent* 1853-58 (ed. Pitman). Esta asociación experimentou entre 1847 a 1870 alomenos 88 novos caracteres. Sen embargo, foi o alfabeto fonotipo de Pitman de 1870 de 38 caracteres o

que logrou un amplo consenso. O seu modelo foi apoiado por lingüistas importantes como Max Müller, e mesmo polo sindicato nacional de profesores de Ensino Básico do Reino Unido. Nos Estados Unidos viuse tamén con bos ollos a proposta de Pitman. Nas aulas de Ensino Básico confluían moitas etnias con linguas maternas distintas do inglés, polo que un alfabeto fonético simplificaría a aprendizaxe da escrita inglesa, especialmente naqueles estudantes non inglés-falantes. As diverxencias que xurdiran entre Pitman e Ellis, debidas ás continuas alteracións de Pitman que Ellis non subscribía, incidiron de forma decisiva no fracaso deste intento de reforma de Pitman. Ellis asóciase con R. Morris, J. Payne, R. Martineau e D. P. Fry en 1869 formando a *English Philological Society*, que pretende unha reforma baseada no alfabeto inglés existente, pero aproximando o máximo posible o grafema á pronuncia. Sen embargo, esta sociedade tampouco se cohesionou, e seguen a aparecer propostas independentes dos seus membros en *Transactions of the Philological Society* de 1870 (Fry, páxs. 17-88 e Ellis, páxs. 89-118). Tomando como base a escrita do “glosotipo”, Ellis desenvolve o modelo “glósico”, que, á súa vez, vén a se-lo precedente do modelo “Anglo-Romo” deseñado por Zachrisson en 1931. En síntese, estes modelos buscan unha representación fonética do inglés sobre as bases do antigo alfabeto romano introducido na época anglosaxona.

No mesmo ano no que aparecía o alfabeto fonotipo de Pitman xorde a *American Spelling Reform Association* co obxectivo básico de modifica-lo alfabeto romano de 23 letras. Formulan un novo alfabeto de 32 caracteres que representan a variedade fonémica da pronuncia inglesa. No 1875 E. Jones publica *Analogical Spelling* no que propón un alfabeto completo de 40 grafos e grupos grafemáticos que representarían os 40 sons distintivos do inglés. O seu alfabeto era este: *a, aa, ai, au, b, c, ch, d, e, ee, f, g, h, i, ie, j, l, m, n, ng, o, oe, oi, oo, ou, p, r, s, sh, t, th, th, u, ue, u, v, w, y, z, z*. Este alfabeto completábase con tres regras: 1) Escribíriase <y> por <ie> e <w> por <u> en posición final de palabra. 2) Escribíriase <k> por <c> ante <e>, <i>, e <y>. Escribíriase tamén <x> por <cs> e <qu> por <cw> en posición final de palabras monosilábicas. 3) Monosílabos como *be, he, me, she, go, so, no* permanecerían inalterables para evita-lo uso dunha letra máis.

O alfabeto de Jones de 40 grafos e grupos grafemáticos non simplificaba o caos ortográfico, dado que as regras subsidiarias que propuña eran totalmente inconsistentes cunha grafía fonética, máis ben estas regras viñan a dar por boa gran parte da grafía tradicional. Polo que a proposta de Jones foi moi controvertida polas súas incoherencias. No 1879 aparece *A British Spelling Reform Association* con obxectivos similares de acerca-lo signo gráfico á pronuncia. Esta asociación inglesa tivo moi pouco éxito pola falta de cohesión dos seus membros, dado que

nun intervalo de seis anos propuxo tres modelos ortográficos diferentes. En marzo de 1880 Ellis saca un pequeno panfleto que titula *Dimid'iun Spel'ing or Haaf ov whot is needed. A sujeschun for a sistematic rivizhun ov ovr prezent unsistimatic orthography* no que trata de conxuga-lo sistema “glósico” co modelo tradicional. Ellis non consegue establece-la fórmula ideal para que funcionase o seu modelo, especialmente se se ten en conta, por exemplo, que o fonema /k/ acaba por escribilo de seis formas diferentes.

A *English Philological Society* e *American Philological Association* recomendan en 1883 a aplicación inmediata dun pequeno grupo de novas grafías. De feito a sociedade inglesa, liderada por prestixiosos lingüistas como A. H. Sayce, Henry Sweet e James Murray, asumen a necesidade de reforma, pero limitándoa exclusivamente a depurar algunhas imperfeccións, especialmente porque consideraba que os reformistas tiñan apoios políticos e académicos. En realidade, estas asociacións filolóxicas máis ortodoxas no contexto da grafía convencional temían o apoio oficial do goberno federal americano ós defensores dun alfabeto fonético, polo que algún dos seus membros, por exemplo Sweet, únese cos reformistas americanos nun manifesto de 24 regras que resumen unha proposta de mínimos. Así, por exemplo, consideran que o *e* final deixe de escribirse, que palabras como *phonetic*, *phonology* se escriban con *f*, etc.

Neste debate, máis avivado que nunca na historia da lingua inglesa, remataba o século XIX. No século XX a actividade dos reformistas continúa con gran intensidade nos Estados Unidos baixo unha nova organización creada no 1906, *Simplified Spelling Board*, baixo o apadriñamento de Andrew Carnegie, un filántropo que aporta á nova asociación 250.000 dólares, e do mesmo Presidente Roosevelt, que chegou a escribir a súa correspondencia oficial nun alfabeto fonético ou tamén chamado “simplificado”. Xunto a esta nova asociación xorden outras como *Simplified Spelling League*, *Simpler Spelling Association*, *British Simplified Spelling Society*. Todas elas pretenden unha remodelación da grafía inglesa mantendo basicamente o alfabeto existente. No 1908 aparece a *Simplified Spelling Society* e edita a súas consideracións ortográficas na revista mensual, *The Pioneer of Simplified Spelling*. Dous membros desta sociedade elaboran en 1911 o que sería o modelo ortográfico que subscibe a sociedade, *Proposals for a Simplified Spelling of the English Language*. Esta proposta mantiña un afastamento considerable coa ortografía convencional, aínda que coincidía nalgúñas representacións, como o caso dos fonemas xordo /θ/ e sonoro /ð/ como *th*. Como exemplo final da alternativa dun “alfabeto simplificado” podemos mencionar *A First Reeder in Simplifyd Speling* (1915) co prefacio de Robert Jackson. Esta proposta presentaba enormes lagoas e inconsistencias. Por pór un só exemplo, representárase o [u:] de *pool* e o [u] de *pull*

como <oo>. As continuas reformas e contrarreformas e, nalgúns casos, as inxustificadas remodelacións do alfabeto convencional, propiciaron o fracaso dos múltiples modelos dun alfabeto “simplificado”.

Temos que indicar que moitas das reformas tiñan apoios institucionais por consideralas economicamente máis rendibles no proceso educativo. J. H. Gladstone (*Spelling Reform from an Educational Point of View*, Londres, 1879) consideraba que para ensinarlle a un alumno a escribir correctamente inglés na ortografía convencional necesitábanse un promedio de 2.320 horas, sen embargo co alfabeto “simplificado” só era necesario investir 1.800 horas, o que implicaría un aforro moi considerable no proceso educativo.

Nunha conferencia en xuño de 1930 en Londres encóntranse Zarichsson e H. André en representación de *Anglic Association*, Mark Hunter, D. Jones, W. Ripman e A Lloyd James representando á *Simplified Spelling Society* e á *International Phonetic Association* e D. G. Dewey en representación da *Simplified Spelling Board* (USA). Acórdase polo conxunto das respectivas asociacións impulsa-lo modelo *Anglic* ou *Romo-Anglico* proposto por R. E. Zachrisson, desenvolvido en 1931 en *Studia Neophilologica* (4, 1931/1932, 1-69). Nunha data posterior os presidentes das asociacións reformistas, G. Murray (*Simplified Spelling Society*), C. H. Grandgent (*Simplified Spelling Board*, USA) e G. P. Krapp (*Spelling Reform Association*, USA) asinan o acordo acadado en Londres. As bases do acordo incluían as seguintes normas:

1. O *e* mudo que apareza despois de consoante non deberá escribirse.
2. O *s* sonoro representarase en calquera posición como *z*.
3. Cada son distintivo tiña que representarse sempre da mesma maneira.
4. Os préstamos tiñan que adaptarse ás normas ortográficas do sistema inglés.

Zarichsson publica os acordos como *A New Agreed Simplified English Spelling* (Uppsala, 1930). Este modelo consensuado non foi quen de impoñerse nin na escola nin no proceso editorial. Outro posterior intento da *Simplified Spelling Society* en 1941, no que se pretende dar vida a un novo modelo coñecido como o *New Spelling* (*Neu Spelling*), tampouco gozou do fervor do público. Outras tentativas individuais tiveron unha gran resonancia, como a proposta do parlamentario laborista Mont Follick, coñecida como *Automatic Spelling*. Segundo este autor, era necesario outorgar a cada son un símbolo, do mesmo xeito que unha cifra numérica ten un só valor aritmético, unha letra debería ter un único valor fonético. Así, por exemplo, cando dicimos duascenas vintecatro, automaticamente escribimos unha cifra de tres números e non máis nin menos (224); por que en *seize* [si:z], por exemplo, temos que escribir

cinco letras? Follick propón un alfabeto de 21 letras (ABDEFGHIJKLMNOPRSTUVZ), 8 ditongos (ei, ii, ai, ou, iu, aa, au, aw) e 6 grupos grafemáticos (ch, sh, th, dh, kh, zh). Suprime as letras <c, q, x, w> e <y> por entender que non aportan máis que confusión. Para Follick o <c> con vocal palatal debe substituírse por <s>; o <q> é absolutamente innecesario, dado que o <k> e o <c> o suplen perfectamente; o <x> debe ser substituído, segundo os casos, por <ks> ou <z>; o <w> debe ser substituído por <uu> e o <y> por <i>. No referente ás vocais, Follick propón escribi-lo <a> de *tame* por <ei> (> *teim*) e o <a> de *path* por <aa> (> *paath*); o <ee> de *feel* por <ii> (> *fiil*); o <i> de *time* por <ai> (> *taim*); o <o> de *stone* por <ou> (> *stoun*); e o <u> de *stupid* por <iu> (> *stiupid*).

Follick levou a reforma ortográfica ó Parlamento británico o 24 de agosto de 1945. Nun proxecto de reforma ortográfica anterior, di Follick no seu discurso no Parlamento, Sir George Hunter consideraba necesario unha aportación de 30.000 libras para implanta-lo “Simplified English” ou “Simplified Spelling”. Follick di que está disposto a aportar 5.000 libras persoalmente para este proxecto. Sen embargo, foi o 11 de marzo de 1949 cando Follick conseguiu que o seu Proxecto de Lei (Private Member’s Bill) de reforma ortográfica chegase á “Segunda Lectura” (“Second Reading”). O ministro de Educación, Hon. George Tomlinson, en representación do goberno, oponse ó Proxecto de Lei. Aínda con presupostos distintos o parlamentario conservador Pitman apoiaba a reforma ortográfica defendida polo laborista Follick. Este fundamentaba a reforma ortográfica como un paso para converte-lo inglés en lingua universal, dado que un alfabeto fonético facilitaría a aprendizaxe do inglés como segunda lingua, mentres que Pitman defendía a reforma ortográfica polo feito de conseguir unha mellor alfabetización dos escolares de fala inglesa. No Proxecto de Lei de iniciativa privada distinguíanse tres etapas: na primeira, a nova ortografía introduciríase nas escolas de Ensino Básico. Nunha segunda etapa, cinco anos máis tarde, este novo sistema ortográfico sería obrigatorio en todo tipo de ensino e prensa oficial. Na 3ª etapa, ó cabo doutros cinco anos, sería obrigatorio en todo documento oficial e en todo tipo de impresión que necesitase de “copyright”. A proposta de Follick foi rexeitada polo Parlamento por unha curta marxe (87/84), o que proba a sensibilización da clase política polo tema da reforma ortográfica. Sen dúbida, un cambio desta magnitude implicaba unha ruptura non só coa forma escrita das pasadas xeracións, senón tamén cos hábitos adquiridos polos lectores contemporáneos.

Tres anos máis tarde, en 1952 Follick consegue que unha moción súa sobre a reforma ortográfica (Private Member’s Motion) sexa discutida novamente no Parlamento. Non obstante, foi no 1953 cando Follick consegue introducir un novo Proxecto de Lei de iniciativa privada

("Simplified Spelling Bill"). Co fin de que puidese prospera-lo seu proxecto, púxose de acordo co conservador Pitman para que fose este quen defendese o devandito proxecto no Parlamento o 27 de febreiro de 1953. Pitman logra na Cámara dos Comúns unha Segunda Lectura do Proxecto con 12 votos a favor (65/53). Tódolos parlamentarios sabían perfectamente que se o Proxecto pasaba da 3ª lectura converteríase en lei (Parliament's Act). Churchill presidía o goberno de Gran Bretaña, un membro do seu partido impulsaba esta reforma, pero Churchill dixo que non estaba disposto "to mess up ("emporcar") the language of Shakespeare". Pitman e Follick, ante o temor de que a votación fose negativa, pola frontal oposición da ministra de Educación, F. Horshbrugh, para financia-lo proxecto, e ante a eventualidade de que o intento de reforma quedase definitivamente aparcado, decidiron retira-lo Proxecto e esperar unha nova ocasión. Follick quixo, entón, crear unha cátedra universitaria en Londres co fin de garanti-la continuidade do proceso de reforma ortográfica. Sen embargo, coa súa morte no 1957 a reforma ortográfica quedaba institucionalmente aparcada, aínda que na Universidade de Manchester se seguiu a traballar no proceso de reforma, como o reflicten unha serie de estudos sobre este tema segundo as propostas de Mont Follick.

Os intentos de reforma continuaron. Axel Wijk presenta en 1959 o seu modelo ortográfico en *Regularized English* ("An Investigation into the English Spelling Reform Problem with a New, Detailed Plan for a Possible Solution"). As propostas sucedéronse ata o momento actual. Recentemente, en 1991, o "Grupo de Birmingham" composto por Christopher Upward (presidente), Paul Fletcher, Jean Hutchins e Christopher Jolly publican a través da *Simplified Spelling Society* a súa proposta de reforma ortográfica en *Cut Spelling: A Handbook to the Simplification of Written English by Omission of Redundant Letters*. O obxectivo básico desta proposta é o de eliminar tódalas letras consideradas superfluas. Segundo este modelo de escritura, o verdadeiro exemplo de boa ortografía é a escrita da palabra *itself*, na que tódalas letras teñen un valor fonético. Basicamente, propoñen tres regras de eliminación ("cutting rules"): a) supresión das letras que non teñan dalgunha forma unha realización fonética; b) omisión de certas vocais non acentuadas; c) supresión da dobre consoante na maioría das palabras en que aparece. Así, as palabras *debt*, *principal* e *accommodation* deberían ser escritas como *det*, *principi*, *acomodation*. Estas regras complementaríanse por unhas normas de substitución limitada. A saber, o <f> substituiría os grupos grafemáticos <gh, ph> só cando se pronuncien [f]; <j> debe substituí-lo <g> palatal e o grupo grafemático <dg> cando se pronuncie [dʒ], e <y> substituiría o grupo grafemático <igh> cando se pronuncie [ai]. De xeito que as palabras *photograph*, *general*, *bridge*, *honourable* e *sight* deben escribirse

como *fotograf*, *jenerl*, *brij*, *onrbl* e *syt*. Segundo esta proposta, os propoñentes recoñecen que aparecerían máis de 100 palabras homógrafas por seren homófonas, v. g. *our* / *hour* (CS = *our*), *knot* / *not* (CS = *not*), *principal* / *principle* (CS = *principl*, etc., sen embargo, esta homografía non sería ningún problema, precisamente porque tampouco o é a homofonía. Se non hai ningún problema na fala, menos o haberá, din eles, na escrita.

Como xa dixemos foron moitos os esforzos e fracasos dos reformistas ou fonetistas que intentaron conseguir unha forma máis sinxela de escribi-lo inglés acercando a grafía ó son. Froito dese fracaso ou do acerto dos que defenderon a grafía convencional inglesa, o alfabeto inglés actual é o que todo inglés-falante sente como seu e practicamente ninguén cuestiona as incoherencias que o propio costume chegou a imprimir no seu modelo ortográfico. A finais do século XX os fonetistas non deron por perdida a batalla porque lles segue parecendo absurdo que un mesmo carácter represente máis dun son, se é posible evitalo. Así, o grafo <ou> en *grove*, *prove*, *love*, pronúnciase [ou, u:, ʌ], respectivamente. O grupo vocálico <ou> en *fourth*, *youth*, *mouth*, *tough* pronúnciase respectivamente [ɔ:, u:, au, ʌ]. Do mesmo xeito, <oo> en *door*, *noon*, *blood* pronúnciase respectivamente [ɔ:, u:, ʌ], e o grupo grafemático <ea> en *bear*, *hear*, *head*, *heart* pronúnciase igualmente de forma diversa, [ea, ia, e, a:], respectivamente. Por outra banda, o mesmo segmento fonemático represéntase de forma moi heteroxénea. Así, o ditongo [ei] pode representarse <ei, ey, ai, ay, a> como en *reign*, *they*, *fail*, *day*, *name*; [ɔ:] como <aw, au, a, oa, ou> en *draw*, *caught*, *all*, *broad*, *ought*; [i:] como <e, ee, ea, ie, ei> en *he*, *feel*, *eat*, *field*, *receive*; [ou] como <o, ow, oe, oa> en *go*, *blow*, *toe*, *road*; [u:] como <o, oo, ou, ui> en *tomb*, *noon*, *youth*, *suit*; [ʌ] como <u, oo, ou> en *cut*, *blood*, *tough*; [ju:] como <u, eu, eue, ew, iew>, en *cube*, *feud*, *queue*, *new*, *view*. En consoantes encontramos que un <c> representa [k, s, ʃ] en *care*, *cease*, *social*; un <t> representa [t, s, ʃ, tʃ] en *tell*, *satiare*, *nation*, *question*; un <ch> representa [k, tʃ, ʃ] en *chorus*, *charity*, *chaise*; un <g> representa [g, dʒ] en *gold*, *general*; o grupo grafemático <gh> representa [g, f, -] en *ghost*, *laughter*, *daughter*; <th> representa [θ, ð] en *three*, *these*; o <s> representa [s, z, sh, ʒ] en *yes*, *rose*, *passion*, *osier*; o <x> representa [gz, ks, z] en *example*, *vex*, *xylography*.

Hoxe en día, sen embargo, a concepción dunha reforma ortográfica nunha dirección fonetista parece cada vez menos viable. Unha escrita desta natureza convertería o inglés, aparentemente, nunha lingua distinta e completamente diferente, non só da lingua dos anglosaxóns e do mesmo Shakespeare, senón tamén da lingua de millóns de persoas agora xa alfabetizadas neste código. Pensemos que neste momento o problema xa non reside tanto na magnitude do cambio ortográfico que se propón,

senón na magnitude da actividade humana que se vería afectada pola nova codificación da lingua inglesa. En linguas minoritarias, obviamente, un proceso de reforma ortográfica é moito máis viable por complexo que este sexa.

Bibliografía

A) Ortógrafos

1) *Ortógrafos que defenderon un alfabeto fonético ou semifonético:*

Smith, Sir Thomas (1568): *De recta et emendata Lingua Anglicae Scriptione, Dialogus* (París)

Hart, John (1569): *Orthographie, conteyning the due order and reason, howe to write.* (reeditado en Londres: Fred Pitman, 1850)

Langham, Robert (1575): *A letter whearin part of the entertainment untoo the Quwwns Maiesty* (London: Robert Allde).

Patten, William (1575): *The Calendar of Scripture* (Londres: Richard Jugge).

Stanely, Leonard (1575): *A brief Discourse wherein is declared, of y trauailes and miseries of this painful life* (London: John Allde).

Guil. P. (1580): *A moorning diti vpon the deceas of the high and mighty most nobl Princ Henry Earl of Arundel* (Londres: John Allde).

Bullokar, William (1580): *A short introduction or guiding to print, write, and reade English Speech* (London: Henrie Denham).

—— (1580): *Bullokars book at large, for the amendment of orthographie for English speech* (Londres: Henry Denham).

—— (1585): *AEsops fablz in tru orthography with grammar-nóts* (Londres: Edmund Bollifant).

Buttler, Charles (1634): *The feminin monarchi, or the histori of bees* (Oxford: William Turner).

—— (1636): *The principles of musik, in singing and setting* (Londres: John Haviland).

Hodges, Richard (1644): *The English Primrose: far surpassing al others of this kinde; the easiest and speediest-way, both for the true spelling and reading of English* (Londres: Richard Cotes).

Philly, John (1664): *The Arrainment of chistendom* (Rotterdam).

W., G. (1703): *Magazine, or, animadversions on the English spelling.* (Londres: O autor).

Wild, John (1710): *Notiaam printia perfec'ted* (Nottingham: Gon Wild).

Anon (1711), *A needful attempt, to make language and divinity plain and easie* (Londres: J. Morphew et al.).

Wilson, Thomas (1724): *The many advantages of a good language to any nation; with an examination of the present state of owr own..* (Londres: J. Knapton et al.).

Franklin, Benjamin (1779): *Political miscellaneous, and philosophical pieces* (Londres: J. Johnson).

- Spence, Thomas (1782): *The real reading-made easy* (Newcastle: T. Saint).
- Elphiston, James (1790): *Inglish orthogrophy epittomized; and propriety's pocket-diccionary* (Londres: W. Richardson et al.).
- (1795): *A miniature of Inglish orthography* (Londres: W. Richardson et al.).
- (1797): *A dialogue, contrasting in each page and word, dhe practice and propriety of Inglish speech and spelling* (Londres: W. Richarson et al.).
- Alderson, James (1793): *Orthographical exercises: in a series of moral letters* (Londres: C. D. Piquenit).
- Ewing, James (1798): *The Columbian alphabet. Being an attempt to new model the English alphabet* (Trenton: Mathias Day).

2) Ortógrafos que se opuxeron a un alfabeto fonético:

- Mulcaster, Richard (1582): *The first part of elementarie which entreateth chefelie of the right writing of our English tung* (Londres: Thomas Vautriviller).
- Robinson, Robert (1617): *The art of Pronunciation, digested in two parts* (Londres: Nicholas Okes).
- Daines, Simon (1640): *Orthoepia Anglicana* (Londres: Robert Young et al.).
- Lloyd, Richard (1654): *The Schoole-Masters auxiliaries* (Londres: O autor).
- Price, Owen (1665): *The vocal organ, or a new art of teaching the english orthographie* (Oxford: William Hall).
- Cooper, Chrstopher (1687): *The English Teacher* (Londres: John Richardson).
- Lodwick, Francis (1685): *An essay towards an universal alphabet* (Londres: O autor).
- Jones, John (1701): *Practical Phonography* (Londres: Richard Smith).
- Anon, (1743): *A new English grammar: containing such useful observation in spelling, and amendments in the sounds of letters* (Dublín: M. Cooper).
- Hammond, Samuel (1750): *A new introduction to learning; or a sure guide to the English pronunciation and ortthography* (Nottingham: Samuel Creswell).
- (1755): *A guide to the English pronunciation and orthography* (London: T. Field).
- Rudd, Sayer (1755): *Prodromos: or Observations on the English Letters. Being an attempt to reform our alphabet and regulate our manner of spelling* (Londres: O autor).

- Yeomans, John (1759): *The Abecedarian, or, philosophic comment upon the English alphabet* (Londres: J. Cooke).
- Sheridan, Thomas (1762): *Dissertation on the Causes of the Difficulties, which occur, in learning the English Tongue* (Londres R. & D. Dodsley).
- Buchanan, James (1766): *An essay towards stablishing a standard foran elegant and uniform pronunciation of the English language* (Londres: E. & C. Dilly).
- Sharp, Granville (1767): *A short treatise on the English tongue* (Londres: R. Horsfield).
- Walker, John (1774): *A general idea of a pronouncing dictionary of the English language* (Londres: T. Becket et al.).
- Steele, Joshua (1775): *An esssay towards establishing the melody and measure of speech to be expressed and perpetuated by peculiar symbols* (Londres: W. Bowyer et al.).
- Sharp, Granville (1786): *An English alphabet for the use of foreigners* (Londres: J. W. Galabin et al.).
- Sheridan, Thomas (1786): *Elements of English: being a new method of teaching the whole art of reading, both with regard to pronunciation and spelling* (Londres: C. Dilly).
- Thornton, William (1793): *Cadmus: or, a treatise on the elements of written language* (Philadelphia: R. Aitken).

B) Outras fontes de referencia

- A Bibliography of writing on the English language from the invention of Printing to the year 1800.* (O vol. 6 inclúe os tratadistas da ortografia inglesa, relatado por R. C. Alston).
- Bulletins of the Simplified Spelling Society* (Londres: 1919-20)
- Circulars of the Simplified Spelling Board* (Nova York: 1906-13), Nos. 1-26.
- Craigie, W. A.: *English Spelling, its Rules and Reasons* (Londres: 1927)
- Deans, R.: *Universal Language and Simplified Spelling* (Leeds: 1954).
- Handbook of Simplified Spelling* (Nova York: 1919-20).
- Lounsbury, T. R.: *English Spelling and Spelling Reform* (Nova York: 1909)
- The Pioneer of Reformed Spelling* (Londres: 1926-28)
- The Pioneer ov Simplified Speling* (Londres: 1912-18)
- Ripman, W. and W. Archer: *New Spelling* (Londres: 6th ed. 1948)
- Ripman, W.: *A Dictionary of New Spelling* (Londres: 1941).
- Scragg, D. C.: *A History of English Spelling* (Manchester: Univ. Press, 1974)

Skeat, W. W.: “On the history of English spelling”, *SSS. pamphlet*, nº 1 (Pitman 1941).

Simplified Spelling Bill, Parliamentary Debates. Hansard, vol. 511. No. 63, (Londres: 1953).

Simplified Spelling Bulletin (Nova York: 1909-15).

Simplified Spelling Society Pamphlets (Londres: 1908-11), Nos. 1-9.

Spelling (buletin publicado pola *Simplified Spelling Society, Simplified Spelling Board*, e a *Spelling Reform Association*).

Spelling Reform Bill, Parliamentary Debates. Hansard, vol. 462. No. 78, (Londres: 1949).

Vallins, G. H.: *Spelling* (Londres: 1954).

Zachrisson, R. E.: *Anglic, An International Language, with a Survey of English Spelling Reform* (Uppsala: 1932).

Apéndice

Extractos dalgunhas propostas de reforma ortográfica (S. XIII-XX)

I

Ormulum (1200?) de Orm

An Romanisshe kaserr-king
Wass Augusstuss zehatenn,
Annd he wass wurr[⊕]enn kaserr-king
Off all mannkinn onn er[⊕]e,
Annd he gann [⊕]ennkenn off himmsellf,
Annd off hiss miccle riche. (ed. J. A. W. Bennett e G. V. Smithers, *Early Middle English Verse and Prose*, Oxford, Oxford Univ. Press, 1968, reimpresa na 2ª ed. en 1974), páx. 175.

II

John Hart Chester Heralt (1569)

“For de Konfirmafion ov dat huich if Jed, for de founds az-uel of voëls az of konfonants: auldoh ei hav in divers plafes hier befor Jheueð in, hou ferten uder nafions du found part ov der leters”. [*Orthographie, conteyning the due order and reafon, howe to write..* (Londres, reprodución da versión orixinal en Fred Pitman, 1850), p. 72].

III

Alexander Gill (1621)

BLes ðe Lord, ô mj jóul: ô Lord mj God ðou art veri grët: ðou art klöðed with Onor ðe Maʒftj.
2 Whü kuvereft ðj felf with ljæt, az with a garment: Whü ftrecheft out ðe hëvnz ljk a kurtain;
3 Whü laieth ðe bëmz of hiz chamberz in ðe wäters; whü mäketh ðe kloudz hiz charet: whü walketh upon ðe wingz of ðe wjnd.
4 Whü mäketh hiz angelz fpirits: hiz minifterz a fläming fjer.
5 Whü laid ðe foundäfionz of ðe ërth: ðat it Jhüld non bi remüved for ever. (*Logonomia Anglicana*, Londres, Iohanes Beale, 1621), pág. 23.

IV

Dr. Samuel Johnson (1747)

The great orthographical conteft has long fubfifted between etymology and pronunciation. It has been demanded, on one hand, that men Jhould write as they fpeak; but as it has been Jhewn that this conformity never was attained in any language, and that it is not more eafy to perfwade men to agree exactly in

speaking than in writing, it may be asked with equal property, why men do not speak as they write. In France, where this controversy was at its greatest height, neither party, however ardent, durst adhere steadily to their own rule; the etymologist was often forced to spell with the people; and the advocate for the authority of pronunciation, found it sometimes deviating so capriciously from the received use of writing, that he was constrained to comply with the rule of his adversaries, lest he should lose the end by the means, and be left alone by following the crowd (*The Plan of a Dictionary*, Londres, impreso por J.E. P. Knapton, *et al*, 1947, reimpresso en Menston por The Scolar Press Ltd., 1970), páxinas, 9-10.

V

New Spelling (1941)

Objekshonz to a Chaenj in dhe Prezent Speling

We instinctivly shrink from eny chaenj in whot iz familýar; and whot kan be mor familýar dhan dhe form ov wurdz dhat we hav seen and riten mor tiemz dhan we kan posibly estimaet? We taek up a book printed in Amerika, and *honor* and *center* jar upon us every tiem we kum akros dhem; nae, eeven to see *forever* in plaes of *for ever* atrakts our atenshon in an unplezant wae. But dhez ar iesolaeted kaesez; think ov dhe meny wurdz dhat wood hav to be chaenj if eny real impruuvment wer to rezult. At dhe furst glaans a pasej in eny reformd speling looks “kweer” or “ugly”. Dhis objekshon iz aulwaez dhe furst to be maed; it iz perfektly natueral; it iz dhe hardest to remuuv. Indeed, its efekt iz not weekend until dhe nue speling iz noe longger nue, until it haz been seen ofen enuf to be familýar. (*Stockhol Studies*, vol VIII, páx. 324) Do *Anglic* xorde na *Simplified Spelling Society* esta nova forma ortográfica coñecida como *New Spelling* (1941)

VI

Dr. Axel Wijk’s Regularized Inglish (1959)

Objections to a Chainge in the Prezent Spelling

We instinctivly shrink from eny chainge in whot iz familiar; and whot kan be more familiar than the form ov wurdz that we hav seen and written more times than we kan posibly estimate? We take up a book printed in America, and *honor* and *center* jar upon us every time we cum across them; nay, even to see *forever* in place ov *for ever* attracts our attention in an unplezant way. But theze ar isolated cases; think ov the meny wurdz that wood hav to be chainged if eny real improovment wer to rezult. At the first glaance a passage in eny reformd spelling looks “queer” or “ugly”. This objection iz aulwayz the first to be made; it iz perfectly natural; it iz the hardest to remoove. Indeed, its effect iz not weekend until the new spelling iz no longer new, until it haz been seen ofen enuff to be familiar. (*Stockhol Studies*, vol. VIII, páx. 325)

VII

Mont Follick (1953)

“Naw dhat dhe inturnal sitiueishun in Saiprus is, for dhe taim bii-ing komparativli piisful, dhe Guvurnment’s problem is tw faind sum wei ov ri-oupening negoushieishuns on dhe long turm fiuchur ov dhe ailand huich wwd bii akseptabul tw bouth Griik and Turkish komwnitiis” (*The Case for Spelling Reform*, Londres, Isaac Pitman & Sons Ltd. 1965) páx. 202).

VIII

Cut Speling (1991)

Wen readrs first se CS, as in this sentnce, they ofn hesitate slytly, but they quikly becom acustmd to th shortnd words and soon find th text in CS as esy to read as TO (tradional orthography); but it is the ritr ho apreciates th advantajs of CS most, as many of th most trublsm uncertntis of TO hav been eliminatd [Christopher Upward *et al*, *Cut Spelling: A Handbook to the Simplification of Written English by Omission of Redundant Letters*, (Birmingham, Aston University, Simplified Spelling Society, 1991)], páx. p. 15.

ALGÚNS FENÓMENOS MORFOLÓXICOS DO GALEGO DE SANTIAGO

FRANCISCO DUBERT GARCÍA

1. Introducción

Para mellor comprende-la descrición dos fenómenos dialectais que imos presentar do galego falado na comarca de Santiago é necesario establecer primeiramente:

- a) o marco social en que decorre a vida santiaguesa, e
- b) o marco teórico, a metodoloxía e fins que procuramos seguir, que marcaron os nosos intereses e que polo tanto ocasionaron a exposición dos feitos lingüísticos nas condicións que tras este capítulo se presentan.

1.1. O marco social

Santiago é unha cidade na que durante este século se produciu un grande aumento da poboación: o Concello de Santiago no ano 1842 tiña 24.642 habitantes; no ano 1900 tiña 35.710, no 1950 61.852 e en 1981 chegou ós 93.695, o que significa que entre 1900 e 1981 aumentou a súa poboación no 100%. Estes datos poden non ser especialmente indicativos se temos en conta que ó longo da súa historia o concello de Santiago absorbeu outros, poño por caso Enfesta ou Conxo, que contribuíron a aumenta-la súa poboación; onde realmente se mostra o crecemento é na cidade, no casco urbano, que creceu entre 1900 e 1981 de 15.386 habitantes a 61.480, o que supón un medrar próximo ó 400 %¹. Este crecemento produciuse a través do fenómeno migratorio que levou xente da aldea á cidade. Este fenómeno tivo que producir na fala urbana importantes consecuencias, que deberían ser estudias.

¹ O conxunto destes datos, e os seguintes, foron tomados do *Censo de poboación e vivendas 1991, resultados provisionais* elaborado polo Instituto Galego de Estatística, Xunta de Galicia.

Pero é ademais un centro importante de comercio e de servizos, con feiras e mercados, avogados e médicos (no censo de 1991 o 1,27% dos santiagueses dedícase á agricultura, o 12,04% á industria, o 8,78% á construción e o 77,91% ó sector servizos); é un lugar de peregrinaxe e un importante centro universitario e cultural, relixioso e segrar; un núcleo de poder político e administrativo, centro dunha comarca moi superior en tamaño á administrada polo propio concello.

Polo que se refire á presenza da lingua galega no concello, témo-los seguintes datos: segundo o censo de 1991, o 33,18% dos santiagueses di falar galego sempre, o 52,67% afirma falalo ás veces e o 8,00% declara non o falar nunca. Observamos un alto grao de individuos bilingües (entendendo por tal xente que usa as dúas linguas, aínda que en proporcións posiblemente distintas). Como tódolos núcleos urbanos ou vilagos de Galicia, é un punto onde se dá un forte contacto cunha variedade prestixiada pertencente a outro sistema lingüístico, o castelán, que provoca con maior facilidade unha situación de interferencia e cambio lingüístico.

1.2. Marco teórico, metodoloxía e fins

1.2.1. Xeralmente, a dialectoloxía é definida de modos diversos, con obxectos de estudo, métodos e finalidades distintos. Entre esas concepcións cabe sinala-la denominada ‘dialectoloxía estrutural’, que pretende dar unha descrición non atomista dos dialectos, polo que mostra a súa estrutura interna facendo ‘gramáticas internalizadas’. Outra posible vía represéntaa a ‘dialectoloxía social’, que, maiormente, estudia e compara os niveis sociais que aparecen nun xoelecto. Aínda podemos destacar un terceiro método (máis antigo) denominado ‘xeografía lingüística’, que busca “las relaciones entre el espacio geográfico y la difusión (y disposición espacial) de los hechos lingüísticos”; non se ocupa de establecer-las fronteiras entre comunidades idiomáticas, nin de describi-la gramática dos xoelectos, nin, estrictamente, das diferencias sociolectais, “sino de la extensión y distribución geográficas de *fenómenos particulares* (fonemas, lexemas,...), dentro de una o más comunidades, y *de los límites entre las áreas ocupadas por tales fenómenos*” (Gimeno Fernández 1993: 82, cursivas nosas).

Coseriu mantén que a dialectoloxía non debe comparar simplemente os sociolectos dun xoelecto concreto (misión para el da sociolingüística), senón os sociolectos ou ‘niveis’ paralelos de xoelectos distintos: o portugués do nivel alto de Coímbra co de Lisboa ou Porto (e tamén o seu nivel medio e o seu nivel baixo, de par a par). Unha descrición completa debe incluír tódolos sociolectos paralelos posibles. O estudo destas linguas funcionais debe facerse atendendo ós fenómenos in-

dependentes que as unen ou afastan, pero non á gramática interna de cada unha delas, xa que: “a) la dialectología es estudio de la «configuración» espacial de las lenguas, o sea la variedad diatópica y de las relaciones interdialectales, y b) que es esencialmente «gramática comparada»” (Coseriu 1981: 25). As gramáticas dos dialectos fornecen materiais para a dialectoloxía, pero non son dialectoloxía, porque non son gramática comparada (1981: 18-19); por isto, o único método estritamente dialectolóxico é a xeografía lingüística. A dialectoloxía só pode ser estrutural se mostra nun mapa as diferentes estruturas que se dan nun diastema: por exemplo, cando ofrece mapas dos puntos do galego que conteñen no seu sistema a oposición /s/ ~ /ʃ/ fronte ós que conteñen as oposicións /s/ ~ /s̺/ ~ /ʃ/ ou /θ/ ~ /s/ ~ /ʃ/; mapas dos puntos que neutralizan a oposición “ver” ~ “mirar” en “mirar”, ou que distinguen entre ámbolos lexemas (1981: 27-8), etc. (todo isto, claro está, dentro de linguas funcionais paralelas, xebradas en función do espacio).

Por centrarse só no estudio fenómeno illado, algúns lingüistas e sociolingüistas acusan esta concepción de atomista. Sen embargo a sociolingüística tamén non pode ser outra cousa ca atomista², pois verdadeiramente só pode estudar un fenómeno, concreto e independente, ó longo da escala social nunha comunidade de fala.

1.2.2. Ó mirármolos resultados das enquisas do *Atlas Lingüístico Galego* (desde agora *ALGa*) e descricións dialectais de conxunto, observamos que sobre a zona de Santiago converxen algunhas isoglosas representativas na división dialectal que se ten feito do noso idioma. A finalidade principal do noso traballo é contribuír a afina-lo trazado destas isoglosas a través da observación da lingua do concello compostelán, xeralmente considerado zona de transición. Só de maneira secundaria, pretendemos achegar unha mínima información do galego urbano.

Isto é o que nos leva a segui-los postulados de Coseriu a que máis arriba aludiamos. E é isto tamén o que nos move a tomar como modelo o traballo de Francisco Fernández Rei, nomeadamente, a súa *Dialectoloxía da lingua galega*, obra que encaixa perfectamente nos esquemas da xeografía lingüística. Sen termos un coñecemento mínimo dos fenómenos

² “Autores como R. A. Hudson señalan que lo que hace que una variedad sea distinta de otra son los elementos lingüísticos que incluye, de modo que podemos definir una variedad como el *conjunto de elementos lingüísticos de similar distribución social* (...). Para Hudson, existen considerables problemas en la delimitación de las variedades y, por ello, esta noción no puede ser tomada ni como unidad, ni como concepto teórico, resultando necesario concentrarse en el *elemento lingüístico individual*. Propugna así una «descripción social» para cada elemento que precise quién lo usa y cuándo”, en Rotaetxe Amusatagi (1988: 31).

que podemos encontrar dentro dos límites do concello de Santiago, mal poderemos acometer estudos máis profundos, como poidan se-los de sociolingüística variacionista ou os de dialectoloxía social. Por outra parte, a lingua de Santiago pouco difire na súa estrutura interna do galego común: no estudio das posibles diverxencias estruturais pretendemos entrar, pero sempre desde unha perspectiva comparatista.

1.2.3. Utilizamos para conseguir estes fins sempre falantes oriúdos do punto onde eran enquisados; que vivisen sempre no mesmo lugar; que tivesen poucos ou nulos estudos (na capital isto foi difícil: só a informante do Castiñeiriño é analfabeta); que desempeñasen profesións semellantes: labradores, obreiros, artesáns e amas de casa; e que fosen xente maior. Vese que seguímo-los postulados da xeografía lingüística máis tradicional. Isto é así porque o noso estudio ten só un valor introductorio que, repetimos, pretende axusta-lo deseño dalgunhas das isoglosas características do galego, pois como di o propio Coseriu: “los dialectos —en la medida en que son homogéneos— suelen ser sistemas «completos» desde el punto de vista fónico, gramatical y léxico, mientras que los niveles y estilos de lengua (si no son al mismo tiempo «dialectos» diferentes) son, por lo común, sistemas «incompletos»: en lo que los caracteriza y distingue como tales, son, en cada caso, sólo formas parcialmente divergentes de un mismo «dialecto». En otros términos, *lo «dialectal» caracteriza íntegramente un modo de hablar, mientras que los hechos caracterizadores de los niveles y estilos de lengua conciernen comúnmente sólo a aspectos parciales*” (1981: 16, cursivas nosas). Nós procuramos ese modo de falar xeral, eses trazos definitorios; por isto, non nos preocupa en exceso que realmente non haxa un paralelismo estrito no que a clase social se refire (mal podería habelo entre os habitantes dunha cidade dedicada ós servizos, case sen ningún tipo de industrias, e unha aldea de labradores). Que este traballo só poida valer de maneira secundaria para mostra-las diferenzas entre o galego urbano e o rural está relacionado co que acabamos de dicir; tamén o está o feito de que non estudiémo-las variacións que se producen no seo da comunidade: os métodos con que se fai un estudio e os resultados que del se obteñen están en función da finalidade que se persegue. Ademais, sen unha mínima información a cerca do que hai no *santiagués*, mal poderemos facer isto último.

2. A fala de Santiago, trazos xerais

2.1. Resultado das terminacións -ʃ•••••→•••, -ʃ•••••→•••

A zona de Santiago vén sendo descrita dunha maneira un pouco caótica no que se refire á isoglosa xerada polas solucións do grupo latino -ʃ•••••→•••, dándose xeralmente a entender que reina nela unha especie de anarquía: “Santiago de Compostela 39 presenta mezcla: **mán, ermán**, pero **bráu, xráu**. En sus cercanías, Oroso y Trazo, **-au: máu, xráu, irmáu**. Enfesta deja oír alguna vez **mán, irmán**, pero todo el mundo se decide por **bráº, xráº**. La Bacolla, al Este, **-ao**. Boqueijón, en la falda del Pico Sagro, **-au**” (Zamora Vicente 1953: 31)³. Este problema non existe para os resultados de -ʃ•••••→•••: a isoglosa **-án ~ -á** pasa ó leste do concello, polo que este queda dentro da zona de **-án**⁴ (feito corroborado polos nosos datos: [ˈlan] ‘la’, [maˈθan] ~ [maˈʃan] ‘mazá’, [maˈɲã] ‘mañá’, [irˈmã] ~ [erˈmã] ~ [erˈmã] ‘irmá’, etc.).

No noso estudio (ben nas gravacións, ben en preguntas de cuestionario) rexistrámo-las seguintes solucións como resultados de -ʃ•••••→•••: en Santa Cristina de Fecha, A Peregrina, Figueiras, O Romaño, A Algalia, San Lourenzo, Campos de San Xosé, Conxo, O Castiñeiriño e Vidán aparece **-án** en [irˈmã] ‘irmán’, [mã] ‘man’ e [tʃan] ‘chan’; en Barciela S.2 obtívose **-ao** en [ˈmao] ‘mao’, [tʃao] ‘chao’ e [irˈmao] ‘irmao’ (coas variantes [o] e [w] na vocal final), etc. En calas posteriores encontrouse no casco urbano e en Vidán sempre **irmán** (en competencia con *ermano*), *man* e *chan* (esta última xeralmente xa substituída por *suelo*); na Grixoa *o irmán* e *o curmán*; en Berdía *man*, pero dúas veces *irmao* e cinco *o irmán* ([e ˈkaŋdo ʃ ɛntɐˈrow mew ɛrˈmaw / ˈela ʃa tʃoˈrow por ˈmew ɛrˈmã]); en Nemenzo *irmao* e *chao*; Marantes [hrawˈiɲos] ‘grauíños > granciños’; Carballal *verao*. Ora ben, en todo o concello recollemos *tabao* e *grao* (inclusive nas zonas de *man*, *irmán* e *chan*); estas dúas formas chegan ata Roxos e Ames. En Urdilde aparecen xa *gran* e *tabán*.

³ Tamén Fernández Rei (1990: 61): “O sistema D {o *irmán*, a *irmán*, os *irmás*, as *irmás*} é o das Mariñas da Coruña e mais dalgunha fala da parte oriental da Comarca Compostelá (esporadicamente rexístranse exemplos de **-ao, -á, -aos, -ás**) [...]; os sistema G {o *irmao*, a *irmán*, os *irmaos*, as *irmás*} corresponde ó occidente da Comarca Compostelá”; un gran polimorfismo pode observarse tamén en García (1974), que tamén considerou comarca de Santiago os territorios administrados polo seu Concello.

⁴ En García (1974) aparecen algúns resultados **-á** de -ʃ•••••→•••: a *la* (menos común ca *lan*), a *irmá* (única, xunto *ermá*), a *masá* (menos común ca *masán*), a *mañá* (menos común ca *mañán*); sen embargo en García (1975) xa non están (Cfr. *ALGa II*, mapas 32 “Irmá”, 38 “Mazá”, 327 “Mañá” e 361 “Pola mañá”).

Vexamos agora os datos que nos ofrece o *ALGa*⁵ do territorio polo que transcorre a isoglosa *-ao ~ -án* (préstese atención ás formas con cursivas):

	irmán	gran	chan	verán	man	tabán
C.4	<i>irmá</i>	<i>gra</i>	<i>cha</i>	verá / verao	<i>ma</i>	tabao
C.7	irmá / irmán	<i>gra</i>	<i>cha</i>		ma / man	tabao
C.9	irmá / irmán	<i>grao</i>	<i>chao</i>	verao	mao / man / ma	tabao
C.10	<i>irmán</i>	<i>gran</i>	<i>chan</i>	verán	<i>man</i>	tabao
C.15	<i>irmán</i>	<i>grao</i>	<i>chan</i>	verao	<i>man</i>	tabao
C.19	irmán	<i>grao</i>	chan / chao	verán / verao	man	tabao
C.20	<i>irmá</i>	<i>grao</i>	<i>cha</i>	verao	<i>ma</i>	tabao
C.30	<i>irmán</i>	<i>grao</i>	<i>chan</i>	verán	<i>man</i>	
C.35	irmán / irmao	<i>grao</i>	chan / chao	verán / verao	man / mao	tabao
C.39	<i>irmán</i>	<i>grao</i>	<i>chan</i>	verán	<i>man</i>	tabao
C.42	irmao	<i>grao</i>	chan / chao	verán	man / mao	tabao
C.44	irmao	<i>grao</i>	<i>chao</i>	verán	mao	tabao
P.3	irmao	<i>grao</i>	chan / chao	verao	man	tabao
P.4	irmao	<i>grao</i>	<i>chao</i>	verao	man	tabao

Na provincia de Pontevedra, quitante estes dous puntos, hai sempre regularidade nos resultados e só na Coruña é onde se crea esa zona de *transición* caracterizada pola disparidade de resultados nun mesmo lugar.

Esta variación é, de tódalas formas, sistematizable. Obsérvase que *grao* e *tabao* ocupan unha extensión maior cá zona de *irmán*, *chan* e *man*: C.4, C.10, C.15, C.20, C.30 e C.39; todos estes puntos presentan *tabao*; deles, C.15, C.20, C.30 e C.39 presentan *grao*; e C.4, C.15 e C.20 *verao*. Observemos tamén que *grao*, *tabao* e quizais *verao* pertencen a un mesmo ámbito semántico (e referencial): o mundo agrario; mentres, *irmán*, *chan* e *man* pertencen a outros máis xerais. Varias poden se-las razóns destas discordancias nestes seis puntos:

a) Que, polas razóns que fosen, as formas *grao* e *tabao* (e ás veces *verao*) da zona de *irmán*, *chan* e *man* quedaran atrasadas na súa evolución, e non se visen afectadas polos cambios da mesma maneira.

b) Que as formas *grao* e *tabao* (e ás veces *verao*) sexan préstamos na zona de *-án* que suplantaron antigas formas *gran* e *tabán*; ou sexa, unha penetración de formas centroorientais en occidente.

c) Que as formas *irmán*, *chan* e *man* (e ás veces *verán*) sexan préstamos en antigas zonas de *-ao*, onde ficaron *grao* e *tabao* como reliquias; isto significa unha penetración de formas occidentais na zona central.

⁵ Véxase en *ALGa II* mapas 31 “Irmán”, 33 “Gran”, 35 “Chan”, 36 “Verán” e 37 “Man”.

Penso que debemos desbota-la primeira explicación porque non deixa de parecernos raro que palabras tan comúns quedasen fóra da deriva xeral da lingua. En canto a *b)* e a *c)*, pensamos que esta última é a máis de acorde co devir histórico do galego: por unha banda, as formas *-án* < avanzaron de occidente cara ó centro de Galicia, como o demostra a toponimia; hoxe vemos que *verán* está a ser substituído por *verano*, *chan* por *suelo*, *irmán* por *ermano*... (non nos parece que aconteza o mesmo con *tabán* ou con *gran* —*gran* e *grano* significan cousas distintas para un falante espontáneo—, ou polo menos, na mesma medida)⁶. A maioría das falas de Santiago, ou polo menos as centro occidentais, entran neste grupo.

En C.19, C.42, C.44, P.3 e P.4 achámo-lo mesmo, só que con diferentes resultados. Explicación especial merecen C.7 e C.9, onde concorren tres posibilidades: *-á*, *-án* e *-ao*. Non imos seguir aquí con este problema por que constitúe, ó noso xuízo, obxecto dun estudio particular.

2.2. Formación dos plurais das palabras acabadas en *-n*

Francisco Fernández Rei (1990: 110-114 *passim*) usa as isoglosas creadas polos distintos plurais das palabras acabadas en *-n* para marcar bloques dialectais dentro do territorio lingüístico galego. Concordamos plenamente coa súa valoración, pois esta variación ten notorias repercusións no sistema morfolóxico dos nomes (obsérvese a diferente morfoloxía de *can* segundo o territorio: *cans*, *cas* e *cais*). A zona de Santiago é un lugar polo que tamén pasan algunhas destas isoglosas, concretamente as que manteñen unha variación *-ns* fronte a *-s*⁷. Os resultados obtidos na nosa observación mostran que en Santa Cristina de Fecha, A Peregrina, Figueiras, Conxo, O Castiñeiriño, A Grixoa e Nemenzo sempre se fai o plural *-ns*; mentres, en Barciela, Algalia, San Lourenzo, Campos de San Xosé e Sar fórmase eliminando o *-n* e engadindo *-s*.

⁶ O estudio dos textos dos Séculos Escuros confirma isto: “ó se inicia-lo período “escuro” o resultado *-ao* (*-au*) debía de estar algo máis estendido ca na actualidade, tal vez convivindo nalgúns puntos ou comarcas con *-an*. A solución en *-an* debeu de ser unha innovación nacida no occidente que, con lóxicos períodos de coexistencia, foi desaloxando cara ó interior os antigos resultados” en Mariño 1991: 238 (é de interese a lectura do capítulo 17.1.3.1. *entero*, pp. 230-251). O mesmo autor di en nota e na mesma páxina que a toponimia pode confirmar este aserto: *Chao de Teira* en Ribeira, *Fontao* en Bastavales (Brión), *Porta de Chau* en Marín. Véxase tamén para a toponimia Moralejo Lasso 1977: 85-98.

⁷ Para ver tódolos resultados posibles no noso territorio lingüístico véxanse entre as pp. 59-67 os § 3.17, § 3.18 e § 3.20. Véxase tamén *ALGa II*, mapas 64 “Folgazáns”, 65 “Bens”, 67 “Carpíns”, 68 “Pantalóns” e 69 “Luns”, 18 “Cheo, chea”, 92 “Veciño, veciños”, 91 “Sobriño, sobriños”, 63 “Irmáns”, 219 “Uns”.

Segundo o ditongo teña como núcleo silábico unha vocal tónica -o- ou -e- pode dicirse que temos dous resultados: a) a forma *boi* rexistrou en todo o territorio o plural *bois*, coa simple adición do alomorfo -s sobre a base léxica; b) na forma *rei* e *lei* rexistrouse unha maior riqueza: *reis*, *reises*, *reices*, *reies* e *re[ɣ]es*:

Santa Cristina de Fecha [ˈrejses ke ˈβiɲaŋ traˈer aˈli]; Barciela [oɪ ˈrejθes ˈke tʃe ˈβaŋ traˈer], [ˈeles ˈpeŋsaŋ ke ˈsoŋ oɪ ˈrejs]; A Peregrina [a panˈjɔˈliɲa ɔe ˈrejs / ˈkaŋtana ˈβisɤera ɔe ˈrejs]; O Romaño [oz ˈrejθes / polo ˈβisɤora ɔe ˈrejs / ˈnosˈ tʃaˈmamoʃe ˈrejs / ˈaj ˈkenˈ ɣ e ˈtʃama oz ˈrejs / ˈnos oz ˈrejθes]; Campos de San Xose [ˈbarjoz ˈrejses /// ˈbarjaz ˈlejses]; Conxo [ʒeˈxuŋ ˈeles ˈkreŋ aˈki ˈsoŋ oz ˈrejs / ˈnowtros ˈsitjos ˈe o paˈpa noˈel / p orke aˈora ˈmojtosˈ ˈja ʃos ˈtraem polo paˈpa noˈel para ke ˈfoxeŋ naʒ ˈβak aˈɟjoŋs /// aˈntes ˈeraŋ oz ˈrejs / ˈpero aˈora ˈkomo ˈrejs eŋseˈxiða ˈteɾeŋ ke ˈir a ʃˈkɔla]; Castiñeiriño [o ˈrejses / aɪ ˈβeɾeŋ o ˈrejses /// aʒ ˈlejses].

Os plurais [ˈrejs] e [ˈlejs] son evidentes castelanismos, pero teñen implicacións morfolóxicas, pois obrigan á existencia de dous alomorfos para un só lexema: [ˈrej]~[ˈlej] para o singular (xeralmente con [ˈe]), e [ˈreɣ]~[ˈleɣ] para o plural (xeralmente con [ˈe]). Cfr. [ˈboj], [ˈbojs], en todo o galego de Santiago. Cómpre explicar tamén a alternancia [ˈrej] sing., [ˈrejθ]- [ˈrejs]- plural, en que eses -[s]- ou -[θ]- poden interpretarse coma un infixo que se coloca entre a base [ˈrej]~[ˈlej] e o alomorfo -[es] do morfema de plural, que tamén aparece nos devanditos castelanismos⁸:

	Base	Infixo	Alomorfo
formas galegas	/ˈrei/-		-/s/
	/ˈrei/-	-/s/- ou -/θ/-	-/es/
castelanismos	/ˈrei/-		-/es/
	/ˈreɣ/-		-/es/

O infixo introducido na palabra *rei* adopta a forma /θ/ no centro da provincia da Coruña e nos puntos máis ó norte de Pontevedra, mentres que no resto de Galicia pode introducirse a forma /s/ (*ALGa II*, mapa 58 “Rei, reis”), coas realizacións [s] ou [ʃ] segundo a distribución dialectal que lles corresponde (Fernández Rei 1990: 190-197). Aparece, como vemos, nunha ampla zona na que se dá o fenómeno denominado seseo implosivo (*des*, *deces*). Dado que o plural, por fonética sintáctica, non ficaba excesivamente claro (*os reis* [oz ˈrejs] > [oɪ ˈrejs] > [o ˈrejs]; cfr. *o des*, *a pas*, *a ves*), reconstruíuse con dúas marcas: *os reises* ~ *os reices* (¿o

⁸ Porto Dapena (1977: 142) “Si la palabra termina en -n o -i, entre el sufijo y el lexema se entrecala el infijo -c-. Así, *pan* ‘pan’ > *pan-c-iño*, *rei* ‘rey’ > *rei-c-iño*”.

plural *leises* sería analóxico?). Podería tratarse dunha reconstrución analóxica fundada no plural das palabras agudas rematadas en -s que proveñen dunha consoante africada implosiva primitiva ([*d̪eʂ*] “dez” > [*d̪eθeʂ*], [*paʂ*] “paz” > [*paθeʂ*]), ou no plural das que proceden dunha apicoalveolar ([*meʂ*] “mes” > [*meʂeʂ*], [*treʂ*] “tres” > [*treʂeʂ*]), que provocan en todo o territorio galego os plurais *leises* e *reises*. Non sabemos se a palabra *lei* terá un plural *leices* nalgún punto desta zona de *reices*; en Santiago non o rexistramos.

Engadimos neste grupo a forma [*xarʂeʂeʂ ɖe ˈlaŋ*] ‘xerseys de la’, rexistrada en Berdía. Está é unha formación do plural similar á dalgunchas palabras agudas rematadas en vocal palatal (*café* > *cafeses*) que aparecen na Galicia noroccidental e por puntos outros puntos illados (véxase o mapa 59 “Café, cafés” de *ALGa II*).

2.4. O artigo determinado

Nas falas do concello de Santiago rexistráronse, como formas fundamentais, as mesmas que o artigo determinado presenta na maioría das falas do galego “común”, coas mesmas posibilidades combinatorias (Álvarez Blanco 1983), aínda que con diferencias cuantitativas na súa aplicación:

	Masculino	Feminino
Singular	[o] / [lo] / [no]	[a] / [la] / [na]
Plural	[os] / [los] / [nos]	[as] / [las] / [nas]

Na zona urbana parece haber unha tendencia a non realiza-lo proceso morfolóxico que conduce á aparición da segunda forma do artigo: A Algalia [*m̪eθ̪k̪laɲos o kaʂteˈlaŋ ko ɯaˈleɲo*], [*beʂ o ˈmweʂe*], [*d̪owʂeʂe* por *faˈθer o aʒuŋtaˈmj̪eŋto*], [*faˈθer o eʂθeˈnarjo*]; San Lourenzo [*koʒewnoʂ o ˈpaŋ*], [*faˈlaβamos o kaʂteˈʒano*], [*toˈmamos o kaˈfe*], [*ˈtoðas aʂ ˈkowʂas*]; Campos de San Xosé [*ʂaβeʂ o ˈke ɛra*], [*ˈti n̄ɲ ˈkoʒas o ˈβiθjo*], [*faˈlaramos o kaʂteˈʒano*], [*faˈlaβamos o ˈmizmo*]. Estes exemplos son máis difíciles de obter fóra da cidade (aínda que non imposibles..., na Peregrina rexistrouse [*poðia ʂer o ˈmoʂo ɖuŋa*]). Como vemos, non importa moito a función que a unidade desenvolva na súa cláusula: como C.D. [*ʂaβeʂ o ˈke ˈɛra ˈθiŋko reˈas*], como C.C. [*f̪omoʂ o priˈmejro ɖe ɔˈtuβre*] ou como SUX. [*ɔ termiˈnar oz lowˈreles*].

Polo que respecta á chamada terceira forma do artigo (Álvarez Blanco 1983), só se recolleu sistematicamente na informante de Santa Cristina de Fecha: con SUX. [*ˈbeno ˈsɔl*], [*ɛ aˈhora / ˈbena freˈhona / ˈbena βaˈld̪oʂa*]; con C.D. [*ˈteno ˈsewr ˈfiʒos*]. Fóra de aquí só se recolleu algunha vez en Figueiras:

[ˈpona ˈm̥iɲa tʃaˈketa], [o eʃˈtrime ke piˈsaβanoz ˈβojs]. Na capital e nos outros puntos nunca se recolleu.

Deben pórse estes dous fenómenos en relación, porque, ó noso entender, consisten nunha simplificación da morfosintaxe do artigo: téndese a eliminar construcións que engaden unha dificultade, tanto no verbo coma no artigo: [ˈeɫeʃ ˈkɔm̥ɛŋ] e [ˈeɫeʃ ˈkɔm̥ɛŋ ˈɔβoʃ], pero [ˈeɫeʃ ˈkɔm̥ɛnoʃ ˈɔβoʃ]; [ˈti ˈkɔm̥eʃ] e [ˈti ˈkɔm̥eʃ ˈɔβoʃ], pero [ˈti ˈkɔm̥eloʃ ˈɔβoʃ], dunha banda, e [a ˈkama], pero [ˈfana ˈkama] e [ˈfala ˈkama] doutra. Recordémo-lo que di Álvarez Blanco (1983: 178) acerca da morfofonoloxía da terceira forma do artigo: “en galego /N/ final realízase sempre como velar [kɔɭɐŋ] [báŋ ɛŋ aʃúða ɔɭɐ•◉], pero cando o seguen o artigo ou o pronome persoal de terceira persoa tórnase alveolar [kɔɭɐn̥ã m̥ãŋ], [kɔɭɐna]. Nótese que non dicimos cando segue vocal nin vocal de certas características, senón unhas formas paradigmáticas, que comezan por vocal *o*, *a*, que se non forman parte do artigo ou pronome citado esixen unha realización velar do /N/”. Advértase que esta última restricción tamén vale para o artigo ou para o pronome persoal átono de terceira persoa cando comparecen tras *-s*. Proba desta busca de simplificación é o existiren segundas formas do artigo e pronomes acusativos *lo ~ la* tras *-s* de substantivos (amais dos esperados tras *por*, *tras*, etc., etc.): San Lourenzo [ˈfumoʒ βeˈθiɲalaʒ ˈðuas] ou a expresión xeral a toda Galicia *diolo pague* “Deus o pague”.

Elimínase a dificultade non facendo esa modificación nos verbos e introducindo o alomorfo máis común do artigo, o que aparece en posición non marcada: [o] ou [a]. Este cambio xa se consumou en Santiago para a denominada terceira forma do artigo; podería estar desenvolvéndose coa segunda⁹. Que aínda non afectase a *por* non significa nada, pois, como sabemos, os cambios lingüísticos prodúcense pouco a pouco e non de maneira súbita, polo que non afectan sempre a tódalas unidades susceptibles de ser modificadas (véxase a metafonía, por exemplo), podendo ás veces, quedar algunhas reliquias.

O artigo contrae habitualmente coas preposicións da mesma forma ca no resto do galego e con resultados parellos, aínda que nalgúns casos, dependendo da velocidade na elocución ou doutros factores poidan non chegar a realizarse. Así, normalmente realízanse as contraccións

⁹ En tódolos puntos do galego de Asturias en que se fixeron enquisas para o *ALGa*, así coma na maioría dos puntos de Ourense, podemos ver que non se realizan nin a segunda nin a terceira forma do artigo: compárense os mapas 214 “Cantan a rianxeira”, 209 “Polo, pola”, 210 “Xeme-lo neno”, 211 “Coce-lo pan”, 212 “Cantámo-los números e 213 “Tódolos” de *ALGa II*. Para sustentar esta hipótese habería que considerar que aquí existiron antes a segunda e a terceira formas do artigo e que hoxe se perderon. En falantes espontáneos de Muros de San Pedro pode hoxe oírse *por o camiño ~ por a noite*.

seguintes: *a* prep. + *o(s)* artigo masculino [ɔ(ɟ)]; e *a* prep. + *a(s)* artigo feminino [a(ɟ)]. Sen embargo puidemos rexistrar: en Santa Cristina de Fecha [ao me'ʃor nōŋ 'tɪnāŋ nīŋ ɔka'ʃjɔŋ]; no Romañó [ao 'paŋ de 'miʃo / 'botəʃeʃe o θeŋ'teno]; na Algalia ['era a'xeno ao juŋta'mjēŋto]; en Conxo ['poŋoa a'ʃi ao re'māŋʃe]; no Castiñeiriño [ke tʃe 'fale a'ʃi mi'ʃor/ ao mi'ʃor]. Acontece o mesmo coa preposición *para*, que, sexa na capital ou fóra, ás veces contrae ás veces non: ['bow pɔ / prɔ / paɔ 'mōŋte], ou en menor medida [pa o / pra o / para o]. Aínda que non haxa contracción, xeralmente hai unha asimilación na vocal do artigo orixinada polo *a* da preposición; esta influencia maniféstase na abertura da vocal do artigo: [paɔ 'mōŋte]. O artigo aparece sistematicamente contraído con *con*: [ko], [koɟ], [ka]~[koa], [kaɟ]~[koas]; o resultado [koa] só se rexistra esporadicamente fóra da capital, na que unicamente se obtivo [ka]: Figueiras [lu't]ando a'ʃi koa 'βida], [koaɟ 'ɔrta ke 'teŋ a'i]; O Romañó [koa 'fente ðe tele'βeɟ], [koa 'mizma / 'ðiʃo]; Conxo [koa 'axwa / 'kento um pow'kipo a 'axwa], [koa ka'lor le'βeða 'majɟ 'pronto].

Polo que ás realizacións do artigo se refire, *o* masculino singular é sempre [o] medio pechado, aínda que pode pechar máis [ɔ] e mesmo nalgunha ocasión, en Barciela, chegar a [u]; *a* feminino realízase como [a] central aberto, podendo padecer-las harmonizacións propias do vocalismo átono. Ó contraer non parece que teña que realizarse sempre coma [a], dependendo da velocidade con que se articule ou doutros factores de tipo semántico, xa que pode oírse simplemente [a] algunha vez.

2.5. *O determinante un*

Tanto nas formas coma nas contraccións que estas realizan coas preposicións, temos en Santiago os resultados propios do galego común. Aínda así, cómpren unhas breves palabras referidas á unha certa variación cuantitativa producida na realización das contraccións, xa que estas parecen verificarse menos no galego capitalino: en San Lourenzo [koŋ uŋa // eŋ 'uŋa eʃta a βoðe'wɪʃa] como pronome, e [eŋ uŋa 'ɔra ke ʃe eʃta a'la] ou [ka'ʃow koŋ uŋ daɟ 'kaʃaz 'noβaɟ] como artigo; na Algalia recolleuse tamén como artigo [koŋ uŋa 'foŋte], [koŋ uŋ rotula'ðor], ou como pronome [rekɔpi'laroŋ 'toðaɟ eŋ 'uŋa]; en Conxo como artigo [koŋ uŋ 'pe ðare'ðor]. Xa na contorna, en Barciela non se verificou a contracción co artigo [koŋ um 'māŋʃe]. Esta situación pode ter dúas explicacións: a) que se trate dun fenómeno debido á influencia do

castelán, e non só á velocidade na articulación dos sons¹⁰; ou b) que sexa un xeito de evitar complicacións morfolóxicas semellante ó descrito ó falarmos do artigo determinado: *con ovo*, *cun ovo*, *en vez*, *nunha vez*. Estraña, así e todo, que non suceda o mesmo cos artigos determinados e que non aparezan formas coma *con o*. En todo caso, parécenos indubidable a presión do castelán. A contracción de *de* preposición máis *un* artigo sen embargo realízase sempre; neste caso, o fenómeno quizais está favorecido pola fonética sintáctica.

Pode producirse tamén, pero moi esporadicamente, a contracción de *a*, *ca* ou de *para* preposicións: Santa Cristina de Fecha [pa pa'hare ɔ / ɔŋa kri'aða]; A Peregrina [tʰamoʒe ɔŋ 'kaŋ]; Figueiras [pʲɔr kɔŋa aɫ'dea]; Campos de San Xosé [ɛ i'ɥwal kɔŋa ku'lɛβra].

2.6. Indefinidos

Polo que se refire ós indefinidos, presentamos agora un listado das formas que nos pareceron de máis interese:

O indefinido nuclear *ninguén* ten no noso territorio un gran polimorfismo: rexistramos en Santa Cristina de Fecha, A Peregrina, A Grixoa, Berdía e Outeiro do Castiñeiriño unha forma [nɪŋ'gjeŋ]; en Berdía e Marantes [naðja]; en Figueiras [naðjaʃ]; no Romaño e en San Lourenzo [naðje] e [nɪŋ'xeŋ].

Nada sempre aparece de forma plena, salvo se o fai no xiro *na-mais*: na súa combinatoria con *máis* aparece sempre *nada máis*, salvo en Carballal onde se rexistrou [nɔŋ kaŋ'tamoʒ 'majʒ 'naða 'oʃe].

Polo que respecta a *todo*, as formas recollidas foron sempre ['toðo], ['toða], ['toðos] e ['toðas]. Recolleuse en Barciela ['toðo 'ðia], ['toða 'meðjaʃ]; en Figueiras [lo'βaβa 'toðo 'tempo na aɫ'dea], ['toðo 'ðia ɔ 'mɔŋte]; no Romaño ['toðo 'ðia]; en San Lourenzo [traβa'ʃaβa 'toðo 'ðia], [pɛrðe 'toðo 'merito], ['toðo 'mɪŋdo]; en Conxo [para 'toðo im'berno], [aŋ'daβaŋ 'toðo 'ðia], cun [ɔ] que semella unha contracción entre un *-a* final e o *o* do artigo. En San Lourenzo recolleuse tamén no plural [toðas 'kaʃas a'keɫas] 'tódalas casas aquelas'. Como forma invariable deste pronome *todo* aparece sempre ['toðo], con algunhas excepcións en Santa Cristina de Fecha: [{falaban} 'toðo ɔ 'θe] e ['tuðo 'era mi'ʃerja], [{falaban} 'tuðo ɔ 'ɛʃe] (aínda que aquí tamén

¹⁰ Barciela [kuŋa 'traʃa], [ka'ʃarte kuŋa mu'ʒer]; O Romaño [kuŋa karte'ʒina na 'mãŋ]; Algalia ['teɲɛŋ ke fa'lar kuŋa pɛʁsonali'ða], [fi'ʃen]ʒo kuŋa 're'uɫa], [nuŋa βa'jʃaða k a'βia a'li]; San Lourenzo [ɛ 'majʃ kuŋa ku'naða], [nuŋa reʃi'ðeŋθja]; Conxo [kuŋa 'kɔrða], [kuŋa tʰiea 'ðeɫɛʃ], [nuŋa aɫ'dea], [nuŋa 'kowʃa ɛ 'ðowtra], [ba'tiðoz nuŋa 'taʃa]

aparece [ˈtoðo]: [ˈe ˈtoðo ˈpuβliko], [ˈbiɲã de / ˈtoðo ðe por aˈla], [aˈfoɰtʃaˈðjɲoz ðe ˈtoðo]).

Outro presenta sempre esta forma con -[o]- tónico pechado: [ˈowtro], [ˈowtra], [ˈowtros] e [ˈowtras]. Aparece tamén un alomorfo *outor*, que xeralmente aparece ante a forma *día*, aínda que tamén é posible noutros contextos: en Santa Cristina de Fecha [haˈðaðjɲo ˈaʃta o ˈowtor ˈðia ke βaˈjamos]; en Barciela [ɔ ˈowtor ˈðia], e tamén [ˈowtor ˈðiθe], en que é o suxeito do verbo *dicir*; A Peregrina [pɔ ˈowtor ˈðia]; O Romaño [ˈowtro/ ˈowtor ˈðia]; vémosla, pois, só no ámbito rural.

Abondo, sempre con -[o]- tónico pechado, presenta en tódalas súas concorrencias unha forma invariable (é polo tanto adverbio, e non adxectivo: *teño carne abunda*). En Santa Cristina de Fecha, Barciela e A Peregrina aparece contraído coa preposición *de*: [ˈkeða ðaˈβoɲdo ke faˈʃe], [ˈaj ˈfente ðaˈβoɲdo pa faˈθer uɲa ˈfeʃta] ou [ˈaki ˈfina ˈe ˈβoa ðaˈβoɲdo]; en Conxo non aparece a forma con *de* [ˈaj koˈmiða aˈβoɲdo]. Non rexistramos este indefinido nos puntos urbanos.

Tamén se recolleron outros cuantificadores: *demasiado* (xeralmente *demasiado*, xa que en todo o territorio *-ado* se reduce a *-ao*), *de máis*, *bastante*: por exemplo, no Romaño [ˈpero / por ˈeʃo / aˈora ˈe ˈaʃuɔ ðemaˈʃjao / ʃa ˈaj ˈaʃo ðe ˈβiθjo ðemaˈʃj aðo / ˈaj / ˈaj / ˈantes paˈʃowʃe ˈmojta kalaˈmiða / e aˈora ˈaj ˈmojto ˈβiθjo ðe ˈmajʃ]; en Conxo [ˈtʃorej βaˈʃtaɲte], [aˈβia βaˈʃtaɲte ˈmiʃo]; ou en Barciela [ˈojto ˈmeʃeʃ ow ˈnoβe // ˈʃom βaˈʃtaɲteʃ].

Por outra parte, como sabemos, os pronomes *outro* e *algún* contraen xeralmente coas preposicións *de* e *en*. Como pasaba co artigo indefinido *un*, ás veces rexístranse casos en que non aparece a forma contracta: A Peregrina [poˈðia ʃer o ˈmoʃo ðuɲa ow ðe ˈowtra]; O Romaño [e ðe ˈowtro ðe ˈðuaz ða ˈtarðe], [ˈtaɲto ðuɲa ˈklaʃe komo ðe ˈowtra]; A Algalia [ʃaˈkaɲdo ðuɲ ˈlao / de ˈowtro / de ˈowtro], [ˈeʃto ˈfoj ðe ˈowtro aˈora ke m ˈaˈkoɾðo], [duɲ ˈlao / de ˈowtro], [ˈfalaɲ de ˈowtra ˈforma]. Excepto no último caso, son todos usos de *outro* en función nuclear. Vemos tamén que abunda sobre todo no informante máis urbano.

2.7. Pronomes persoais

2.7.1. Pronomes tónicos

Considerámo-lo feito máis salientable deste parágrafo a posible existencia en dous puntos da parella *nós~nosoutros* coa oposición semántica que a caracteriza (valor ‘inclusivo’ fronte a valor ‘exclusivo’, respectivamente: Álvarez/Monteagudo/Regueira 1986: 158-156). A forma

do pronome rexistrada maioritariamente para a 1ª persoa plural foi /'nos/, usada como termo non marcado na oposición cando esta se neutraliza polas causas que sexan, e mesmo como forma sincrética, se a oposición non existe. Os puntos en que se recolleu a oposición foron en Barciela (coas formas [nɛ'sowntros]~[bo'sowntros]) e en Conxo. Neste punto próximo á capital, *nosoutros* debe ser unha forma caracterizada pexorativamente, pois foi negada reiteradamente pola informante de Conxo e por unha súa veciña, aínda que despois as usaban inadvertidamente: cando se lle preguntou sobre algúns aspectos da conxugación verbal, a nosa informante sempre respondía ás primeiras persoas de plural *nosoutros comemos*, *nosoutros falamos*; ó preguntarlle (usando o entrevistador o pronome *nós*) se diría tal ou cal forma verbal, pero interesándose pola forma verbal e non polo suxeito, ela respondeu: [ʔbweno / se o fa'semos 'toðos / 'toðoz 'nos // 'si]. A informante analfabeta complementaria en San Lourenzo tamén usa *nosoutros* algunha vez.

Para a forma oblicua ligada temos [koŋ'nɔsko] en Figueiras, aínda que o normal é que sempre se rexistre [koŋ 'nɔs], e unha vez nos Campos de San Xosé [ko'nɔs].

As formas de cortesía son sempre [uʃ'te], co plural [uʃ'teðes] coa concordancia dos verbos en 3ª persoa. Como se sabe, no galego poden rexistrarse dúas posibilidades máis, o uso da 2ª persoa de plural *vós* (no pronome e no verbo) referido a un interlocutor singular; e a forma *el, ela* (intermedio entre a cortesía e a familiaridade) concordando na 3ª persoa do verbo. Sobre estoutras posibilidades, a informante de Santa Cristina de Fecha di:

[a'ntes uŋa ð a'ki e ke mo'riw / ow 'iŋda / 'si / 'deʃa 'kaʃa {Entr.: ¿de aquí?}

/ 'si // e ðe'sir e 'βɔs 'ɔnde 'mi 'maðre / a uŋa per'sona 'sɔ/ e 'βɔs 'ɔnde 'ið eʃ],
mentres que en Benza (Trazo)

[ɔr 'βeʃɔs / 'diŋ e 'loho / uʃ'te / ow 'βɔs 'ɔnde 'iðes /// ow 'el / 'diŋ / aʔhu ŋs ta'mɛŋ 'diŋ e 'loho 'el 'ɔnde 'βaj / ow 'ela 'ɔnde 'βaj / 'diŋ/ ow 'ela /// o w 'el ow 'ela / se'hun]. Aínda que está dubidoso, pode dicirse o mesmo de Figueiras. Estas formas están completamente excluídas do ámbito urbano.

2.7.2. Pronomes átonos

O sistema pronominal átono do galego de Santiago que se rexistrou é, salvo algunhas puntualizacións que a seguir destacaremos, o mesmo có do galego “común”.

	Acusativo	Dativo	Reflexivo
1ª pers. sing.		[me]	
2ª pers. sing.	[te]	[t̪e]	[te]
3ª pers. sing.	[o / a]	[ʃe]	[ʃe]
1ª pers. plur.		[nos]	
2ª pers. plur.		[bos]	
3ª pers. plur.	[os / as]	[ʃe]	[ʃe]

Analicemos agora o máis relevante deste cadro desde o punto de vista dialectolóxico. Os fenómenos de interese que se poden atopar no territorio lingüístico galego poden organizarse en canto ós problemas de alomorfía dunha forma en concreto ou do inventario das formas que se poden encontrar para cada función e a súa combinatoria.

Para o dativo observámo-la presenza un alomorfo [ne] resultado dunhas asimilacións entre o -/N/ do sufixo de número-persoa das 3ª persoas de plural dos verbos (*cantan, comen, fan*) ou do adverbio *non* coa consoante palatal [ʃ] ou [ʎ] pola que empeza o pronome (-[n̪ ʃe] > -[n̪ ʃe] > -[n̪ ne] > -[ne]): Santa Cristina de Fecha, onde xeralmente apareceu resultado da fusión da consoante palatal coa consoante nasal anterior [ʃa n̪ɔne ˈpaʃaŋ traˈβaʃos], [e t̪ʃaˈmaβaɲe a m̪õnˈtaɲa], [paˈhaβaɲe un̪ ˈtaɲto], [aˈora ˈtraeɲe ˈmojtos] ‘agora tráenlle moitos’, aínda que tamén obtivemos [ˈkomo ne t̪ʃamãɲ]; Conxo [ˈdaβaɲe mews ˈpaɲs paˈtataʃ], [t̪ʃaˈmaβaɲe ˈowtro paˈʃete], [ˈdaβaɲe ɔe koˈmer]. A informante de Conxo aseguroume, aínda que non o puiden comprobar, que os de Santa Marta, na Choupana, “dicían todo con -ñe”: *quéroñe, dígoñe*.

Polo que se refire ó inventario de formas, hai dous feitos que salientar: por unha parte, rexistramos en todo o territorio santiagués a existencia do pronome acusativo [te] de 2ª persoa singular para a función de C.D, e a existencia do pronome dativo [t̪e] para a 2ª persoa singular coa función de C.I. Como vemos, non se rexistrou o cheísmo nin o teísmo: Santa Cristina de Fecha [ˈɔla / ʃa ˈaj ˈβeɲ ˈtempo ke ˈnoɲ te ˈβiɲ] ‘xa hai ben tempo que non te vén’, [ˈew ˈfalot̪e aˈʃi / porke ka komˈfiˈaɲsa n̪õɲ repaˈrej]; Barciela [ke n̪õɲ te ʃpeˈraɲaɲ no kaˈm̪iɲo a t̪iˈraɲt̪e un̪as peˈðraʃ]; A Peregrina [e aˈora ˈew ˈβiɲte ˈoʃe / e ˈɔla ke ˈtal / ˈkomo t̪e ˈβaj ow ˈkomo t̪e ˈβeɲ] ‘como che vai ou como che vén’, Figueiras

[ˈfaj ˈtempo ke nōŋ te ˈβeʃo / ˈfaj ˈtempo ke nōŋ te eŋˈkontro],
 [ˈja tʃe tʃexa] ‘xa che chega’; O Romão [nōŋ te βim ˈmajʃ],
 [eʃˈtowtʃe prepaˈrando ˈja oʃ paˈpeles]; Algalia
 [ˈkaŋto ˈtempo ˈfaj ke nōŋ te ˈβiŋ], [ke tʃe ˈðiwo ˈew]; San Lourenzo
 [ke nōŋ te ˈβeʃo] ‘que non te vexo’, [ke tʃe ˈða o ˈajre]; Campos de San
 Xosé [ˈtaŋto ˈtempo ʃim ˈberte], [ke tʃe paˈreθe]; Conxo
 [ˈew nōŋ te koˈnoʃo], [diˈriatʃe ke ˈno]; Castiñeiriño [e aˈʃer fa te ˈβiŋ],
 [ˈke ˈkereʃ ke tʃe ˈfale].

Dentro deste grupo caracterizado polas diferencias de inventario temos tamén no pronome dativo das 3ª persoas a posibilidade de rexistrar unha forma específica para o plural ou non, isto é, distinguir entre *lle* singular e *lles* plural, ou usar para a expresión dos dous membros da oposición a forma sincrética *lle*. Nos textos recollidos non se observou nunca a existencia dunha forma *lles*:

Santa	Cristina	de	Fecha
[aˈora a ˈðotaˈsjoŋ ke ʃe ˈðaŋ nōŋ ʃe tʃeha {ós		curas}];	Barciela
[aβia ˈpoβres a peˈðir a ˈpoɾta a ˈβer ʃi ʃe ˈðaβa];	A		Peregrina
[ˈkomo ʃe tʃamãŋ / xapoˈneʃeʃ];			Figueiras
[eʃˈtoŋs aβia ke limˈpjalas e kiˈtarʃe a reˈβarβa];	O		Romaño
[e ˈðiʃoʃe oʃ ˈfiʃoʃ];	Algalia	[komə ˈOŋ ˈdeβeʃe paˈʃar a ˈmojtoʃ];	San Lourenzo
[diˈfemoziʃe ˈnoʒ ˈloʒo ˈke ˈiβaŋ a faˈθer];			Campos de San Xosé
[ˈkomo ʃe tʃaˈmaβaŋ aʃ θiŋˈtitaz ˈβlaŋkaʃ];			Conxo
[daβaŋˈʃe ˈkartoʃ oʒ raˈpaʃeʃ];			Castiñeiriño
[ˈtepo ˈmeðo ke a ˈðarʃe {diˈñeiro ós drogadictos}].			

Da mesma maneira, e polo que á combinatoria se refire, observouse no galego de Santiago un fenómeno froito do anterior: non se recolleu ningunha forma *llelo* resultado da contracción de *lles* + *o*, xa que *lle* sincretiza o singular e o plural: *llo*, *lla*, *llos*, *llas* poden servir para dativo singular ou dativo plural. Isto tamén impide que poidan presentarse tamén segundas formas do artigo neste contexto (*facerlle-las camas ós amigos*): Santa Cristina de Fecha [tʃeˈhaβaŋ da ˈmiʃa / faʃiˈamoʃo kiˈtar {o traxe ós nenos}] e Barciela [komˈpraronˈʃos eŋ ʃaŋˈtjaʒo {os xoguetes a eles}], etc, etc.

O pronome átono enclítico *-lle* ó unirse á 1ª persoa de plural dos verbos pode elimina-lo -s final do morfema de persoa e número, como fai o pronome átono enclítico *nos*. Este fenómeno prodúcese ó longo do territorio do concello: Santa Cristina de Fecha [tʃamaβamoʃe kaŋtaˈreas]; A Peregrina [ˈfomoʃa ˈβer]; O Romão [tʃaˈmamoʃe ˈluneʃ]; Algalia [tʃaˈmamoʃe ˈmeʃa]; San Lourenzo [ˈnosi tʃaˈmaβamoʃe koˈneʃoʃ]; Castiñeiriño [ˈnosi tʃaˈmaβamoʃe koˈneʃoʃ].

Sobre a colocación do pronome, só encontramos casos realmente *raros* nos informantes da capital, especialmente o dos Campos de San Xosé, con dislocacións e malos usos: [//me 'uʔʊʂta eʂ'tar koŋ 'eleʂ], [//me 'uʔʊʂta 'mojto o a'suŋto]. Rexístranse casos de interpolación en Figueiras e Conxo, e na muller do informante de Figueiras (que é de San Xoán de Fecha. Esta señora en concreto presentou máis casos dos descritos): San Xoán de Fecha [para 'kaŋdo ʂe 'uŋ 'kaʂe]; Figueiras [oʂ 'kartoʂ 'loxo 'marʈaŋ e 'ðam 'mojto 'xuʂto 'βelos 'kaŋdo oʂ 'uŋ 'teŋ]; Conxo [komo tʃe 'ew 'ðifeŋ]; como vemos son todos casos de interpolación do suxeito. De forma espontánea rexístrase algún caso de construción impersonal activa con C.D. en plural: Algalia [βeʂe aʂ 'kaʂaʂ a'ki]. Por outra banda, na informante de San Lourenzo rexistramos [nõŋ ʂej ʂi 'fauʂa a permã'nẽŋte e me 'kõrte o 'pelo], cun chamado reflexivo de interese, que é agramatical no galego¹¹.

2.8. Adverbios

No conxunto de adverbios con función deíctica obtivémo-las seguintes formas:

	1ª persoa	2ª persoa	3ª persoa
-í	aquí	aí	alí
-á	—	—	alá

Observámo-la inexistencia na serie deíctica das formas rematadas en *-o*. Isto impide establece-la oposición movemento translocal (formas en *-o*) fronte a movemento intralocal ou repouso (formas en *-a*) na primeira e terceira persoas. A oposición que denotan estas formas dáse entre as rematadas en *-í* e as rematadas en *-a*, e como vemos, só se recolleu na terceira persoa: as primeiras parecen indicar un lugar con precisión; as segundas sinalan un lugar con menos precisión ou máis vaguidade (Santamarina 1975: 61-62): Santa Cristina de Fecha [ʔaj 'majʂ ðe βĩŋte'sĩŋko 'anoʂ ke 'βĩβe em 'beŋʂa / a'la nuŋa pa'røkja ko 'kura], [na'kela ka'ʂĩna 'βeʂa / a'li kri'eŋ ʂeʂʂ 'fiʎoʂ], San Lourenzo [ʔeleʂ βi'βĩron ʔoðə 'βiðə a'li / no 'karmẽŋ d a'riβa], [kom'pramoʂ um 'piʂo a'la 'freŋte ə 'fejra]. Aínda que tamén podería existir unha oposición entre *alí* 'repouso' e *alá* 'movemento': Barciela

¹¹ “O pronome reflexivo ten a función de complemento directo e non son posibles en galego construcións reflexivas nas que a acción se exerza unicamente sobre unha parte do suxeito: *lavei as mans*, *queimeí un dedo*, e non **laveime as mans*, **queimeime un dedo*, nas que o pronome reflexivo sería complemento indirecto” en Álvarez/Monteagudo/Requeira (1986: 179); véxase tamén Cidrás Escáneo (1991: 106-7).

[a aŋ'dar 'toðo / 'derðe a'li ðe 'ðoŋde s'taβa 'ew p a'la] ‘para alá’,
Peregrina

[ʃi / 'foj a'li em 'bite / 'saβeʃ 'oŋde 'e / a'li na'kelas 'kaʒeʒ β'o'nitas],
[uŋa ke β'ew ð a'la]. Estes parecen os resultados maioritarios, xa que se
poden encontrar algúns contraexemplos, pero en moita menos cantidade.
A forma *acolá* só se rexistrou unha vez en Grixoa [ʔiβja ð aku'la].

As formas que ten *onde* son [ʔoŋde] (coa contracción *a onde*
[oŋde], que non ten por que ter valor de movemento
[a'lo ðiŋ 'oŋde 'nos 'tamos a'hora]), [d'oŋde] e mesmo [aŋde]. Esta última
recolleuse en Santa Cristina de Fecha [e 'aŋde tiβetʃeʃ] ‘¿e onde
estiveches?’ e en Figueiras [e ðeʃ'pojs 'aŋde 'aj ʃe'miʃa].

Nos adverbios de tempo, o máis interesante foi rexistra-la exis-
tencia de *estonces*, *estonce* e *entonce*, sen o chamado -s adverbial: A Pe-
regrina [eŋ'toŋs a 'nena]; Figueiras [eʃ'toŋs aβia ke lim'pjalaʃ],
[e eʃ'toŋs 'ew marʔaβa]; e nun informante secundario do Rial de Conxo
tamén *entonse*. Todas estas formas conviven sempre con
[eŋ'toŋθeʃ]~[eŋ'toŋseʃ].

Só se rexistrou o adverbio *decote* en Santa Cristina de Fecha coa
forma [de'kote]. A informante úsao continuamente. Mentres lle facía a
entrevista chegou a preguntarme, de maneira espontánea, se coñecía esa
palabra en concreto; ela mesma dá a razón da pregunta e do uso quizais
excesivo:

[de'kote / 'saβeʃ ke 'kere ði'sir ðe'kote // de'kote 'kere ðe'sir uŋa 'kowʃa k
oŋ'tinwa / 'siempre / ʃe'hiða] e faime esta aclaración porque unha súa
nora “das rías baixas” nin entende nin coñece a palabra. Seguramente non
sexan intercambiabíles *decote* e *siempre*, que é a outra forma que se
rexistra no canto de *sempre*.

2.9. Preposicións

A preposición *ata* presentou dúas formas: *asta* en todo o territorio
e *astra* en: Santa Cristina de Fecha
[bo'taβaŋ 'aʃtra o 'ði/ 'aʃta o 'owtor ðia ðe 'nojte]; Barciela
[aʃtra ke 'foj ke empe'θej a kəβrar]; Figueiras
[aʃtrəʃ 'kampoz ðos 'paʃtoz ðos ani'malez 'leβaŋ ni'tratoʃ].

Aínda que o normal foi rexistrar *d[e]sde* houbo puntos onde apa-
receron outras formas: *déndesde* e *déndede*: un informante secundario de
Santa Cristina de Fecha [d'enðerðe]; A Peregrina
[nəʒ βi'amolo ðenðeða βen'tana]; Figueiras
[ke βiŋaŋ 'denðezðo 'mōŋte]. Relacionadas con estas preposicións están
as conxuncións rexistradas en Barciela [deske 'ew 'era 'moθo] (que polo

contexto en que aparece semella significar máis ben *cando, no momento en que*) e Figueiras ['dẽdez̞e ke ɔβ̞raɾoŋ a'keɫa].

A preposición *entre* preséntase como ['ẽntre] en todo o territorio do concello de Santiago, aínda que se rexistrou un ['aŋtre] en Figueiras: [por aŋtre aʃ 'kaʃaz̞ β̞ejaʃ] 'por entre as casas vellas'.

A preposición *para* presenta as formas *pa*, *pra* e *para*. A máis habitual é a primeira; a segunda nunca se recolleu no núcleo urbano e si abundantemente no rural por todo o territorio; a forma *para* tamén é máis habitual no territorio urbano ca no rural.

Vemos pois que as formas máis diverxentes respecto ó galego común, por chamalas dalgunha maneira, están fóra do núcleo urbano.

2.10. Os verbos regulares

Polo que se refire ás desinencias verbais, excepto algúns fenómenos concretos, non difiren esencialmente dos resultados que se dan no galego “común”. Os feitos máis salientables son os que atanguen á acentuación nas 1ª e 2ª persoas de plural do copretérito, do antepretérito, do pospretérito e do pretérito do subxuntivo de tódalas conxugacións, e ó uso das vocais temáticas nas 2ª e 3ª persoas de singular dos pretéritos de indicativo dos verbos regulares na segunda e terceira conxugacións. Outros fenómenos de menos relevancia serán comentados a seguir destes.

2.10.1. Acentuación e formas da 1ª e 2ª persoas de plural do copretérito, do antepretérito, do pospretérito e do pretérito de subxuntivo

Polo que se refire á primeira cuestión, parece en principio que hai que modifica-la isoglosa ofrecida polos datos do *ALGa*. Segundo estes, a isoglosa correspondente a este fenómeno deixaría ó norte da capital a acentuación grave (*estabamos*, *estabades*, *colliamos*, *colliades*, etc.) para todas estas formas verbais. Pero polo que respecta ó concello de Santiago, só dentro do casco urbano non rexistramos este esquema acentuatorio. Xa no Romáño, e principalmente en Conxo ou no Castiñeiriño, os puntos enquisados máis ó sur, se atopa plenamente viva a acentuación grave. Nos arrabaldes da cidade, o informante do Romáño é quen presenta este fenómeno dun xeito máis débil, seguido da informante de Conxo e resulta case único no Castiñeiriño. Cremos que o feito de os informantes seren conscientes de que os gravan inflúe nas súas escollas desde o punto de vista diafásico, aínda que isto non significa que non usen as formas esdrúxulas cando interactúan espontaneamente. A acentuación esdrúxula (*estábamos*, *estábades*, *colliamos*, *colliades*, etc.) aparece con maior vitalidade canto máis nos aproximamos ó centro urbano, chegando a se-la única nos informantes da Algalia, de San Lourenzo e dos Campos de San Xosé. Dado que Santiago é unha illa de acentuación esdrúxula nun mar de graves, supomos que a existencia deste modelo é froito dunha

converxencia co castelán e non unha solución autóctona: Santa Cristina de Fecha [i'βamos ɔɪ 'bajles], [leβa'ramolo / or 'nenos]; Barciela [ti'namos un 'kura]; A Peregrina [ε 'nɔz βi'amolo 'ðeɲdeða βeɲ'tana]; Figueiras [nõɲ ti'namos 'owtro 'meðjo]; O Romaño [ε kɔɲta'βamos kuɲ 'kɔtʃe ða ko'ruɲa]; Conxo [ke o paʂa'βamos 'moj 'βeɲ]; Castiñeiriño [i'βamos a'li 'kaɲdo ε'ramos]; Nemenzo [paʂa'βamolo ðe mara'βiʃja]; Berdía [puɲe'ramozʃe]; Grixoa [paʂa'βamos / fo'ramos / biɲe'raðes]. É necesario reiterar que en todos estes puntos se recollen formas coa acentuación esdrúxula (véxase *ALGa I*, mapas 4 “Cantabamos”, 5bis “Cantabades”, 13 “Cantaramos”, 14 “Cantarades”, 48 “Colliamos”, 49 “Colliades”, 60 “Colleramos” e 61 “Collerades”).

2.10.2. A vocal temática na 2ª persoa de singular do pretérito de indicativo

Como sabemos, este é un criterio que lle axuda a Fernández Rei (1990: 116) a delimitar dúas áreas lingüísticas: a occidental, coa imposición da vocal temática [e] analóxica doutras formas da súa conxugación: *comemos*, *comestes* e *comeron*; e a central, coa vocal [i] froito da inflexión do ❷ final da desinencia de número-persoa do étimo [-eʃti] latín vulgar < -•❶❷❸❹❺❻❿ latín clásico (Santamarina 1974: 55). Así en Santa Cristina de Fecha, en Nemenzo, en Barciela, na Peregrina, en Figueiras, O Romaño, en Conxo e Vidán rexistrámo-la vocal temática [e] ([ko'metʃes] ou [pe'ðetʃes]), que é a occidental; nos puntos do casco urbano, a Algalia, San Lourenzo e Campos de San Xosé, sempre se encontrou a solución con [i] ([kono'θitʃes] ou [de'βitʃes]), que é a centrooriental.

No pretérito de indicativo do verbo *ser* ou *ir* existe unha alternancia dialectal paralela a esta na raíz verbal, xa que estes verbos non teñen vocal temática: *f[o]ches* ~ *fuches* (en que a vocal tónica tamén é pechada por metafonía de -❷). Rexistrouse a forma *foches* na Peregrina, en Figueiras, no Romaño, no Castiñeiriño e en Vidán; *fuches* apareceu nos Campos de San Xosé (véxase *ALGa I*, mapas 51 “Colliches V.T.”, 52 “Colliches -che-, -ste-” e 360 “Fuches”).

2.10.3. A vocal temática na 3ª persoa de singular do pretérito

As vocais temáticas das 3ª persoas dos verbos da segunda e da terceira conxugación presentan nos territorios adscritos ó concello de Santiago tres solucións:

a) Puntos en que aparece o -i- nas dúas conxugacións (*comiu*, *partiu*): Santa Cristina de Fecha [mo'riw 'sua 'naj]; A Peregrina [apare'θiw o 'ðia 'treθe], [ʂa'liw a 'βirxeɲ]; Figueiras ['kaɲdo a'ðiw a'ki], [fuɲ'diwme 'toðo 'eʂto].

b) Puntos nas que aparece o *-e-* en tódalas conxugacións (*comeu*, *parteu*): Algalia [mo'rew o al'kaɫde], [ʃa'lewme aʃi]; San Lourenzo [mo'rew 'aj 'powko], [sa'lewnoz βa'rato]; Campos de San Xosé [poiz ðeβew ðe 'ser], [ke 'tal ʃa'lew 'eʃo]; Conxo [el me apren'dew 'aɫxo], [biβew a'ki]; e o Castiñeiriño [komew 'oʃe], [ʃa'lew βeŋ]; Vidán e Sar *comeu* e *subeu*.

c) Puntos en que se dá o resultado do galego normal (na segunda conxugación *-e-*, *comeu*, e na terceira *-i-*, *partiu*): Barciela, Nemenzo, Berdía (*viu* de *ver*, *veu* de *vir*, *morreu*, *sentiu*, *esquenceume*, *sufriu*, *ofreceuse*, *apareceu*), e quizais o Romaño. Mostrámo-la nosa dúbida no caso do Romaño porque o informante alterna *abreu* e *abriu* e *veu* e *viu* (ámbolos dous de *ver*), con máis vitalidade nos casos de *-e-* ca nos de *-i-*. Podería pensarse en dúas explicacións: que o seu sistema especializa cada vocal para a conxugación que lle corresponde (*comeu* pero *vivi*u), ou que só ten *-i-* como vocal temática (a Peregrina é a continuación natural do Romaño). En ámbolos casos sería un fenómeno en forte remisión: estes resultados vense suplantados pola presenza preeminente de formas con *-e-* para a segunda e a terceira. Dado que só apareceu o *-i-* nos verbos verbos da terceira e no verbo *ver*, irregular da segunda que no tema de perfecto se conxuga coma os da terceira ([ʃa'lew], [ʃuβew], pero [biw] e [aβriw]), pensamos que se trata da primeira hipótese: O Romaño sería unha zona de transición dun sistema a outro, pero envolvido na zona de influencia da capital. O feito de que en C.39¹² se dea *comeu~partiu* á vez que *comeu~parteu* (e témo-la sospeita de que o sistema *comeu~partiu* tamén exista en Bertamiráns, Ames) confirma esta proposta, xa que C.39 é o punto máis ó sudoeste da provincia da Coruña en que se dá esta especialización da vocal.

Así mesmo, os informantes de Figueiras e a da Peregrina, máis próximos á capital, teñen influencias do sistema desta ([fi]o ke nōm me βew], [kaŋdo βiw ke 'noʃa], [komo apareθiw o 'ðia 'treθe de 'majo / ʃ apareθew / nōŋ]), aínda que manteñen con total vitalidade o seu. Os informantes que non presentan problemas desde este punto de vista son os que teñen o mesmo sistema có da capital: O Castiñeiriño e Conxo.

2.11. Outros fenómenos propios das desinencias

Polo que se refire ás desinencias de número e persoa da 2ª persoa de plural, para tódolos tempos a excepción do pretérito de indicativo, a forma rexistrada foi sempre *-des*. Só se rexistrou para o presente de indi-

¹² Os datos da parte de Galicia que aí aparecen foron tomados de *ALGa I*, mapas 55 “Colleu” e 145 “Partiu”.

cativo e nunha conversa informal cun varrendeiro de Lavacolla a forma -s (*non sei qué facés*), que nesta zona debe estar a punto de se extinguir (Mariño 1992: 86). En canto á 2ª persoa de plural do pretérito foi xeralmente -*stes*, inclusive na capital, onde tamén apareceu a única [fi'ʃetʃeðes]. A informante de Santa Cristina de Fecha foi a única que presentou na 3ª persoa de plural do copretérito a desinencia -*no*, en formas como *durano* (duraron), *fono* (foron) e *viñeno* (viñeron), con total vitalidade (véxase *ALGa I*, mapas 354 “Foron” e 416 “Viñeron”).

2.12. Variacións en formas verbais irregulares

2.12.1. Haber e saber

Consideramos estes dous verbos no mesmo bloque porque son verbos cunha evolución morfolóxica moi semellantes e que como veremos son susceptibles de pasar por unha innovacións comúns. Polo que se refire a *haber*, podemos sinalar que no tema de perfecto rexistrouse *houb-* e *hub-*: Santa Cristina de Fecha [owβoar ðe'kote]; Barciela [deʃo 'owβo mojt'irmo]; A Peregrina [owβo a 'miʃa]; Figueiras [owβera 'mojto kar'βaʃo]; Berdia [owβo]; O Romáño [owβo uŋ kaʃa'mẽnto], pero [uβo oka'sjon], [uβera 'ɔstjaʃ]; A Algalia [foj 'kaŋdo 'uβo a traŋʃi'tjon]; San Lourenzo [uβo 'kɔla], [ke uβera diʃkɔ'teka]; Conxo [uβo 'mojta 'fame]; Sar [owβo]. En canto a *saber*, temos que no tema de perfecto obtívose en Barciela [nõŋ ʃe 'ʃowβo 'ma reʃultao 'ðel]; na Peregrina [ke o ʃowβera]; en Berdia [ʃe o ʃowβeraŋ]; sen embargo, en San Lourenzo xa recollamos [nõŋ 'ʃupeŋ ke mo'rera]. Como vemos, a forma sen ditongo aparece máis no ámbito urbano, onde semella se-la única.

Tamén no seu presente de subxuntivo, as diferencias que presentan co castelán poden ser varridas. Así, para o de *saber* só recollémo-lo castelanismo *sepa* [ʃepa], mentres que para *haber* apareceu un *hayan* [aʃaŋ] nos Campos de San Xosé.

2.12.2. Ir

Coma no galego común, a 1ª persoa de plural do perfecto de indicativo, e a flexión enteira do antepretérito de indicativo e do pretérito de subxuntivo teñen un radical común [fo]-: *fomos*, *fora*, *fose*. Sen embargo, ó igual ca noutras falas próximas (Fernández Rei 1990: 97), rexistráronse formas con [fu] na 1ª persoa de plural do perfecto de indicativo: A Peregrina [fumoʒ βela 'kaʃa], pero [fomoʒa βer] con *fomos* maioritario; O Romáño [fumoʒ a'i pola 'poŋte βi'lar], pero

[fomoz̃ ʤur'mir a ʃi'uwejrɔ] con *fomos* maioritario; San Lourenzo [fumoz̃ βeθipalaz̃ ʤuas̃], pero [fomos̃ a 'luuɔ ɔ βalne'arjɔ] con *fumos* e *fomos* máis ou menos á par; Campos de San Xosé [a'la 'fumoʃ]; Conxo [fomoʃ uɲa βeʃ]. No nos parece de ningún xeito que este [u] sexa un castelanismo por influencia de *fuimos*, xa que mellor cremos nunha analoxía coa 1ª persoa de singular *fun*¹³. Igualmente Porto Dapena (1977: 193) documenta *fumos* nos lugares máis próximos á cidade de Ferrol e *fomos* nos máis afastados: “el perfecto ofrece formas con *o* y con *u* en la primera y segunda persona del plural, encontrándose aquéllas en los pueblos más alejados de la ciudad”. A capital móstrase neste sentido máis innovadora.

Para a 1ª persoa de plural do presente de indicativo, rexistrouse *vamos* e *imos*: Santa Cristina de Fecha [i'moʃ ɔ i'hles̃ja]; A Peregrina [dixoʃe ʃe i'moʃ]; Figueiras [i'moʃ ɔ βajle 'loxɔ]; O Romaño [ja nôm 'bamoʃ ta'nto a'la]; A Algalia ['bamoʃ fa'la'ndo]; San Lourenzo ['bamoʃ 'ilaz̃ ʤuas̃]; Castiñeiriño [az̃ 'βeʃez̃ βamoʃ a 'ðar uɲa 'βɔ'la]. Aparece sistematicamente no xiro “*que lle vamos a facer*”, no que tamén aparece a preposición. Habería que estudar se existe unha certa preferencia pola forma coincidente co castelán dentro do núcleo urbano ou na súa área de influencia. Tamén de acordo coas falas noroccidentais rexistrouse unha certa alternancia *ides-vades* para a 2ª persoa de plural do presente de indicativo.

2.12.3. Poder

En todo o galego de Santiago *poid-* é a forma que presenta a raíz do presente de subxuntivo. Para as formas do pretérito rexistramos sempre a raíz *pud-*, salvo en Figueiras, onde apareceu [nôm 'pujðem fa'lar ko'ntixo]. En Berdía achamos *que poideran ter* (véxase *ALGa I*, mapas 311 “Puiden”, 312 “Puideches” e 313 “Puidera”).

2.12.4. Poñer

Polo que respecta ó tema de presente, o único resto que documentamos da forma *pór* é *puñ-* para o copretérito: [ɛ o ʃar'xeɲto 'puɲaʃe por ʤe'traʃ] no Romaño. As outras formas son sempre derivados de *poñer*: Barciela [poɲi'amōnoʃ] (véxase *ALGa I*, mapa 322 “Poñía / puña”).

¹³ “O *u* VR é etimolóxico nas P¹ e P² do Perf.; nas demais persoas é xeral o mantemento do *o* (◀◆★); as formas *fumos*, *fura*, etc. presentan un tema *fu-* analóxico, como tamén o é *fo-* cando se presenta na P¹ e P²”. F. Fernández Rei (1978/1979: 306).

Por todo Santiago se dan formas *puñ-* para o tema de perfecto, ás veces alternando con *pux-*. A falante de Conxo, que as usaba sempre inconscientemente, negounas ó ser preguntada explicitamente. De tódalas maneiras, son imposibles as formas *puñen* para a primeira persoa e *puño* para a terceira, que nunca apareceron espontaneamente e sempre foron negadas caso de preguntar por elas (Fernández Rei 1990: 99): A Peregrina [ˈpuʃena ˈoŋdo ˈkaŋ]; O Romaño [ˈpuʃemme ɔ ˈpaʃo / maɾˈtʃej], [ˈpuʃome az ˈmaʃ ˈeʃe ɖɔˈtor]; A Algalia [ˈpuʃoʃeʃe ˈmalo ɖa kaʃeˈθiɲa]; Conxo [nɔŋ ʃej ɖoŋde oʃ ˈpuʃej]; Castiñeiriño [daˈkela ˈpuʃej eŋteˈres] (véxase *ALGa I*, mapas 324 “Puxeches”, 326 “Puxemos”, 327 “Puxera” e 331 “Puxese”).

En Santa Cristina de Fecha, os verbos *poñer* e *ter* presentan na 3ª persoa de plural a forma etimolóxica e non a reconstruída analoxicamente: [aˈora ˈʃa ˈpɔm beˈliɲaʃ /// e ˈtiɲaŋ k ˈir pola maˈɲaŋ], [e oʃ ˈpaɲs / oʃ ˈpaɲz ˈβeraŋ / ˈteŋ ke βeˈrare], [ˈkaŋdo ˈβeɾeŋ de ʃuˈiʃa / ˈpoɲs / ˈbem pɔʃ ˈsewsɪ tʃaˈleʃ] (véxase *ALGa I*, 312 “Poñen / Pon”, 374 “Teñen” e 408 “Veñen”).

2.12.5. *Saír e valer*

Estes verbos xuntámoslos porque poden ter unhas irregularidades comúns, sexa por castelanismo (*salgo, salga, valgo, valga*), sexa por evolución interna (*saio, sallo, saia, salla, valo, vallo*, etc. < -AL•O, -ʎ⊕•ʎ). Encanto a *saír*, o normal foi rexistrar en case tódolos puntos a raíz castelanizada na primeira persoa do presente de indicativo e de todo o presente de subxuntivo *salgo, salgas*, etc: no Romaño [a ˈmɪŋ nôm me imˈpɔɾta ke ˈsaɭxa], [nɔŋ ˈsaɭxo ɖa ˈkaʃa]; ou en Conxo [ˈxuʃta ke ˈsaɭuʃa βeŋ]; igual nos Campos de San Xosé. Aínda así foi posible rexistrar unha forma da primeira persoa do presente de indicativo *salo* no Romaño [ˈpoɲs ˈew nɔŋ ˈsalo], e unha segunda persoa do presente de subxuntivo *sallas* na Grixoa [nɔŋ ˈsaʃaʃ], que nos dan unha idea de cales puideron se-los resultados propios da zona.

Polo que a *valer* se refire, á parte da raíz castelanizada *valg-* para a primeira persoa do presente de indicativo e para o de subxuntivo, obtivemos en Figueiras [ˈew nôm ˈbaʃo para kaɲˈtaɾ], con radical *vall-* relacionado co anterior [ˈsaʃa] de *saír*. (Cfr. Santamarina 1982: 185 e *ALGa I*, mapas 121 “Vallo”, 133 “Valla”, 161 “Saio” e 170 “Saia”).

2.12.6. *Ter*

Para o futuro e o pospretérito rexistramos unhas formas *tendrán* [ˈeʃaʃ ˈowɾaʃ teŋˈdram por aɪ] en San Lourenzo ou *tederás*

[teðe'raloz ðeβajfo ða almo'aða] e *tendería* [teŋde'ria 'kiŋθi 'anos] nos Campos de San Xosé, urbanas e clarísimos castelanismos.

2.12.7. *Traer*

No tema de perfecto observamos unha relativa variedade: en Barciela *el trouxo* ['trowfoos 'kiŋθe ðias 'antes]; na Peregrina *el trouxo* ['trowfo um mǎŋ'tel]; no Romáño *trouxen* ['trowfɛŋ d a'i ð a'riβa]; na Algalia *eu truxen* ['ew 'truɟɛŋ uŋaz βo'teɟaz ðe li'kor ka'fe]; en Conxo *trouxen* e *truxen* fóra da gravación; nos Campos de San Xosé, tamén fóra da gravación, aparece *truxen*; en Santa Cristina de Fecha *trouguen* na conversa espontánea (véxase *ALGa I*, mapas 386 “*Trouxen*” e 387 “*Trouxera*”).

3. Conclusións

Neste traballo perseguíronse dous obxectivos:

a) principalmente, contribuír ó afinado dalgunhas isoglosas morfolóxicas consideradas *a priori* como máis interesantes; e,

b) secundariamente, mostrar dalgunha maneira algúns dos trazos morfolóxicos que poidan caracteriza-lo galego urbano de Santiago fronte ó rural.

Como conclusións pretendemos: a) encadra-las falas rexistradas en Santiago dentro dos esquemas preestablecidos por Francisco Fernández Rei (1990), baseándonos nos fenómenos que el elevou á categoría de definitorios; e b) observar se no territorio administrado polo concello de Santiago de Compostela se cumpren certos postulados propios da xeografía lingüística para explica-la difusión do cambio lingüístico: concretamente, o estudio da influencia da fala urbana sobre a rural.

3.1. Antes de continuar, vexamos no esquema 1 os fenómenos elixidos como representativos, os puntos principais de enquisa e os resultados recollidos.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1) ditongo [oj]	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2) seseo explosivo	+	-	+	+	-/+	-	-	-	+/-	+
3) seseo implosivo	+	+	+	+	+/-	-	-	-/+	+	+
4) -ANAM > -án	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
5) -ANUM > -án	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+
6) -ANUM > -ao	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
7) plural en -ns	+	-	+	+	-	-	-	-	+	+
8) <i>comiches, colliches</i>	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-
9) <i>comeu, partiu</i>	-	+	-	-	-/+	-	-	-	-	-
10) <i>comiu, partiu</i>	+	-	+	+	-	-	-	-	-	-
11) <i>comeu, parteu</i>	-	-	-	-	-/+	+	+	+	+	+
12) te / che	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

I. Os trazos e os seus resultados: 1 = Santa Cristina de Fecha; 2 = Barciela; 3 = A Peregrina; 4 = Figueiras; 5 = O Romão; 6 = A Algalia de Abaixo; 7 = San Lourenzo; 8 = Campos de San Xosé (Praza Roxa); 9 = Conxo; 10 = Castiñeiriño.

Con todos estes datos podemos dicir que só catro puntos son doadamente adscribíbles ás áreas deseñadas por F. Rei: Santa Cristina de Fecha, A Peregrina e Figueiras; os tres poden introducirse na subárea de transición de *Bembibre* (B-3). Aínda así, presenta nas 3ª persoas do plural do presente de indicativo as formas *fono*, *viñeno*, *cortano*, *eles ten*, *eles ven*, etc, que o poñen en relación coa área do *Xallas* (B-1). Barciela pertence enteiramente á área de transición de Ordes-Terra de Montes (F-1b) no bloque central.

O resto son outra vez microsubáreas de transición e hai que facer abstracción de fenómenos para poder encaixalas: Conxo e Castiñeiriño forman unidade e poderían ser unha zona de mudanza entre a denominada área *compostelá* (B-4) e a do *Tambre-Barbanza* (B-2), con características desta última pero sen cheísmo, con morfema de número e persoa *-ches* na 2ª do singular do pretérito de indicativo e con acentuación grave do estilo de *cantabamos*, *foramos*, etc.

O bloque capitalino é tamén unitario ó cen por cen. Mostra grande unidade co bloque anterior: sincretismo de xénero na terminación *-án* e vocal temática *-e-* nas 3ª persoas do pretérito de indicativo da segunda e da terceira conxugacións (*comeu*, *parteu*). Esta fala afástase daquelas pola vocal temática *-i-* da 2ª persoa tamén no pretérito de indicativo da segunda conxugación e sobre todo polo plural das palabras acabadas en *-n*, trazos propios do galego central; tamén na cidade están sincretizadas no xénero estas terminacións no plural *os irmás ~ as irmás*, o que pon en relación a súa fala coa das Mariñas de Frades e as dos Condes

(pertencentes ó bloque central e á área de transición F-1a), fenómenos occidentais en canto ó xénero e centrais en canto ó número. O Romaño é tamén difícil de situar pois parece distinguir *-e-* de *comeu* e *-i-* de *abriu*, á parte de ter *-ches* para a 2ª de singular do pretérito indicativo da segunda conxugación (pode considerarse como zona de transición entre a subárea de *Bembibre* (B-3) e o galego da capital.

Resumindo, menos as falas dos extremos oeste e, noroeste e nor-dés, que polas súas características puiden integrar nalgunha das áreas descritas por Fernández Rei, as restantes pódense considerar variedades de transición.

3.2. Aínda que saibamos que é unha zona de tránsito de isoglosas, non deixa de estrañárno-lo grande polimorfismo que rexistra un terreo tan pequeno. A abundancia de isoglosas non tería por que supor moito atranco para unha maior unidade lingüística, pois existe no seo deste territorio unha cidade, centro administrativo e de servicios socioeconómicos, culturais e relixiosos dunha comarca que soborda amplamente as marxes do seu Concello. Segundo ensina a dialectoloxía ou a xeolinguística desde hai tempo, cabería esperar unha situación diferente, en que aparecesen menos diferencias. Esta sería froito do influxo modificador e uniformizador exercido pola capital. Como acabamos de ver nesta grande riqueza, a influencia non se produciu a pesar de que as funcións sociais que caracterizan Santiago levan sendo desenvolvidas desde hai ben tempo. Esta *presión* urbana só agora parece estar comezando a producirse.

Esta situación parécenos que pode ter dúas explicacións. Dunha banda, o carácter rural da sociedade galega que durou ata hai ben pouco: só a partir dos anos sesenta se van deixando os labores do campo a prol do traballo na cidade (sen que isto supoña un desvencellamento do mundo rural, Villares 1984: 188-191); polo tanto, aldea e cidade constituían antes dous mundos interdependentes economicamente, pero completamente autónomos no social, e polo tanto, no lingüístico: en termos sociolingüísticos, pódese dicir que aínda que formasen parte dunha mesma comunidade de lingua, pertencían a comunidades de fala distintas (Rotaetxe Amusategi 1988: 31-32 e López Morales 1989: 50-51). Só agora, cos cambios sociolaborais que se están a producir, as formas lingüísticas da cidade son levadas como innovacións polos novos traballadores ó seu lugar e nel se difunden. Doutra parte, outro factor fundamental que permitiu a diversidade foi o feito de que tódolos servicios que antes citamos eran desenvolvidos (e aínda o son hoxe en grande parte) en castelán, polo que a cidade non puido crear un modelo de lingua galega de prestixio (de galego urbano) para exportar propio das xerarquías da Igrexa, do Ensino Superior, da Xustiza, da Medicina, etc; en principio, nas falas do campo só se integraron os castelanismos que xeraban as

propias institucións rurais (a parroquia, a escola, etc.), e non os exportados desde a capital.

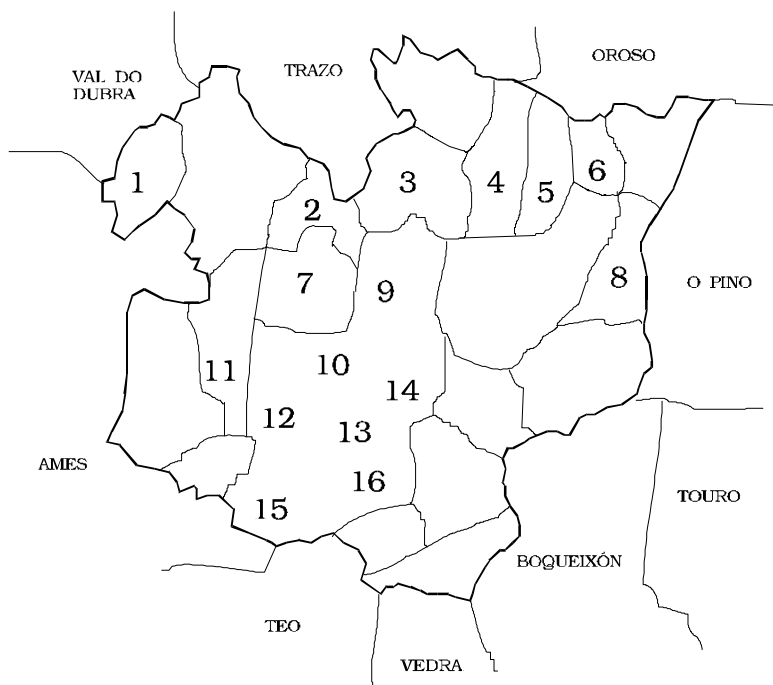
Vemos que todo isto permitiulle ó galego das aldeas da comarca manter unha certa independencia fronte ó galego de Santiago e mesmo manterse no conservadorismo de que xa falaba Constantino García no prólogo ó seu léxico da comarca compostelá: recordémo-los plurais das palabras rematadas en *-n*, os resultados de *-ñ* *✱* *✱* *✱* *✱* *✱* *✱* *✱* *✱* *✱* *✱*, as vocais temáticas dos verbos como formas de independencia; as interpolacións dos pronomes, a maior riqueza no uso dos alomorfos dos artigos, ou o mantemento certas contraccións como formas conservadoras. Tamén é este o motivo que permite que o galego rural se manteña menos ‘alterado’ ante o castelán có galego urbano: recordémo-las diferencias na morfoloxía dos verbos irregulares, as formas de tratamento cortés, a colocación e a combinatoria dos pronomes átonos. O galego da capital parece ter unha tendencia a elimina-lo que menos coincida co castelán; por outra banda, parece contar con maiores innovacións: por exemplo, recordémo-la morfoloxía do artigo; ou a posibilísima perda das formas ligadas dos pronomes *convosco*, *connosco* a favor das sintéticas *con nós*, *con vós*, etc.

Bibliografía citada

- Alga I* = Instituto da Lingua Galega (1990): *Atlas lingüístico Galego. Vol. I. Morfoloxía Verbal*. A Coruña: Fundación Barrié de la Maza.
- Alga II* = Instituto da Lingua Galega: *Atlas lingüístico Galego. Vol. II. Morfoloxía Non-Verbal*. (no prelo).
- Álvarez Blanco, Rosario (1983): “O artigo en galego. Morfoloxía”, en *Verba* 10, pp. 169-182.
- Álvarez / Monteagudo / Regueira (1986): *Gramática Galega*, Vigo: Galaxia.
- Cidrás Escáneo, Francisco (1991): “As construcións pronominais en galego. Proposta de clasificación e caracterización”, *Homenaxe ó profesor Constantino García* (Mercedes Brea / Francisco Fernández Rei, Eds.), Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Coseriu, Eugenio (1981): “Los conceptos de «dialecto», «nivel» y «estilo de lengua» y el sentido propio de la dialectología”, *Lingüística española actual*, III/1, pp. 1-32.
- Fernández Rei, Francisco (1978/1979): *O verbo. Contribución á dialectoloxía galega*, Tese de doutoramento (inédita), Universidade de Santiago de Compostela.

- Fernández Rei, Francisco (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*, Vigo: Edicións Xerais.
- García González, Constantino (1974): *Léxico de la comarca compostelana*, anexo 1 de *Verba*.
- García, Constantino (1975): “Resultados de -ana en gallego”, en *Verba* 2, pp. 151-156.
- Gimeno Menéndez, Francisco (1993): *Dialectología y sociolingüística españolas*, Alicante: Universidad de Alicante.
- Instituto da Lingua Galega / Real Academia Galega (1982): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, Santiago.
- López Morales, Humberto (1989): *Sociolingüística*, Madrid: Gredos.
- Mariño Paz, Ramón (1991): *Estudio fonético, ortográfico e morfolóxico de textos do prerrexurdimento galego (1805-1837)*, Tese de doutoramento (inédita), Universidade de Santiago de Compostela.
- Mariño Paz, Ramón (1992): “O sufixo número-persoal da P5 en galego: o retroceso moderno da solución *cantás*”, *Cadernos de Lingua* 5, pp. 75-97.
- Moralejo Lasso, Abelardo (1977): *Toponimia gallega y leonesa*, Santiago de Compostela: Ed. Pico Sacro.
- Porto Dapena, J. Álvaro (1977): *El gallego hablado en la comarca ferrolana*, anexo 9 de *Verba*.
- Rotaetxe Amusatagi, Karmele (1988): *Sociolingüística*, Madrid: Ed. Síntesis.
- Santamarina, Antón (1974): *El verbo gallego*, anexo 4 de *Verba*.
- Santamarina, Antón (1975): “El adverbio gallego. Estudio basado en el habla del Valle del Suarna (Fonsagrada, Lugo)”, en *Verba* 2, pp. 59-106.
- Santamarina, Antón (1982): “Dialectoloxía galega: historia e resultados”, en *Actas do coloquio de Tréveris*, pp.153-187.
- Villares, Ramón (1984): *A Historia*, Vigo: Galaxia.
- Zamora Vicente, Alonso (1953): “De geografía dialectal: -ao, -an en gallego”, in *Estudios de dialectología hispánica*, anexo 25 de *Verba*, pp. 27-34.

Concello de Santiago de Compostela

1 Santa Cristina de Fecha	9 O Romão
2 A Grixoa	10 A Algalia
3 Berdía	11 Figueiras
4 Nemenzo	12 San Lourenzo
5 Marantes	13 Campos de San Xosé
6 Barciela	14 Sar
7 A Peregrina	15 Conxo
8 Carballal	16 Castiñeiriño

NOTAS SOBRE A FALA DE CAMPOBECERROS¹

AQUILINO SANTIAGO ALONSO NÚÑEZ
Universidade de Vigo

1. Introducción

Campobeceros é un lugar da parroquia de Santiago de Campobeceros, concello de Castrelo do Val (Ourense), que dista 18 km. da capital municipal. A parroquia de Santiago de Campobeceros pertence ó arceprelado de Laza e á diocese de Ourense. A parroquia estaba formada, primitivamente, polos lugares de Campobeceros e Sanguñedo; Sen embargo, hoxe, ampliouse cos lugares de Portocamba, Veiga de Nostre e Fontefría. Esa ampliación debeuse, fundamentalmente, ó descenso das vocacións sacerdotais. A parroquia continúa tendo como cabeza a Campobeceros.

O lugar de Campobeceros está bañado polo río Camba, que despois desemboca no Bibeí, e polo río Foxo, que xa se xunta co Camba en Campobeceros.

Os principais fitos na historia de Campobeceros foron a construción da vía de ferrocarril que une Santiago con Zamora e o embalse das Portas que alagou as mellores terras de pasto, situadas nas beiras do río Camba.

De extraordinaria importancia para a economía da comarca foi e é a finca do Invernadoiro debido ós postos de traballo que sempre ofertou. O Invernadoiro é hoxe propiedade da Xunta de Galicia, pero antes era da Papelera Española.

A comunicación vial realízase a través do ferrocarril e de estradas locais. Así Campobeceros conta cunha estación de tren, hoxe é practicamente un apeadeiro, e con dúas estradas locais: unha que une Campobeceros con Verín, e outra que o une coa Gudiña e con Viana.

Fernández Rei (1990) engloba a fala de Campobeceros no bloque central porque nesta zona dise *pantalós* fronte a *pantalois* do bloque

¹ Este artigo é unha modificación dun traballo de terceiro ciclo dirixido pola doutora D^a. Rosario Álvarez.

oriental e a *pantalóns* do bloque occidental. Dentro do bloque central clasifica esta fala na área oriental de transición, pois non emprega *il, iste*, formas propias da área lucu-auriense; senón que utiliza *el, este*. A área oriental de transición non está definida co detallismo doutras áreas. O autor só diferencia a subárea Oimbra-Vilardevós, caracterizada polos femininos do tipo *mazán* en vez de *mazá*. A fala de Campobeceros non forma parte desta subárea.

O presente traballo ten os seguintes obxectivos:

1. Facer unha breve caracterización fonética e morfolóxica da fala de Campobeceros.

2. Contribuír á lingüística galega, en xeral, e á dialectoloxía galega, en particular. Este é un obxectivo bastante doado de alcanzar, xa que hai moi poucos estudos sobre esta zona chamada por Fernández Rei área oriental de transición².

A miña investigación baséase na metodoloxía utilizada por Fernández Rei na *Dialectoloxía da Lingua Galega*. Creo que un traballo deste tipo non debe, en principio, inventar unha nova metodoloxía, senón que debe apoiarse no xa feito para a partir de aí contrasta-los resultados.

As miñas informacións proceden de gravacións realizadas a falantes e de enquisas persoais, así como da miña propia experiencia, pois nacín en Campobeceros e, en boa lóxica, debo falar algo que percibimos coma a mesma fala.

2. Alteración do timbre etimolóxico de *e, o* tónicos³

A metafonía nominal⁴ en galego maniféstase na influencia de *o* da sílaba final sobre *è, ò* pechándoos un grao(*e, o*) e na de *-a* sobre *e, o* na mesma posición abrindoos un grao (*è, ò*).

Os nomes afectados pola metafonía non son todos aqueles que acaban en *o* ou en *a*, senón que hai algúns que escapan a esta influencia en toda Galicia⁵ (*cègo, vèllo, pòrco*). Isto é así en Campobeceros, pois esas palabras non teñen metafonía.

² Fernández Rei, F., *Dialectoloxía da Lingua Galega*. Xerais, Vigo, 1990.

³ As miñas informacións obtívenas, fundamentalmente, mándandolle le-las palabras que me interesaban a unha informante de 55 anos. Nas gravacións aparecen *nòvo, òllo, vèllo, ela e aquela, hora, cadèlos, cadèla e mozas*. A excepción de *ela* e *aquela* verásemola despois.

⁴ Os verbos compórtanse doutro xeito, xa que, por exemplo, a variación fonética do verbo *mover* non se debe a *-a, -o*.

⁵ Cf. Álvarez et alii (1986: 21-22) e Álvarez (1988: 141-157).

Debido ó influxo metafónico de *-o* en Campobecerros hai pechazón da vocal tónica etimolóxica nas seguintes palabras⁶: *medo, corpo, rego*⁷ e *nobelo*⁸. Pola contra non se rexistra metafonía en: *nòvo, sògro, òllo, biròllo, pòsto, cadèlo, martèlo, municègo / muricègo, portèlo e tòrto*⁹.

En Campobecerros o *-a* final non abre un grao a vocal tónica etimolóxica nas seguintes palabras: *hora, voda, mesa, pega, pera, pesa, ola, moza, xeitosa, boca, seca, sosa* e *meda*¹⁰.

Álvarez (1988) ten dúbidas sobre se hai ou non influencia metafónica sobre os pronomes *ela(s), aquela(s)*. Polo contrario, cre que a abertura deses pronomes é debida á analoxía co sufixo *-ela*, que presenta vocal tónica aberta en todo o territorio. As súas dúbidas baséanse en seren esas as únicas formas pronominais afectadas pola metafonía, pois *esta(s), esa(s)* non sofren tal influxo e ademais porque a extensión territorial da área afectada é maior no caso destes dous pronomes ca no dos substantivos e adxectivos con metafonía.

O comportamento destes pronomes na fala de Campobecerros é distinto ó resto das palabras que reúnen os requisitos para verse afectadas pola metafonía, pois na maioría dos casos eses pronomes presentan a vocal pechada etimolóxica, pero a informante de 82 anos di unha vez *aquè^la* cun *e* moi longo e aberto e ademais a informante de 55 anos di *cuèlas* unha vez e a de 53 anos pronuncia *aquèla* dúas veces.

3. Gheada

"A extensión xeográfica da gheada tivo que ser maior (...), en especial na provincia de Lugo, onde se apreciaba como de xeración en xeración o fenómeno retrocede máis fortemente"¹¹. Esta afirmación valeunos como hipótese de traballo. Así decidín traballar con tres mulleres dunha mesma familia- avoa, mai e filla-.

A avoa, que naceu en 1911, ten gheada: *ghrande, cheghara, tòrgheiras, cargha, fragheiro, fumeghar, cheghaba, cheghache, seghun,*

⁶ Os plurais tamén presentan vocal pechada.

⁷ Dise con vocal pechada tanto no significado de "suco que abre o arado" coma no de "canle por onde circula a auga".

⁸ *Novèlo* co significado de "boi novo" ten vocal aberta. O mesmo pasa coa palabra *novèla* tanto co significado de "vaca nova" coma co significado de "obra literaria".

⁹ Cf. Álvarez (1988: 141-157).

¹⁰ Cf. Álvarez (1988: 141-157).

¹¹ Fernández Rei, F., *op. cit.*

verghonza, tòrghos, seghura, aseghurar, Veigha de Nostre, peghaime, peghado, aghrada, aghradar, cheghábase, digho, a ghusto...

En interior de palabra tras nasal mantén a realización como *g* oclusivo: *Valongo, amangadar e dumingo*¹².

Nalgunha realización de */pehádo/*, a aspiración é case imperceptible, é dicir, é moi suave. Isto corrobora a teoría de A. Santamarina (1980): a gheada é un paso intermedio antes da desaparición do *g* fricativo. Ademais, tódolos falantes de Campobecerros, teñamos ou non gheada, dicimos *¿e lò que fas?* A evolución parece ser: *logo > loho > loo > lò*. É dicir, o *g* fricativo aspirase e despois desaparece. Podemos explicar esa pervivencia facilmente, dado que non sería interpretada por falantes espontáneos como resto de gheada. Ante isto, podemos pensar que en Campobecerros tiña gheada toda a xente, pero, debido a unha interferencia lingüística, adaptárase a pronuncia do castelán. Se non houbera esa interferencia exterior, hoxe tal vez tería desaparecido a aspiración en máis palabras. A teoría de Antón Santamarina parece confirmala a existencia do verbo *faer*¹³ así como a perda do *d* fricativo nos imperativos (*facei*), nas segundas persoas de plural (*faceis, faciais, fixeraís, fareís, fariaís, fagais, fixeseís*) e incluso, por veces, na construción participial *-ado* (*cansao*). Estas hipóteses intentaremos sustentalas na nosa exposición subseguinte.

A súa filla, que naceu en 1940, non ten gheada: *agulla, Veiga de Nostre, algo, domingo, Sanguñado*.

Outra informante de 55 anos tiña gheada, por veces case imperceptible, que intentaba corrixir seguindo o padrón prestixioso castelán. Dicimos que intentaba corrixir porque comezou dicindo *auga* (dúas veces. A segunda vez soaba menos), pero despois confiouse e dixo *ghasolina* (cunha aspiración menor cá da informante de 82 anos), que corrixiu en *gasolina* e terminou dicindo *ghrandes*, volvendo a corrixir con *grande*. O que nos leva a pensar que os maiores de 50 anos teñen gheada, aínda que non dun xeito sistemático. Esta gheada ademais inténtase borrar pronunciándoa case como o *g* fricativo do castelán. Sen embargo, o que se pronuncia é unha aspiración case imperceptible.

A súa neta, que naceu en 1960, non ten gheada e o mesmo sucede con outros informantes novos. Sen embargo, os falantes novos dos outros lugares da parroquia teñen gheada, exceptuando algúns, todos con estudos, cando utilizan un rexistro formal.

Ante estes datos, creo que podo chegar ás seguintes conclusións:

¹² Despois de *-n* e aínda que non sexa en interior de palabra tamén a realiza como fricativa: *àquel prado que tiñan grande*. No resto dos casos pronuncia *ghrande*.

¹³ Véxase o verbo *facer*.

1. A gheada é xeral nos falantes máis vellos. Como exemplo pódenos vale-la nosa informante de 82 anos. Os meus avós, xa mortos, tamén falaban con gheada así como todos aqueles falantes vellos que eu recordo.

2. Os maiores de 50 anos poden presentar gheada ou non. ¿A que se debe isto? Débese, segundo a miña opinión, á interferencia có castelán que provocou un cambio no sistema de Campobeceros. A razón fundamental para admitir elementos estraños doutra lingua é o prestixio. A modalidade allea parécelle ó falante autóctono máis oportuna, en calquera sentido, cá modalidade da lingua propia¹⁴. O castelán introdúcese en Campobeceros a través das seguintes vías:

a) A escola. A escolarización destas xeracións é moito máis forte cá da anterior, o que explica que algunhas destas persoas xa non teñan gheada -alomenos cando se poñen "finos"-. Os falantes autóctonos imitarían voluntariamente a pronuncia do castelán. Esta pronuncia resúltalles moi fácil de adaptar, pois eles xa a teñen en posición interior de palabra tras nasal (*domingo*).

b) A igrexa. De todos é sabido que a igrexa, aínda hoxe, é un claro factor de castelanización en Galicia. Na posguerra, os párrocos de Campobeceros acostumaban mofarse das persoas que non sabían castelán.

c) Os "carrilanos" que traballaban no ferrocarril. A maioría dos altos cargos ferroviarios eran ocupados por castelán-falantes que, incluso, chegaban a non saudar a aquelas persoas que non falaban na súa lingua con certa propiedade.

d) Os membros da Garda Civil, que durante un tempo permaneceron aquí para evitar as cargas e descargas de contrabando nos trens.

e) Os xefes da finca do Invernadoiro e da Forestal. O Invernadoiro hoxe é un parque natural propiedade da Xunta de Galicia. Antes era propiedade da Papelera Española de Bilbao, empresa que contrataba a moita xente para facer repoboacións de árbores, que posteriormente serían utilizados como pasta de papel. A maioría dos xefes do Invernadoiro así como da Forestal foron claros elementos castelanizadores ó utilizaren o castelán como lingua A.

3. Debido a todo este proceso castelanizador os falantes novos de Campobeceros carecemos de gheada. Sen embargo, os outros lugares da parroquia de Santiago de Campobeceros teñen falantes novos con gheada, pois non sufriron unha castelanización tan forte. Esa menor castelanización débese a unha escolarización menor e a que tanto o cura

¹⁴ Ridruejo, E., *Las estructuras gramaticales desde el punto de vista histórico*. Síntesis, Madrid, 1989.

coma os membros da Garda Civil así como os xefes de RENFE e da Forestal vivían en Campobeceros e non, nos lugares limítrofes¹⁵.

4. A gheada estase perdendo e recúa cara a occidente debido, dende o meu punto de vista, á unha clara interferencia do castelán. A gheada debeu ocupar todo o territorio galego xa que, á parte de terse documentado na metade occidental e nos Ancares de León, tamén se documenta nese territorio intermedio. Eu documéntoa en Campobeceros e tamén a teño escoitado en territorios máis orientais tales coma Veiga de Nostre, lugar da parroquia de Santiago de Campobeceros. Pola súa parte, Regueira Fernández (1989)¹⁶ que investigou a Terra Cha di que non se trata dun fenómeno uniforme nin con fronteiras nítidas. Pero, calquera falante, nun momento determinado, pode emitir unha realización faringal xorda, con fricación moi suave, semixorda ás veces. E termina dicindo, en palabras que facemos nosas, que é un fenómeno en retroceso " xa que a xente nova, sobre todo a que traballa fóra da casa ou ten estudos, evita case sempre a pronuncia con gheada. Por outra parte, incluso na xente vella, as realizacións con gheada son minoritarias fronte á pronuncia velar". En definitiva, o que se vén a demostrar é que a gheada debeu existir en todo o territorio galego(ou polo menos nun territorio máis amplo có actual) e que canto máis se busque, máis gheada se atopará, sobre todo se se investiga a falantes vellos.

4. Palatalización de *a* tónico e átono

A palatalización de *a* tónico, fenómeno característico dos Ancares de León, non se dá na fala de Campobeceros.

Na fala de Campobeceros, a harmonización do *a* átono ante *i* silábico (*elí, ebía*) non é un fenómeno sistemático. O *i* asilábico provoca tamén a harmonización no ditongo átono *ai*: *gueiteiro, queixón, beilar*. Sen embargo, non hai modificación do *ai* tónico (*gaita, caixa, bailo*). Fernández Rei ubica este fenómeno, entre outros sitios, no nordeste de Ourense.

¹⁵ Os xefes do Invernadoiro debían residir na propia finca e só mantiñan relacións non laborais cos veciños de Campobeceros.

¹⁶ Regueira Fernández, X.L. (1989): *A fala do norte da Terra Cha. Estudio descriptivo* (inérita), Universidade de Santiago.

5. Evolución dos grupos latinos -ULT-, -UCT-, -OCT-, -ORI-, -ORI-

-ULT-	MULTUM AUSCULTARE	<i>muíto</i> <i>escuitar</i>
-UCT-	LUCTAM TRUCTAM	<i>lúita</i> ¹⁷ <i>truíta</i>
-OCT-	NOCTEM OCTO	<i>noite</i> <i>oito</i>
-ORI-	COOPERTORIA ¹⁸	<i>cobertoira</i>
-ORI-	CORIUM	<i>coiro</i>

Fernández Rei atendendo ás evolucións destas formas distingue seis sistemas principais. A fala que estamos describindo presenta o sistema C. Este mesmo autor considera que os sistemas C, E¹⁹ e F²⁰ se rexistran no galego oriental. Como podemos observar nos datos arriba expostos no galego de Campobecerras só existe o ditongo *ui* para os derivados de -UCT- (*truíta*) e -ULT- (*muíto*)²¹.

6. Mantemento dos grupos *cua-*, *gua-*

A fala deste lugar mantén a semivocal *wau* (do latín clásico QUA- e do latín vulgar GUA-, que é unha adaptación vulgar dos xermanismos con W-) tal e como sucede no galego exterior, case toda Ourense e falares do Baixo Miño pontevedrés: *cuando*, *si cuadra*, *cuantas*, *cual*, *cuasi*, *guardar*²² etc.

7. Mazaira

¹⁷ Esta moi estendido o castelanismo *lucha*.

¹⁸ Fernández Rei utiliza a palabra *vasoira*, que non existe na fala desta zona ó utilizarse un derivado do verbo *varrer*: *varredoiro*.

¹⁹ Este sistema presenta: *muto*, *escutar*; *luta*, *truta*; *noite*, *oito*; *vasoira* e *coiro*.

²⁰ A caracterización deste sistema é a seguinte: *mutio*, *escutiar*; *lutia*, *trutia*; *noite*, *oito*; *vasoira* e *coiro*.

²¹ Fernández Rei atribúelle á área oriental de transición as seguintes características: 1. + ditongo *oi* en *moito*, *troita* e 2. + ditongo *ui* en *muíto*, *truíta* e ausencia de ditongo en *muto*, *truta*. Pola contra, a subárea auriense emprega *moito*, *troita* e o bloque oriental utiliza *muíto*, *truíta*, *muto*, *truta*.

²² Fernández Rei, F., *op. cit.*

Na fala desta zona utilízanse as formas *abelaira*, *mazaira*, *aira* fronte ás preferidas normativamente *abeleira*, *maceira*, *eira*.

8. Seseo

O seseo consiste na ausencia do fonema fricativo interdental xordo /θ/. É dicir, no paso ó galego moderno as falas seseantes non crearon ese fonema anovador a partir das sibilantes medievais.

A fala que nos ocupa non é seseante e, por tanto, distingue tres fonemas: /s/, /ʃ/ e /θ/. O *s* realízase como apicoalveolar.

8. bis. Inexistencia de interdental en posición final

Hai tendencia a elimina-la interdental en posición final, aínda que non é un fenómeno sistemático, pois unha falante de 82 anos di *unha ve* ó lado de *capataz*. Así a todo, o orixinario tal vez sexa a falta de interdental en posición final²³. A introducción dese elemento podería deberse á imitación do modelo considerado prestixioso, neste caso o castelán. Se na fala de Campobecerros xa había interdental explosiva, o lóxico é aceptala tamén na posición implosiva final seguindo a norma da lingua prestixiada, dado que así é máis fácil de asimila-la interferencia lingüística.

9. Rotacismo e aspiración do *s* implosivo

O rotacismo é moi frecuente na fala desta zona. Dáse ante consoante sonora (*mermo*, *ar vacas*, *cuar maus* por *mesmo*, *as vacas*, *cuas maus*), ante consoante xorda fricativa (*cor zapatos*, *ar flores* por *cos zapatos*, *as flores*), e ante aspirada²⁴ (*ar ghrandes* por *as ghrandes*).

A aspiración do *s* implosivo dáse esporadicamente en falas do occidente da Coruña, no Miñor pontevedrés, Val de Verín, Ancares de León e nas terras chairegas de Vilalba²⁵, pero é descoñecida nesta zona.

10. Alternancia *monllo* / *mollo*, *coenllo* / *coello*

Oriente presenta a vocal desnasalizada fronte a occidente que mostra unha tendencia á recuperación da consoante nasal. Cada palabra presenta a consoante nunha área distinta, sen que se poida falar da recu-

²³ Eu teño oído *Nuñe*, *de*, *rapá* en vez de *Núñez*, *dez*, *rapaz*. De tal maneira que só teríamos a interdental en posición explosiva.

²⁴ Se o falante ten gheada.

²⁵ Fernández Rei, F., *op. cit.*

peración como característica das falas dunha determinada zona²⁶. En Campobeceros dise *mollo* (< *MANUPULU) co significado de "feixe" con vocal pechada²⁷. Tamén se emprega *coello* (< CUNICULU) en vez de *coenllo*.

O *n* tamén aparece na P5 do IPr dos verbos *ter* e *vir*: *tendes*, *vin-des*. O resto das P5 dos demais verbos presentan a terminación *-ndes*, cun *n* non etimolóxico. Isto verase detalladamente máis adiante.

11. Cansao

O *d* fricativo pode perderse na terminación participial *-ado* (*cansao*). Pola contra, a forma feminina *-ada* así como *-ido*, *-ida* manteñen o *d* fricativo: *cansada*, *comido*, *comida*.

A perda do *d* fricativo é un cambio interno da fala deste lugar relacionado coa perda do *g* fricativo (*fager* > *fagher* > *faer*)²⁸. O *d* fricativo tamén cae nos imperativos (*facei*) e na P5 dos demais tempos (*faceis*, *faciais*, *fixerais*, *fareis*, *fariais*, *fagais*, *fixeseis*), excepto o perfecto.

Por veces, o *d* fricativo tamén pode perderse nunha pronuncia rápida na secuencia *to^lor días* en vez da forma normativa *tódo los días*.

12. Resultados das terminacións latinas -ANUM, -ANAM, -ANOS, -ANAS

- ANUM > -au (*irmau*, *vrau*, *mau*)

- ANAM > -á (*irmá*, *mazá*)

- ANOS > -aus (*irmaus*, *vraus*, *maus*)

- ANAS > -ás (*irmás*, *mazás*)

Este sistema inclúese no sistema C de Fernández Rei²⁹(-ao, -á, -aos, -ás) coa particularidade de que as unidades formais /ao/, /aos/ se realizan en Campobeceros como [aw] , [aws]³⁰.

²⁶ Id.

²⁷ Para Álvarez (1988) non é metafonía. Por outra parte, *mollo* co significado de "salsa" tamén se di con vocal pechada.

²⁸ Vid. supra *Gheada*.

²⁹ Fernández Rei, F., *op. cit.*

³⁰ Outra posibilidade de explicación consiste en interpretar eses elementos como auténticas unidades formais e non como variantes realizativas.

13. Resultados das terminacións latinas -INUM, -INOS, -INAM, -INAS

As solucións desta fala son as máis comúns dentro do galego:

- INUM > -*iño* (*viciño*³¹)

- INOS > -*iños* (*viciños*)

- INAM > -*iña* (*viciña*)

- INAS > -*iñas* (*viciñas*)

14. Resultados de -ALES, -OLES, etc. (plural dos nomes en -l)

A solución maioritaria en Campobeceros, o mesmo ca no resto de Galicia, é -*les*. Este resultado pode deberse a unha evolución xerada polo propio galego³².

Antes desa solución moderna, o galego presentaba dúas áreas ben diferenciadas: *animais*, forma productiva aínda para a formación de plurais, ocupa o galego máis oriental. Mentres que *animás* ocupou o resto do territorio galego, pero hoxe só se rexistra en contadas palabras. Así en Campobeceros pódese oír: *ras*, *carnás*, *papés*³³ e incluso *tunes*, forma que xerou o singular *tune*.

A solución tradicional consérvase na toponimia: *os Tòrgás*, *os Tòxás*, *os Tourás* etc.

15. Plurais do tipo *mitá* / *mitai* - *mitás* / *mitais*

Nesta fala o plural de *mitá* é *mitás*. Sen embargo, hai vellos que poden pronunciar *mitai(s)* ou *metai(s)*. Fernández Rei rexistra formas coma *verdai* esporadicamente por todo Ourense, e tamén afirma que o plural *verdá-verdais* é propio do galego de Zamora e parte do Bierzo. Eu, pola miña parte, penso que este fenómeno hai que pólo en relación coa caída do *d* intervocálico secundario na P5 de tódolos tempos (*faceis*,

³¹ Tamén se pode oír *veciño* e incluso unha realización alofónica a medio camiño entre *e* e *i*.

³² Fernández Rei, F., *op. cit.*

³³ Estas formas dinas sobre todo os falantes máis vellos. Se ben hai formas coma *papés* co significado de "diñeiro" que se mantén viva entre os falantes novos.

faciais, fixerais, fareis, fariais, fagais, fixeseis, facei), excepto no perfecto, onde non hai *d* intervocálico.

16. Distribución das formas do artigo *-lo(s)*, *-la(s)*

Fernández Rei di "unicamente nunha pequena zona do centro e sudoeste de Ourense é total a inexistencia das formas *-lo(s)*, *-la(s)*, mesmo coa preposición *por*".

En Campobeceros un mesmo falante pode utiliza-la segunda forma do artigo ou non. Por veces, o que se pronuncia é algo a medio camiño entre *l* e *r*. Así a nosa informante de 82 anos di *viñemos pola... por a serra*³⁴, *tódo los sitios, tódo los días, arde-lo monte...*

17. Distribución das variantes fonéticas do latín *UNAM*

Tanto na fala de Campobeceros coma na maioría das falas galegas, as formas utilizadas son *unha*, *algunha* e *ningunha*.

Unha contrae coas preposicións *con* (*cunha*), *de* (*dunha*) e *en* (*nunha*).

As preposicións *pra* (*pr'ònha*) e *a* (*ònha*) provocan a alteración do timbre da vocal inicial de *unha*. O mesmo fai a conxunción copulativa *e* (*i-ònha*) ou un *a* que vaia inmediatamente antes (*i-èl así com'ònha vaca*).

17. bis. Autro

O indefinido *outro* pronúnciase esporadicamente con variación da vocal inicial (*autro*) se vai un *a* inmediatamente antes: *i-habí'a^utro*. Esa alteración tende a ser sistemática, especialmente se non hai pausa, coas preposicións *pra* (*pr'autra*) e *pa* (*p'autra*). Por último, a conxunción copulativa *e*, de non mediar pausa, provoca sempre a variación tímbrica da vocal inicial (*un i-autro*).

18. Os demostrativos e o pronome *el*

³⁴ Isto contrasta abertamente coas recomendacións prescritivas que Noia et alii (1993) formulan no seu libro de texto: "Agás coa preposición *por* (*polo*, *pola*, *polos*, *polas*) e co adverbio interrogativo *u* (que é inseparable do artigo ou do pronome), a representación gráfica dos alomorfos *lo*, *la*, *los*, *las* é potestativa". Este libro segue o que se di a este respecto nas *Normas* (1982). Sen embargo, xa Manuel Taboada (1979) sinalaba, referíndose á fala do val de Verín, que por veces non se facía a asimilación de *por* + artigo.

O paradigma desta fala é o seguinte:

Masculino	Feminino	Neutro
<i>este(s)</i>	<i>esta(s)</i>	<i>esto</i>
<i>ese(s)</i>	<i>esa(s)</i>	<i>eso</i>
<i>aquel(es)</i>	<i>aquela(s)</i>	<i>aquelo</i>

Coas preposicións *con*, *de*, *en*, *pra* e *a* dan lugar ás seguintes contraccións:

	Masculino	Feminino	Neutro
<i>con</i>	<i>cueste(s)</i>	<i>cuesta(s)</i>	<i>cuesto</i>
<i>de</i>	<i>deste(s)</i>	<i>desta(s)</i>	<i>desto</i>
<i>en</i>	<i>neste(s)</i>	<i>nesta(s)</i>	<i>nesto</i> ³⁵
<i>pra</i>	<i>prèste(s)</i>	<i>prèsta(s)</i>	<i>prèsto</i>
<i>a</i>	<i>èste(s)</i>	<i>èsta(s)</i>	<i>èsto</i>

O pronome persoal tónico de terceira persoa é *el(es)*, que contrae coas preposicións *con* (*cuel*, *cueles*)³⁶, *de* (*del*, *deles*), *en* (*nel*, *neles*), *pra* (*prèl*, *prèles*) e *a* (*èl*, *èles*).

19. Os posesivos

Masculino	Feminino
<i>meu(s)</i>	<i>miña(s)</i>
<i>teu(s)</i>	<i>túa(s)</i>
<i>seu(s)</i>	<i>súa(s)</i>
<i>noso(s)</i>	<i>nosa(s)</i>
<i>voso(s)</i>	<i>vosa(s)</i>
<i>seu(s)</i>	<i>súa(s)</i>

En vez das formas sintéticas (*cadansúa*) empréganse formas analíticas (*cada un súa tortilla*, *cada un súa pieza de pan*, *cada un súa botella de viño*, *cada un súa lengüiza*).

³⁵ A informante de 82 anos di *nisto* co significado de "neste momento".

³⁶ As contracción femininas son *cuela*, *cuelas*. Non obstante, a informante de 55 anos di unha vez *cuèla*.

As formas do tipo *casa de meu* son descoñecidas no galego desta zona³⁷.

20. Distribución do suxeito pronominal *ti / tu*

A única forma empregada na zona que nos atinxe é *tu*.

21. Distribución do suxeito pronominal *nós / nosoutros, vós / vosoutros*

Nesta zona dinse as formas maioritarias *nòs, vòs* con *o* aberto por analogía con *nòso, vòso*³⁸.

Fernández Rei (1990) di "*nosoutros, nosoutras* (...) parecen, a xulgar polos datos actuais, formas estrañas á provincia de Ourense, á metade sur da de Lugo e á metade oriental da de Pontevedra, pero probablemente existiron tamén dentro desta zona"³⁹. Eu, pola miña parte, nunca escoitei esas formas nesta zona.

22. Tratamento de respecto

O tratamento arcaico con *vós*, descoñecido en Campobeceros, rexístrase esporadicamente no occidente da Coruña. O uso de *vós* é para tratamento con familiares ou veciños que pola súa idade merecen un especial respecto⁴⁰.

Nesta fala, utilízase *usté* tal e como o castelán emprega *usted*. Este tratamento parece deberse a unha interferencia lingüística co castelán, que se toma como modelo de imitación. Ó lado deste tratamento alleo, funciona outro autóctono con *tío* e *señor*. Emprégase *tío* (*o tío Manuel*) para falar con persoas de respecto -sobre todo xente de idade- coas que ademais hai unha certa relación -parentesco, veciñanza etc.-. Utilízase *señor* (*o señor Manuel*) para marcar respecto e distancia.

³⁷ M. Taboada (1979) consideraba que estas formas non existían no val de Verín.

³⁸ Fernández Rei, F., *op. cit.*

³⁹ Saco (1868) dicía: "las primeras *nos, vos*, idénticas a las latinas, son las que se usan de ordinario: las segundas, formadas por composición (*nos-outros, vos-outros*) se emplean principalmente cuando se quiere hacer resaltar la diferencia de género".

⁴⁰ Fernández Rei, F., *op. cit.*

23. Distribución de *co(n)migo / comingo, co(n)nosco / con nós, convosco / con vós*

En Campobeceros dise *comigo-comigho, cumigo-cumigho*. As formas *connòsco, convòsco* con timbre aberto están sendo substituídas polas analíticas *con nós, con vós*. Esta tendencia está triunfando na maior parte do galego⁴¹.

24. Distribución dos pronomes átonos *che* e *te*

Neste lugar non hai teísmo nin cheísmo. Así dise *douche un abrazo e vinte na festa* e non *doute un abrazo e vinche na festa*.

Hoxe, nas construcións verbais galegas estase dando unha especie de desviación: *che* estalle gañando terreo a *te*⁴². Así en Campobeceros podemos oír con máis frecuencia *preócupache que veña* ca *preocúpate que veña*.

25. Distribución das formas de acusativo do pronome átono de terceira persoa

Os alomorfos de /o/ utilizados son os seguintes:

a) Emprégase *lo* tralas formas verbais rematadas en *-r* ou *-s*, tralos pronomes *nos, vos* e tralo adverbio *u*: *collelo; cóllelo; non nolo digas; non volo digo; os cartos, ¿ulos?*

b) Emprégase *no* tralas formas verbais rematadas en ditongo: *deixouno alí*.

c) Emprégase *o* no resto dos casos.

d) Dise *collérono*⁴³, *fano* conforme coa solución maioritaria en galego.

⁴¹ Fernández Rei, F., *op. cit.*

⁴² Isto está relacionado coa utilización de *lle* por *o* (*preocúpalle que veña* é máis frecuente ca *preocúpao que veña*). Estes dous fenómenos de substitución pronominal parecen producirse sen interferencias alleas castelás.

⁴³ Fernández Rei (1990) di "despois de *-n*, o *l* do primitivo pronome *lo(s), la(s)* foi asimilado, dando o resultado *-nn*, que posteriormente se reduciu a *n* (*non lo > non no > nono; colléronlo > colléronno > collérono*). Este mesmo autor documenta *colléronno* esporadicamente no occidente da Coruña e Pontevedra, así como no leste de Lugo. Eu oín, como única forma, *colléronno* na Pousa, lugar situado ó lado de Verín e pertencente ó concello de Monterrei (Ourense). Manuel Taboada (1979), referíndose ó val de Verín, dicía: "la forma *venno* aparece en esta zona y convive con la ya plenamente asimilada *veno*".

26. Distribución das variantes de *lle*

Coincidindo coa maioría das falas galegas, o pronome dativo de terceira persoa é *lle* (*estas mulleres que a rompían, que querían que lle estivesen as escaleiras sin luz pra facer o que elas quixesen, pra que non as visen*).

27. Resultado das formas arcaicas *lles-lo(s)*, *lles-la(s)*

Non existe unha oposición *lle* / *lles*⁴⁴. Só existe *lle* fosilizado para masculino, feminino, singular e plural. Como consecuencia diso non existen as formas *llelo(s)*, *llela(s)*⁴⁵. Nesta zona a contracción de dativo e acusativo resólvese en *llo*, *lla*.

28. Adverbios de lugar absolutos

"No galego de moitas falas da Coruña, de Lugo, de Asturias e do Bierzo predomina a solución *aquí/acó*, *alí/aló*, mentres que no resto se rexistra a oposición *aquí/acá*, *alí/alá*. Así e todo, non se poden trazar isoglosas tallantes destas distribucións". Estas palabras de Fernández Rei cúmprense en Campobeceros, pois dáse a oposición *eiquí/acá*, *alí*⁴⁶/*alá* que el apunta. A pesar de ser *eiquí* a realización máis frecuente, este adverbio tamén se pode realizar como *aiquí* e, incluso, como *eichí* cunha palatalización debida ó influxo das dúas vocais palatais *i* entre as que vai. A nosa informante de 82 anos di *aiquí* e *eiquí*, pero non palataliza. As outras dúas informantes, de 55 e 53 anos, tampouco din *eichí*. Pola contra, algúns falantes novos teñen palatalización. Estes datos pódennos estar indicando que se trata dun cambio interno: *aiquí* > *eiquí* > *eichí*.

29. Conxunción copulativa *e*

Esta conxunción realízase como [ɛ] ante consoante e ante a vocal *i*: *è deles*, *è cueso*, *Pedro è Inma*. Ante vocal, excepto *i*, a realización pode

⁴⁴ Véxase o exemplo do trazo anterior.

⁴⁵ Fernández Rei (1990) documenta *llelo* en case todo Lugo, na metade oriental da Coruña, galego de Asturias e parte do Bierzo.

⁴⁶ Este adverbio tamén pode realizarse con palatalización do *a* átono por influxo do *i* seguinte: *elí*.

ser [j] (*i-èl*) ou [j̥] / [d͡ʒ] ⁴⁷ (*y-así, y-a Lupe, y-o domingo, un can y-òn gato*). Como podemos observar nesta última realización a conxunción pode altera-la pronuncia da vocal seguinte: *u* > *ò*. Ante a vocal *e* poden darse as realizacións [j], [j̥] / [d͡ʒ] ou [ɛ]⁴⁸: *i-encontrámola, y-encontrámola, è encontrámola*.

30. Inexistencia das perífrases imperfectivas *estar* (ou *andar*)+ *a* + infinitivo

Estas perífrases imperfectivas poden construírse con xerundio ou con *a* + infinitivo sen muda-lo significado. En Campobeceros só se documenta a perífrase con xerundio (*andan xogando, están traballando*). Fernández Rei rexistra a perífrase construída con *a* + infinitivo nos falares pontevedreses do bloque occidental e en puntos illados de Lugo, Ourense (sobre todo no sur) e no occidente coruñés.

31. Alternancia na vocal radical tónica do presente de indicativo dos verbos en -er

As alternancias *o* / *ò* (*collo* / *còlles, -e, -en*), *e* / *è* (*fervo* / *fèrves, -e, -en*) son xerais en todo o galego e tamén se dan en Campobeceros. Pola contra, o comportamento da fala campobecerrana varía con respecto á maioría das falas galegas nos verbos en *-ecer*, pois rexistramos sempre a alternancia *e* / *è* (*agradezo* / *agradèces, -e, -en*)⁴⁹.

32. Alternancia na vocal radical tónica do presente de indicativo dos verbos en -ir

A alternancia *u* / *ò* de *subo* / *sòbes* varía segundo o verbo e a idade dos informantes ata tal punto que non se poden delimitar áreas. Os vellos tenden a mante-la alternancia *u* / *ò* na maioría dos verbos que a teñen,

⁴⁷ Esta última realización, africada ou fricativa segundo o contexto, debemos considerala como unha transfonoloxización. Fernández Rei fai unha división entre as falas que manteñen sempre o [ɛ], occidente da Coruña e de Pontevedra, e aquelas, maioritarias, que o varían en [j] en posición antevocálica.

⁴⁸ A conxunción copulativa *e* cando presenta a realización [ɛ] pode ir seguida de pausa ou non.

⁴⁹ Fernández Rei(1990) xa dicía "esporadicamente rexístranse falas con alternancia (*agradezo* / *agradèces*), que presentan maior densidade na costa da Coruña e de Pontevedra, occidente de Lugo, leste de Ourense e galego das Portelas de Zamora".

mentres que os novos mantéñena en menos verbos, debido probablemente ó efecto regularizador dos modelos casteláns.

En Campobeceros manteñen a alternancia *u / ò* os seguintes verbos: *bulir, cubrir, acudir, sacudir, cumprir* "facer falta", *cuspir, durmir, engulir, fuxir, lucir, muxir* "saca-lo leite", *ruxir, subir, sufrir, sumir, consumir, tusir, xunguir e xurdir*. Pola contra, a alternancia *i/è*, en xeral, non se dá na fala de Campobeceros: *sigues, sirves, mintes*⁵⁰, *sintes e fíres*.

33. Distribución dos imperativos *culle, turce, bibe, mite*

O imperativo presenta pechazón na P2 (*revúlvet*) tal e como cabía esperar, xa que estas formas son propias de falas ourensás e do sur de Lugo⁵¹.

34. Distribución de *colliche(s) / colleche(s)*

Tal e como sucede na maioría das falas galegas, en Campobeceros consérvase a vocal temática *i* etimolóxica da P2 dos perfectos fracos da C-II (*colliche(s)*).

A vocal temática *e* existe nas falas occidentais da Coruña e Pontevedra, e nunha illa no centro de Galicia⁵².

35. Distribución de *dixèche(s) / dixiche*

Fronte ó *i* etimolóxico do galego de Asturias (*tuviche*)⁵³, a fala deste lugar ten na P2 de tódolos perfectos fortes a vocal temática *è* do galego común.

36. Distribución de *cantemos / cantèmos, collemos / collèmos*

Na fala de Campobeceros, non existe o sufixo modal-temporal *è* nas P4 e P5 do Subxuntivo Presente das tres conxugacións, característico

⁵⁰ Algúns vellos manteñen a alternancia *i / è* no verbo *mentir*, xa que din *minto, mèntes, mènte, mènten*.

⁵¹ Fernández Rei, F., *op. cit.*

⁵² Id.

⁵³ Id.

das falas do nordeste da Coruña e do norte de Lugo⁵⁴; senón que o sufixo modal-temporal é *e* (*cantemos, cantendes*) nos verbos da C-I, e *a* para as outras dúas conxugacións (*collamos, collandes; partamos, partandes*).

37. Distribución de *cantabamos* / *cantábamos*

Os vellos que gravei din as P4 e P5 do IPI con acentuación grave (*levabamos, viamos, estabamos, chamabamos, viñamos, ibamos, andabamos, baixabamos*). Sen embargo, na xuventude observo unha tendencia á acentuación esdrúxula, probablemente por un celo correccionista imposto pola escola, impartida en castelán.

Nas miñas gravacións non teño exemplos de P4 e P5 do IFP e do IPP. Para chegar a algunhas hipóteses mandeille traducir a unha informante de 55 anos dúas secuencias: *si fuésemos jóvenes, iríamos a la fiesta* e *si fueseis jóvenes, iríais a la fiesta*. A informante traduciu así: *se foramos novos, ibamos á festa* e *se vós forandes novos, iriais á festa*. Aínda que é unha mostra moi pequena, de aquí podemos deducir -provisoriamente-:

a) Predomina a acentuación grave (3 casos sobre 4).

b) Aparece *-ra* como forma de subxuntivo (2 casos sobre 2). A informante de 82 anos utiliza case sempre *-se*. Por tanto, no paso dunha xeración a outra rexístrase un aumento de *-ra* usado cun valor non real.

c) Na P5 aparece *-ndes* (1 caso sobre 2) e *-is* (1 caso sobre 2). Nas gravacións domina *-ndes*.

38. Distribución da terminación *-che* / *-ches*, *-ste* / *-stes*

A informante de 82 anos utiliza nas gravacións a forma sen *-s* (*non traballache nada, non sei o que dixèche*). Sen embargo, a informante de 55 anos traducíume *tu la cogiste* por *collichela*. O que fai sobreentender un *-s*. Consultada, esa mesma informante, sobre se dicía *comiches* ou *comiche*, manifestou que era igual e que cando alguén chegaba a casa que se preguntaba: *¿comiches?*. Esta pequena enquisa⁵⁵ lévanos a pensar:

a) Existen as dúas formas, se ben a preferida é a forma con *-s* (*comiches*), xa que a informante opta por ela inmediatamente despois de dicir que valen as dúas e porque di *collichela*.

⁵⁴ Id.

⁵⁵ Isto pódenos valer para un traballo deste tipo, pero creo que o dito aquí debe ser contrastado a través de máis enquisas.

b) Tal vez o cambio interno normativo, consistente na adición analóxica dese -s caracterizador das P2 non estea aínda consolidado, posto que pervive a forma etimolóxica sen *s*. Os cambios prodúcense despois dun longo período de convivencia das dúas formas alternativas⁵⁶. No momento actual a utilización da forma *comiche* na fala de Campobeceros xa nin sequera responde a unha distinción estilística ou enfática. É dicir, que só lle queda, para que o cambio se consolide, desaparecer. Sen embargo, non podemos predicir que iso aconteza de feito nin dicir canto vai tardar en facelo.

39. Distribución da terminación -des, -ndes, -is, -s

Deixando de lado o perfecto, o sufixo da P5 número-persoal dos demais tempos verbais é preferentemente -ndes (*facendes*), pero tamén se di -is (*faceis*)

No imperativo os SNP utilizados son -nde e -i. A frecuencia deste -i no imperativo semella ser maior cá frecuencia de -is como SNP dos demais tempos verbais -excepto o perfecto-⁵⁷.

40. Andar⁵⁸

O único radical existente é *anduv-*, considerado coma un castellanismo por Fernández Rei.

41. Caber⁵⁹

O tema de presente que utilizaban (e utilizan) os vellos é *quepi* (-o, -a, -as). Hoxe tamén se emprega *cabi* (-o, -a, -as). No presente de subxuntivo é usual o castellanismo *quepa*.

O tema de perfecto é *coup* (-en, -èche(s)...; -èra, -èse).

41. bis. Caer

⁵⁶ Ridruejo, E., *op. cit.*

⁵⁷ Xa Fernández Rei (1990) di que na maior parte de Ourense o imperativo é *cantai*. Unha informante de 82 anos utiliza nas nosas gravacións un só imperativo (*peghaime*). Isto faínos apuntar, en principio, a mesma hipótese có devandito autor.

⁵⁸ A continuación expomos a morfoloxía verbal irregular e centrarémonos especialmente nos radicais.

⁵⁹ Este verbo está sendo substituído polo verbo *coller*.

Tal e como acontece na maior parte de Ourense⁶⁰ os falantes desta zona din *caír*.

42. Dar

No presente de subxuntivo utilízase *de, des...*⁶¹ e tamén *día, días...*

A P1 do perfecto é *dei*, forma maioritaria xunto a *din*⁶². A P3 do perfecto é *deu*. Fernández Rei non documenta esta forma no galego central, pois só a rexistra na provincia da Coruña (excepto o nordeste), na metade norte da de Pontevedra e nalgún punto do galego oriental.

43. Dcir

En Campobeceros emprégase a forma *dicir*.

A nosa informante de 82 anos utiliza *dice* (*e cueso dice, e cueso dice cual foi a que falou*) e *di* (*a pobre da zapateira di que pintaron o sete cuela*). Sen embargo, cando leva o pronome enclítico só emprega *di* (*e cueso dille o alcalde, veu o alcalde e dille, e ela foi toda necia e dille*)⁶³

44. Estar

O presente de subxuntivo é *esté, estés*⁶⁴... Os vellos tamén din *estía, estías*...

O tema de perfecto é *estuv*-⁶⁵.

45. Facer

⁶⁰ Fernández Rei documenta, ademais, esta forma en boa parte do galego pontevedrés, algúns puntos illados do norte e sur de Lugo e do galego do Bierzo

⁶¹ Fernández Rei documéntaas en poucos sitio e di que son castelanismos.

⁶² Fernández Rei documéntaas dun modo compacto no galego de Asturias, no norte de Lugo, no sur de Ourense e na Ría de Arousa.

⁶³ Os falantes novos empregamos *dice, dices, dicen*. Cando leva o pronome enclítico: *dicello, dicesllo, dicenllo*.

⁶⁴ Fernández Rei considéraas castelanismos e rexistraas en puntos de Ourense, xeralmente a carón de *estea, estas*...

⁶⁵ Fernández Rei considérao castelanismo e di que é o máis estendido no galego moderno.

O tema de presente ten tres radicais: *fac*⁶⁶(-er, -emos, -ía...), *fagh*⁶⁷(-er, -emos, -ía) e *fa*⁶⁸(-er, -emos, -ía).

Tódolos falantes utilizan o radical de presente *fag* (-o, -a, -as).

A P2 do presente de indicativo é *fas* e a P6 é *fan*.

No tema de perfecto o radical maioritario é *fix* (-en, -èche(s)..., -èra..., -èse...). Esta forma é a preferida polos novos. Tamén existe o radical *figh*⁶⁹(-en, -èche(s)..., -èra..., -èse...), o radical *fic* (-en, -èche(s)..., -èra..., -èse...) e o radical *fi*⁷⁰(èche(s)⁷¹..., -èra..., -èse...).

46. Haber

A forma *habemos*, utilizada por algúns vellos, é inusual ou descoñecida para a xuventude.

O presente de subxuntivo presenta os radicais *haig*⁷²(-a, -as...) e *hax* (-a, -as...).

47. Ir

Na P4 do IPr. *vamos*⁷³ aparece ó lado de *imos*. A P5 do IPr. é *in-des* ou *vandes*.

O imperfecto de indicativo é *iba*, *ibas*..., que é o paradigma normal⁷⁴.

A P2 do perfecto de *ir* ten o radical *fu* (-che(s)), que é a forma maioritaria no galego común⁷⁵. O plural do IP, IPP e SxPI ten o radical común⁷⁶*fo* (-mos..., -ra..., -se...).

⁶⁶ Este é o radical maioritario e o que din a maioría dos novos con maior frecuencia.

⁶⁷ Normalmente con gheada. É unha forma inusual para os novos. Hai xente que pronuncia unha aspiración moi suave. O paso seguinte é *faer* con desaparición da consoante.

⁶⁸ Véxase a nota anterior.

⁶⁹ Por veces a aspiración é imperceptible.

⁷⁰ Este é o radical que se corresponde co verbo *faer* sen aspiración.

⁷¹ A inexistencia de *fien* (en vez de *fixen*) pode deberse a confluencia de significado con *fien* do verbo *fiar*.

⁷² Fernández Rei (1990) di: "*haig* (-a, -as...) de falas de Asturias e do Bierzo, creada por influxo de castelanismos como *caiga*, *caigas*... Este radical *haig*- nuns puntos é forma única, pero noutros concorre coa forma xeral do galego *hax*- ou ben coa castelá *hay*-.

⁷³ Unha informante, de 82 anos, di *è^'ntonces vamos unhas cuantas á-i-augha*.

⁷⁴ Fernández Rei, F., *op. cit.*

48. Oír

A fala de Campobecerros ten *o* (-*ír*...) como radical nas formas arrizotónicas do tema de presente (excepto nas de presente de subxuntivo) e en todo o tema de perfecto. Esta é a solución maioritaria na maioría das falas do galego⁷⁷.

Nas demais formas emprégase a raíz maioritaria⁷⁸ *oi* (-*o*, -*as*, -*a*...). Non obstante, no presente de subxuntivo tamén se utiliza o radical castelán *oig* (-*a*, -*as*...).

49. Poder

Os falantes desta zona utilizan dous radicais no tema de presente: *pòd* (-*o*, -*as*, -*a*...) e *pòdi* (-*o*, -*as*, -*a*...). Tal e como nos informa Fernández Rei pode non haber congruencia entre a P1 do IPr. e o radical do SxPr.

O tema de perfecto é *pud* (-*en*, -*èche(s)*..., -*èra*..., -*èse*...).

50. Querer

A P1 do presente de indicativo é *quèro*⁷⁹. A P2 do presente de indicativo é *quères*. A P3 dese mesmo tempo é *quère*, para a xuventude; e *quer*, para os vellos⁸⁰.

Os falantes desta zona empregan no presente de subxuntivo as formas: *queira*, *queiras*...

51. Saber

O presente de subxuntivo utiliza o radical castelán *sep*⁸¹ (-*a*, -*as*...) e o radical *sepi*⁸² (-*a*, -*as*...) que semella se-lo patrimonial, xa que aumenta o seu uso se o falante é vello.

⁷⁵ Id.

⁷⁶ Id.

⁷⁷ Id.

⁷⁸ Id.

⁷⁹ Fernández Rei (1990) di que este verbo carece da alternancia *e* da P1 / *è* da P2, P3 e P6, propia dos verbos da C-II.

⁸⁰ Así é como di a nosa informante de 82 anos.

O tema de perfecto é *soup* (-en, èche(s)..., èra..., èse...).

52. Saír / salir

A nosa informante de 82 anos di *saiu* e *saír*. Sen embargo, a súa filla, de 53 anos, di *salía*. A xuventude só coñece o verbo *salir*.

Fernández Rei distribúe xeograficamente⁸³ as formas *salir* e *saír*. Pero, segundo os datos que eu aporito *salir* semella ser en Campobecerros un castelanismo que os galegofalantes adoptan para substituír á forma patrimonial *saír*, que aínda di a nosa informante máis vella. Creio, por conseguinte, que debemos estudar en cada zona as posibles diferencias segundo a idade do falante para contrastar coa miña hipótese.

As persoas que teñen o verbo *salir* utilizan o radical *sal* (-io, -ia, -ias...).

53. Ser

A P1 do IPr. é *son*. A P2 dese mesmo tempo pode ser *ès*, forma que só din os moi vellos, e *ères*, forma allea e maioritaria.

O presente de subxuntivo que empregan os falantes desta zona é o maioritario⁸⁴ *sea*, *seas*...

Na P2 do imperativo úsase o maioritario⁸⁵ *se*.

54. Ter

A P2 do presente de indicativo é *tès*, forma maioritaria segundo Fernández Rei. A P5 deste tempo é *tendes*, forma documentada no occidente da Coruña, Pontevedra (excepto na parte nordeste), Ourense (excepto nas falas próximas a Lugo e Zamora)⁸⁶. A P6 dese mesmo tempo

⁸¹ Fernández Rei considera que é un radical castelán.

⁸² Fernández Rei non recolle este radical no seu libro. Só fala de *sep-*, *saib-* e *sab-*.

⁸³ Este autor di "é relevante a distribución de *saír* (*saio*, *saes*, *saía*...), propia da maior parte de Ourense, sueste de Pontevedra, galego das Portelas de Zamora e puntos illados do resto do galego. Nas demais falas o normal é *salir*, coa variante *sailir* (*sailo*, *sailles*...*sailía*) característica dunha área que vai de Touro (sur da Coruña) á Estrada, Cuntis e Cotobade (Pontevedra)."

⁸⁴ Fernández Rei, F., *op. cit.*

⁸⁵ Id.

⁸⁶ Id.

é *tèn* na fala que nos ocupa. Esta forma existe no oeste da Coruña, sur de Pontevedra e Ourense⁸⁷.

O imperfecto de indicativo é *tiña, tiñas...*

O tema de perfecto é *tuv* (*-en, -èche(s)...*, *-èra...*, *-èse...*), maioritario en todo o galego⁸⁸.

55. Traer

O tema de presente ten dous radicais: *tra* (*-er, -emos, -ía...*), forma maioritaria no galego común⁸⁹ e en Campobecerros, e *tragu/tragh* (*-er, -emos, -ía...*), variante que está en regresión.

Na P1 do IPr utilízase *traio, traigo e traigho*. O presente de subxuntivo válese deses mesmos radicais.

A P2 e P6 do IPr son *tras* e *tran* respectivamente⁹⁰.

O tema de perfecto presenta dúas variantes: a maioritaria, tanto no galego común⁹¹ coma aquí, *troux* (*-en, èche(s)...*, *-èra...*, *-èse...*); e *trougu/trough* (*-en, èche(s)...*, *-èra...*, *-èse...*).

56. Valer

Este verbo, que en Asturias pode ser da C-III⁹²(*valir*), no IPr. e SxPr. ten o radical *val* (*-io, -ia, -ias...*)⁹³.

57. Vir

A P2 e P5 do IPr. son *vès e vindes* respectivamente. Mentres que a P6 do IPr. é *vèn* ou *veñen*.

⁸⁷ Id.

⁸⁸ Id.

⁸⁹ Id.

⁹⁰ Fernández Rei di "*traes, trais, tras e traen, train, tran* aparecen espalladas por todo o galego sen formaren áreas compactas."

⁹¹ Fernández Rei, F., *op. cit.*

⁹² Id.

⁹³ Fernández Rei documenta esta forma no galego oriental especialmente fronte a *vall* (*-o, -a, -as...*) na metade oriental da Coruña, norte de Lugo, sudoeste de Ourense e interior de Pontevedra e *val* (*-o, -a, -as...*) do occidente da Coruña e a maior parte de Pontevedra.

No perfecto a fala de Campobecerras presenta as seguintes formas: *vin*, para a P1⁹⁴; *vèu*, para a P3⁹⁵; e o radical *viñ* (*èche(s)*, *-èra...*, *-èse...*), para o resto⁹⁶.

Referencias bibliográficas

- Álvarez Blanco, R. et alii (1986): *Gramática Galega*. Galaxia, Vigo.
- Álvarez Blanco, R. (1988): "Consideracións sobre a metafonía nominal galega", en Hpiel (1988), pp. 141-157.
- Costas González, X.H. (1992): " Breve caracterización das falas (fundamentalmente galegas) do Val do Río das Ellas", en *Cader-nos de Lingua* 6, pp. 85-107.
- Fernández Rei, F. (1990): *Dialectoloxía da Lingua Galega*. Xerais, Vigo.
- Instituto da Lingua Galega / Real Academia Galega (1982): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. Vigo.
- Menéndez Pidal, R. (1904): *Manual de Gramática histórica española*, Espasa-Calpe, Madrid.
- Noia, M.C. et alii (1993): *Lingua. COU*. Xerais, Vigo.
- Regueira, X.L. (1989): *A fala do norte da Terra Cha. Estudio descriptivo* (inédita), Universidade de Santiago.
- Ridruejo, E. (1989): *Las estructuras gramaticales desde el punto de vista histórico*. Síntesis, Madrid.
- Saco Arce, J.A. (1868): *Gramática Gallega*. Imprenta de Soto Freire, Lugo.
- Santamarina, A. (1980): "Novas consideracións ó redor das orixes da *geada*", en *Verba*, 7, pp. 243-249.
- Taboada, M. (1979): *El habla del valle de Verín*. Anexo 15 de *Verba*, Santiago.

⁹⁴ É a forma xeral segundo Fernández Rei.

⁹⁵ É a forma máis estendida segundo Fernández Rei.

⁹⁶ Fernández Rei di que este é o radical máis espallado e documenta outros dous: *v* (*-iche*, *-èmos...*, *-èra...*, *-èse...*), no galego de Asturias; e *vi* (*-èste*, *-èmos...*) en Camposancos-A Guarda.

TRATAMENTO DA LINGUA GALEGA NO PROXECTO CURRICULAR DE CENTRO (PCC) NUN PROCESO DE NORMALIZACIÓN LINGÜÍSTICA

FLORENTINA PELIQUÍN PÉREZ

Asesora Técnica Pedagóxica de Lingua Galega e Literatura do CEFOCOP de Santiago

1. Introducción

En diversos centros públicos e concertados de ensino non universitario da nosa comunidade Autónoma estase a elabora-lo Proxecto Curricular de Centro (PCC), o Proxecto Educativo de Centro (PEC) ou ámbolos dous. O que me motiva a escribir estas páxinas non é a elaboración dos proxectos educativos e curriculares en si mesmos senón, como o título deste artigo indica, a inclusión, o tratamento, a maneira de aborda-lo ensino da lingua galega nos proxectos educativos e curriculares de centro nun proceso de normalización lingüística.

E así, ó longo do traballo tratarei de esbozar en liñas xerais cuestións relacionadas coa lexislación no referente á lingua de aprendizaxe, lingua vehicular do centro, materiais curriculares, así como outros aspectos a ter en conta relacionados coa área de Lingua Galega e Literatura nos proxectos curriculares de centro.

2. De onde partimos: PEC-PCC...

Seguramente moitos centros empezaron abordando o PCC mentres outros iniciaron a elaboración do PEC para continuar despois co Proxecto Curricular de Centro (PCC). O que si é certo é que os centros que empezaron polo PEC, se este se abordou partindo dun proceso de reflexión e integración da maior parte dos representantes da comunidade educativa, con implicación de tódolos seus membros na toma de decisións, teñen un camiño andado moi importante e vailles ser moito máis sinxelo chegar a acordos e aborda-lo PCC con maior implicación e efectividade.

Tratarei antes de continuar, de definir PEC e PCC e explica-las relacións existentes entre ambos.

1.1. ¿Que é o PEC?

Serafín Antúnez (1987) defíneo como “un instrumento para a xestión, coherente co contexto escolar, que enumera e define as notas de identidade do centro, formula os obxectivos que pretende e expresa a estrutura organizativa da institución” (p. 11).

Na Guía Xeral de Primaria das caixas vermellas do MEC (1992) defínese como “o documento que recolle as decisións asumidas por toda a comunidade escolar respecto ás opcións educativas básicas e á organización xeral” (p. 90).

1.2. ¿Que relación ten o PEC co PCC?

No Deseño Curricular Base do MEC (1989) dise: “...o Proxecto curricular de Centro que forma parte do Proxecto Educativo segundo establece a Lei Orgánica do Dereito á Educación...O Proxecto Educativo é máis amplo e inclúe aspectos como obxectivos prioritarios e básicos, formas de organización e coordinación, organigrama, regras de funcionamento, vinculación coa comunidade, etc....” (p. 27).

“A función básica do Proxecto Educativo é proporcionar un marco global á institución escolar que permita a actuación coordinada e eficaz do equipo docente (p. 51).

O PEC dá COHERENCIA E PERSONALIDADE Ó CENTRO É un PROCESO PROGRESIVO E DINÁMICO
--

1.3. ¿Que aspectos integran un PEC?

Na elaboración do PEC teranse en conta aspectos como: a análise do contexto, os obxectivos do centro, a estrutura, o regulamento de réxime interno, as notas de identidade do centro (Antúnez, 1987, p. 12).

O PEC ten que responder á situación escolar concreta de ubicación do centro. Analizaranse:

1. Preceptos legais. Situación sociolingüística de Galicia, Lei de Normalización Lingüística, implicación do equipo de normalización lingüística e do Seminario ou Departamento de Lingua Galega na concreción da estrutura. Lingua do profesorado, do alumnado, das familias, do contexto social (Fernández Paz, 1993, p. 18).

É necesario articula-los medios para conseguir: a) Normalización lingüística da vida escolar. b) Que o alumnado acade competencia nas dúas linguas oficiais.

2. Lingua de aprendizaxe. Fixar cal será a lingua de aprendizaxe de lectura e escritura, e deseñar procesos para conseguila normalización lingüística. Establecer cal será a lingua vehicular propia do centro.

3. Liña metodolóxica. Lograr posturas de acercamento máximo, consensuar profesores de estilo docente baseado na clase expositiva, traballo individual e libro de texto, fronte ó profesor que fomenta a aprendizaxe por descubrimento e o principio de socialización.

Se partimos do PCC ou ben empezamos polo PCC temos que ter en conta que o Proxecto Curricular do Centro (PCC) ha de responder ás seguintes preguntas :

Que ensinar	Cando ensinar	Como ensinar	Que, como e cando avaliar
• Obxectivos xerais de cada etapa • Obxectivos xerais de área. • Contidos de cada área.	• Obxectivos xerais de cada área para cada ciclo. • Secuencia de contidos.	• Criterios metodolóxicos. • Criterios de organización espacio-temporal. • Materiais curriculares.	• Criterios de avaliación. • Criterios de promoción.

Pois ben, nos obxectivos de cada etapa temos que ter presentes os obxectivos xerais do centro, e polo tanto, non os perder de vista. Os obxectivos xerais de área estarán incardinados nos de centro, e todo isto terá que ver coa lingua vehicular do centro, cuestión que hai que decidir. Se xa se traballou no PEC, tódolos aspectos sinalados anteriormente suponse que estarán abordados e consensuados pola comunidade educativa, o que facilitará moito o labor de elaboración do PCC. Así mesmo, hai que decidir tamén cal será a lingua de aprendizaxe da lecto-escritura, no caso de centros de Educación Infantil e Primaria.

3. A lingua de aprendizaxe e a lingua vehicular

O Decreto 426/1991 do 12 de decembro (DOG 14 de xaneiro de 1992) que establece o currículo de Educación Infantil di: “A normalización lingüística do noso sistema educativo é un obxectivo imprescindible de acordo coa lexislación vixente, expresada fundamentalmente na Constitución, no Estatuto de Autonomía e na Lei de Normalización Lingüística”. Tamén se di que en cada centro hai unha situación sociolóxica específica e convén revisar anualmente o estudo sociolingüístico do colexio ó incorporar novo alumnado ó centro. Un dos obxectivos que se

sinalan na Lei de Normalización Lingüística é conseguir cidadáns que sexan competentes nas dúas linguas oficiais, polo tanto convén que o ensino sexa na lingua materna durante os primeiros anos de escolaridade.

Na Orde do 17 de agosto de 1992 (DOG do 26 agosto de 1992) pola que se regula a implantación da educación primaria e se dictan instrucións en materia de organización escolar para os centros que impartan o devandito nivel educativo, dise no punto 7 que nos centros públicos elaborarán o Proxecto Curricular do Centro os equipos docentes de ciclo, e no centro constituirase unha Comisión Pedagóxica que garantirá a coordinación vertical e estará formada polo director ou directora do centro, xefe de estudos, coordinadores de ciclo, profesor de educación especial e profesor de apoio á integración se o houbese.

No punto 14 dise que cada centro fará un estudio sociolingüístico sobre o contexto social onde estea situado o colexio e no que se constate a lingua materna dos alumnos/as. Partindo deste estudio buscaranse as estratexias didácticas máis axeitadas. Pero darase cumprimento ó estipulado no Decreto 135/1983 do 8 de setembro polo que se desenvolve para o ensino a Lei 3/1983 de Normalización Lingüística. Tamén se di: “a opción lingüística e as estratexias didácticas elixidas serán recollidas no Proxecto Educativo de Centro”.

O Decreto 245/1992 do 30 de xullo (DOG 14 agosto 1992) que implanta o currículo de Educación Primaria na nosa comunidade di no artigo 10: “Co fin de contribuír á normalización lingüística da comunidade educativa, o centro deberá considera-la súa situación sociolingüística específica e actuar de acordo coa normativa vixente”

Ademais de ter decidido a lingua de aprendizaxe do centro temos que tomar decisións sobre a lingua vehicular noutras áreas. Primeiro que se cumpran os mínimos legais establecidos en EXB e na área de Ciencias Sociais e en EEMM hai que decidir como mínimo dúas áreas, de entre catro que se dan a elixir, para impartilas en lingua galega. E ben, partindo destes mínimos, cada centro debe planifica-lo uso da lingua galega noutras áreas, ata chegar a un equilibrio entre as dúas linguas oficiais.

Hai moitos centros nos que existen prexuízos por parte do profesorado para ir ampliando o uso do galego como lingua vehicular noutras áreas, ou ben pode ocorrer que haxa falta de cualificación do profesorado, pero nestes casos hai que planificar estratexias para superar esas dificultades.

De tódolos xeitos, á hora de aborda-lo PCC haberá que facer un estudio sociolingüístico sobre o contexto social no que está ubicado o centro e, partindo del, tomar decisións tales como:

- Cal vai se-la lingua que se vai utilizar para a aprendizaxe da lecto-escritura.

- En que niveis e en que áreas se vai introducir progresivamente o galego como lingua vehicular.
- Como se vai introduci-lo galego, que metodoloxía e que estratexias se van utilizar.
- Cales van se-los ritmos que se marcarán para o progresivo aumento da presenza do galego como lingua vehicular nas diversas áreas.
- Cales van se-los materiais necesarios a empregar.

4. Os materiais didácticos

Moitas veces ó falar de materiais didácticos asociámo-los cos libros de texto sen máis. De tódolos xeitos, non pode ser tan só o libro de texto o que marque o currículo. No currículo interveñen moitos factores. Polo tanto temos que procurar que os materiais que utilicemos procedan de diferentes contextos como a cultura e a sociedade, os mass-media, os libros de texto e outros recursos do contorno.

Temos que sinalar que arredor do libro de texto tómanse moitas decisións curriculares, relacionadas tanto cos contidos como coas estratexias didácticas á seguir. Máis aínda, cos currículos pechados era practicamente o libro de texto o que marcaba a pauta educativa nas aulas e por conseguinte nos centros, e aínda hoxe continúa a ser un dos recursos máis empregados na aula. E entendemos que a valoración e posterior selección de libros de texto vainos servir para dispoñer dun recurso máis na biblioteca de aula onde estarán á disposición do alumnado como fonte de información e consulta, e en todo caso como un auxiliar de traballo no proceso de ensino aprendizaxe, pero non como único instrumento de traballo.

4.1. Materiais e estratexias didácticas

Cando estamos discutindo sobre materiais estamos cuestionando as estratexias didácticas que poñemos en funcionamento co material. O material co que imos traballar terá que responder a un proceso de ensino aprendizaxe acorde cos principios da Reforma Educativa:

- aprendizaxe significativa.
- aprendizaxe por descubrimento.
- potenciación do traballo en grupo. Favorece-la comunicación interpersoal e fluída. Clima afectivo da aula. Crear un ambiente distendido. Interacción alumno-profesor e alumno-alumno. A construción da propia aprendizaxe prodúcese nun contexto social, tanto nas persoas que rodean ó/á alumno/a como no significado dos contidos.

- promove-la autonomía. Respecta-los propios ritmos de aprendizaxe de cada alumno /a.

- avaliación do proceso. Proporcionar continuamente ó alumnado información do momento do proceso no que se encontra. Manterlle e transmitirle ó/á alumno/a altas expectativas acerca dos progresos que se espera deles.

- adquisición dos tres tipos de contidos: conceptuais, procedementais e actitudinais.

Os materiais han de responder ás liñas xerais que se decidan no PEC do propio centro. A bondade dos materiais didácticos virá dada polo uso que se faga deles. Tódolos materiais que se utilicen deben formar parte dun proxecto global común en relación a uns determinados obxectivos de unha ou máis áreas ou de unha ou máis etapas educativas.

Estes proxectos globais deberán ter:

- guías didácticas para o profesor.
- materiais para a busca de información.
- libro do alumno por ciclo.
- materiais para a biblioteca de aula que posibiliten o contraste e ofrezan información desenvolvida sobre un mesmo tema.
- materiais para tratar contidos procedementais.
- propostas de unidades didácticas.

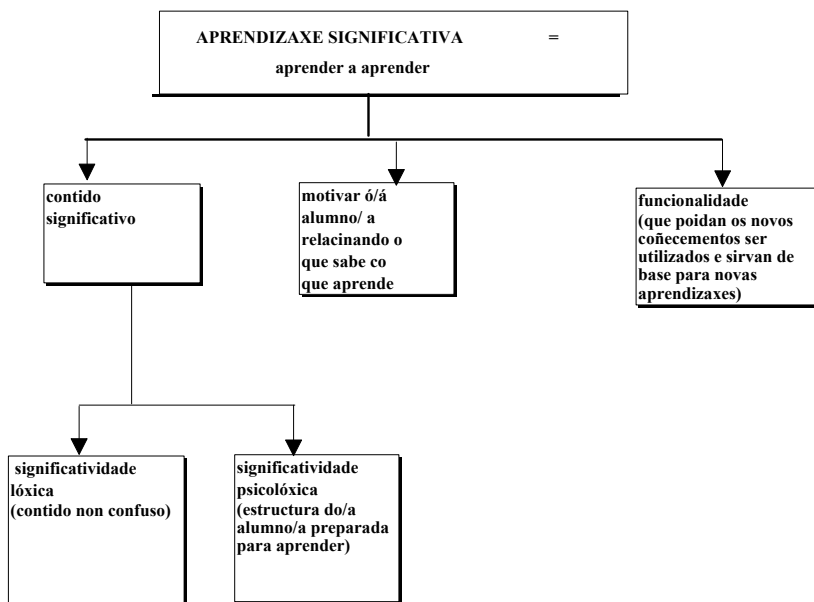
Aprendizaxe significativa

Parte dunha concepción constructivista da aprendizaxe, na que o/a alumno/a vai construíndo a súa propia aprendizaxe, que se fai posible se existen as estruturas previas necesarias para que se produza esa aprendizaxe.

Aprender é pensar → axudarlle a desenvolve-lo seu propio pensamento.

concepción constructivista da aprendizaxe $\neq$ concepción da aprendizaxe como mera transmisión de coñecementos
--

A concepción constructivista da aprendizaxe esixe crea-las condicións necesarias para que os esquemas de coñecemento que constrúe o/a alumno/a sexan o máis ricos posibles.

5. A área de lingua galega nas distintas etapas do ensino

No DCB de Educación Infantil non aparece a lingua galega tratada como área específica. Aparecen tres áreas e en cada unha delas está presente en maior ou menor medida a área de lingua galega. Se ben é certo que dentro da área de Comunicación e representación hai un bloque de contidos destinado á expresión oral e outro de aproximación á lecto-escritura.

En canto ás outras etapas, si aparece a Lingua Galega como área específica, se ben na Educación Primaria hai que ter en conta que o enfoque que se lle debe dar ó traballo escolar ten que ser globalizador, partindo sempre de realidades significativas para os/as alumnos/as. A aprendizaxe escolar, acorde cos principios da reforma educativa, debe ser significativa, en oposición á repetitiva e mecánica, establecendo relacións entre os coñecementos previos do alumnado e a nova información.

É interesante reflexionar sobre a introducción á área de Lingua e Literatura Galegas do currículo de E. P. Nel disenos entre outras cousas:

Aspectos a ter en conta na área de lingua galega e literatura na educación primaria

- A adquisición da lingua sempre está vencellada ó contexto social, con ela adquirense significados culturais da comunidade na que se está inmerso.

- O desenvolvemento da linguaxe é o resultado dun proceso de interacción dinámica entre a forma de enteder a realidade e a forma de expresarse e comunicarse.

- Desde unha perspectiva docente, o enfoque da lingua debe responder ás necesidades sociais dos/as alumnos/as. Haberá que centrarse na dimensión expresivo-comunicativa da lingua ligada a situacións concretas.

- No aspecto sociolingüístico é fundamental procurar un desenvolvemento cualitativo e cuantitativo do aprecio pola lingua.

- A aprendizaxe da lecto-escritura deberá facerse partindo das destrezas da comunicación oral.

- Os aspectos gramaticais nesta etapa non se traballarán como reflexión metalingüística, senón para favorecer a mellora da competencia léxico semántica e a organización coherente do discurso.

- É imprescindible asumir unha unidade terminolóxica e conceptual así como a adopción dunha única normativa ortográfica.

- A iniciación dos/as alumnos/as na literatura empeza cando atopan pracer na lectura.

- Dentro do enfoque comunicativo que unifica os distintos aspectos da área de lingua non se pode esquecer a comunicación non verbal.

- É importante a reprodución de modelos dos medios de comunicación para que as actividades transcendan as paredes da aula.

- Na Primaria preténdese que os/as nenos/as desenvolvan as potencialidades da fala. Isto leva consigo saber expresarse, escoitar, comprender-lo discurso allexo e argumentar-las propias ideas.

O Currículo da Educación Secundaria Obrigatoria da Comunidade Autónoma Galega establécese no Decreto 78/1993 do 25 de febreiro (DOG do 2 de abril de 1993). No DCB aparecen publicados no mesmo volume o de Lingua galega e Lingua castelá.

Segundo se sinala na introducción dos mesmos, isto obedece á vontade de traballar de xeito colaborativo entre as dúas áreas. Na elaboración dos dous DCBs hai moi poucas diferencias, pero de tódolos xeitos non podemos esquecer que as estratexias a aplicar en lingua galega e lingua castelá non poden ser iguais, xa que aspectos como a situación sociolingüística, a desigual competencia comunicativa, os prexuízos do alumnado, os diferentes medios didácticos condicionan o traballo a desenvolver en cada unha das linguas.

En torno ó enfoque comunicativo expresivo vanse traballando os distintos bloques de contido da área. Dáselle unha importancia conside-

nable á actividade productiva fronte á receptiva. O oral sobre o escrito, o uso efectivo da lingua sobre o gramatical...

Esta etapa é de carácter terminal, pois deberá atender ós/as alumnos/as que rematan a escolaridade obrigatoria e que se integran no mundo do traballo.

É de carácter propedéutico, xa que deberá proporcionar ó alumnado unha preparación disciplinar para continuar estudos de bacharelato ou F.P.

Na orde do 25 de abril de 1994 (DOG 12-5-94) sobre a implantación anticipada da educación secundaria obrigatoria na Comunidade Autónoma de Galicia, dise no punto sete que os centros educativos desenvolverán e concretarán o currículo da etapa aprobado polo Decreto 78/1993 do 25 de febreiro mediante o proxecto curricular, e tomando como referente o proxecto educativo de centro. Así mesmo, constituirase unha comisión de coordinación pedagóxica que velará pola execución, avaliación e seguimento do proxecto curricular de centro. Esta comisión responsabilizarase da redacción do proxecto.

A comisión de coordinación pedagóxica estará formada por:

- o/a director/a do centro, que será o seu presidente.
- o/a xefe ou xefes de estudos.
- os/as xefes de departamento ou seminario.
- o/a responsable do servicio de orientación.

Bloques de contido da área de lingua galega e literatura nas distintas etapas

Segundo se reflicte no recadro que se adxunta, nas distintas etapas do ensino obrigatorio a área de Lingua Galega e Literatura comprende varios bloques de contido, o que significa que como profesionais do ensino non nos podemos limitar a un só bloque, a unha reflexión sobre a lingua sen máis, senón que temos que desenvolverlos todos e de xeito integrado.

DCB ÁREA DE L. GALEGA E LITERATURA	EDUCACIÓN PRIMARIA (5 bloques)	EDUCACIÓN SECUNDARIA (6 bloques)	BACHARELATO (4 bloques)
BLOQUES DE CONTIDO	Lingua e sociedade. Lingua oral. Lectura e escritura. A lingua como obxecto de reflexión. Lingua e medios de comunicación.	Lingua e sociedade. Lingua oral. Lingua escrita. A lingua como obxecto de reflexión. Lingua Lingua literaria Lingua e medios de comunicación.	Lingua e sociedade. Lingua oral e escrita. Reflexión sobre a lingua. A Literatura.

6. A modo de conclusión: para a reflexión conxunta

Xa para finalizar propoño a continuación unha batería de cuestións agrupadas en cinco grandes bloques que considero que poden resultar de interese para os profesores cando xuntos se senten a reflexionar sobre a situación real dos seus centros nun proceso auténtico de elaboración de PECs e PCCs, e chegar así á elaboración de instrumentos válidos para a vida do centro

6.1. Lingua galega no PCC

¿Abórdase a elaboración do PCC directamente ou iníciase o PEC e partindo deste trabállase no PCC? ¿Houbo unha participación importante do profesorado en canto a membros do claustro, ou foi reducida? ¿Como se incorporaron outros membros do centro? ¿Como se formaron os grupos de traballo? En cada caso ¿como se levou a cabo o tratamento da lingua galega? ¿Que dinámica se segue para chegar a acordos en canto á lingua? ¿De onde se parte? ¿Que vías de discusión se establecen? ¿Cóntase co equipo de normalización lingüística do centro, coas súas aportacións, cos seus estudos, cando se está a elaborar o PEC ou PCC? ¿Ou é simplemente algo que figura tan só no papel, non ten funcións reais e efectivas que incidan na vida do centro?

6.2. Estudio sociolingüístico e lingua galega

¿Fíxose o estudio sociolingüístico da zona de ubicación do centro para aborda-lo PCC ou o PEC? ¿Faise a revisión do estudio sociolingüístico anualmente coa incorporación do novo alumnado? ¿Foron recollidos no PEC a opción lingüística e as estratexias didácticas elixidas?

¿Cal é a lingua de aprendizaxe da lecto escritura? ¿En que materias se usa o galego como lingua vehicular? ¿Cúmprese a normativa oficial sobre mínimos en canto ó uso da lingua galega noutras materias do currículo? ¿Tomáronse acordos para o aumento progresivo da lingua galega como lingua vehicular nas diversas áreas do currículo?

6.3. Lingua galega e metodoloxía

Como sabedes, un aspecto importante que hai que abordar tanto no PEC como no PCC son os criterios metodolóxicos.

¿Debateuse e tratouse de acercar posturas no terreo metodolóxico? ¿Hai un consenso mínimo tratando de que a lingua galega como área do currículo se traballe partindo dun enfoque comunicativo? ¿Poténciase a fala nas aulas? ¿Incídese no enfoque comunicativo expresivo que se lle debe dar á lingua? ¿Trátase en Educación Primaria que o enfoque do traballo escolar sexa globalizador, partindo de realidades significativas para o alumnado? ¿Traspasan as paredes da aula as actividades alí realizadas a través dalgún medio de comunicación (radio escolar, periódico de aula, periódico mural...)? ¿Realízanse saídas educativas para a aprendizaxe fóra da aula? ¿Poténciase a linguaxe non verbal? ¿Foméntase o traballo en grupo para favorece-la interacción alumno/a-alumno/a profesor/a-alumno/a?

6.4. Materiais e recursos didácticos

¿Existe unha organización conxunta na que se implican os distintos niveis para o uso axeitado dos recursos diversos? ¿Como se chegou a acordos para decidi-los materiais cos que se ía traballar? ¿Están os materiais en consonancia cos criterios lóxicos acordados, coas estratexias didácticas á seguir? ¿Faise uso do material educativo e de apoio do centro polo profesorado de xeito sistemático e cunha planificación previa? ¿Como se decide o material didáctico de apoio que se vai mercar e quen o decide?

6.5. As actitudes lingüísticas

Como sabedes un dos bloques de contido que se establecen no DCB de Lingua Galega e Literatura é o de Lingua e sociedade. Evidentemente isto é unha novidade pero moi necesaria xa que é preciso mello-ra-las actitudes do noso alumnado de cara á súa propia lingua. Ante esto, ¿como credes que se pode realizar un labor conxunto, de centro, no que non só o profesorado que imparte a materia de lingua galega sexa o que traballe actitudes positivas de cara á lingua e axude a elimina-lo autoodio

e diversos prexuízos que moito alumnado ten? ¿Considerades que ten algo que ver neste o feito de que en Primaria o mesmo profesor/a dea as clases de Lingua Castelá e Lingua Galega e só se utilice o galego na materia de Lingua Galega e do Coñecemento do Medio? ¿Dáse nos centros unha situación de normalización lingüística usando o galego para comunicacións oficiais, carteis, avisos, lingua de corredores, conversas informais fóra da aula, profesores/as - alumnos/as, presenza do galego en diversas áreas do currículo? ¿Que lingua usa o profesorado fóra da aula fundamentalmente? ¿E o alumnado?

SII SITUACIÓN INICIAL	SIT SITUACIÓN DESEXADA	QC CAMBIOS. PR PROPOSTAS PARA MELLORAR

Bibliografía

- Alonso Montero, X. (1991): *Informes sobre a lingua galega*. Cumio. Vigo.
- Álvarez Fernández, M. (1992): “El libro de texto como punto de partida para la elaboración del PCE”, *Aula de Innovación Educativa*, 9, pp. 45-49.
- Antúñez, S. (1987): *El proyecto educativo de centro*. Graó. Barcelona.
- Antúñez, S. (1992): “Cómo expresar la estructura organizativa en el proyecto educativo de centro”, *Aula de Innovación Educativa*, 4-5, pp. 55-59.
- Antúñez, S.e Del Carmen , L. M. (1992): *Del proyecto educativo a la programación de aula*. Graó. Barcelona.
- Apple, M. W. (1989): *Maestros y textos. Una economía política de las relaciones de clase y de sexo en educación*. Paidós. MEC.
- Arnaiz, P. (1987): *Aprendizaje en grupo en el aula*. Graó. Barcelona.
- Arnau, J., Comet, C., Serra, J.M., Vila, I. (1992): *La educación bilingüe*. Horsori. ICE. Barcelona.
- Colectivo (1990): “La evaluación en la etapa 12-16”, *Cuadernos de Pedagogía*, 181, pp. 56-58.

- Coll, C. (1989): *Conocimiento Psicológico y práctica educativa*. Barcelona.
- Fernández Paz, A. (1993): *A lingua galega no PEC e no PCC*. Cadernos para o Ensino, nº 3. Xunta de Galicia. [Santiago].
- García Caeiro, M. e outros (1988): *Exposición oral*. Alhambra. Madrid.
- García Deibe, R., González Armesto, A., Pérez Recarey, C. (1993): *Proxecto Educativo de centro. A normalización lingüística no PEC*. Cadernos Xerais da Reforma, nº 13. Vigo.
- Gimeno Sacristán, J. (1991): “Los materiales y la enseñanza”, *Cuadernos de Pedagogía*, 194, pp. 10-15.
- Marchesi, A. e Martí, E. (1991): “Lo que dice el MEC sobre materiales”, *Cuadernos de Pedagogía*, 194, pp. 46-48.
- Martínez Bonafé, J. (1992): “Cómo analizar los materiales”, *Cuadernos de Pedagogía*, 203, pp. 14-18.
- Martínez, S. e Santos Barba, A. (1990): *Programación de actividades creativas en lengua y literatura*. Escuela Española. Madrid.
- Mauri, T., Solé, I., Del Carmen, L., Zabala, A. (1990): *El curriculum en el centro educativo*. ICE. Horsori, Barcelona.
- MEC (1989): *Diseño Curricular Base*. Secretaría de Estado de Educación. Madrid.
- MEC (1992): *Proyecto curricular de primaria*. Caixas vermellas. Secretaría de Estado de Educación. Madrid.
- Montaner, P. e Moyano, R. (1989): *¿Cómo comunicarnos? Del gesto a la telemática*. Alhambra. Madrid.
- Portas Fernández, M. (1991): *Lingua e sociedade na Galicia*. Bahía. A Coruña.
- Rábade Paredes, X. (1991): *Recuperar a voz*. Cumio. Vigo.
- Reyzábal, M. V. (1993): *La comunicación oral y su didáctica*. Muralla. Madrid.
- Rodríguez, F. (1976): *Conflicto lingüístico e ideoloxía en Galicia*. Xistral. Monforte.
- Santos Guerra, M.A. (1991): “Cómo evaluar los materiales”, *Cuadernos de Pedagogía*, 194, pp. 29-31
- Torres Santomé, X. (1989): *El currículo y la práctica (un desarrollo comprometido del currículo)*. Concejo de Educación de Castilla-León. Valladolid.
- Torres Santomé, X. (1989): “Libros de texto y control del currículo” *Cuadernos de Pedagogía*, 168, pp. 50-55
- Tough, J. (1987): *El lenguaje oral en la escuela*. MEC. [Madrid].
- Villar Janeiro, H. (1993): *Os equipos de normalización lingüística nos centros de ensino*. Cadernos para o Ensino, nº 8. Xunta de Galicia. [Santiago].

- Xunta de Galicia (1989): *Marco curricular. Reforma Educativa de Galicia*. Consellería de Educación e Ordenación Universitaria. [Santiago].
- Xunta de Galicia (1992): *Desenvolvemento curricular. Educación Primaria. Secuencia de obxectivos e contidos*. [Santiago].
- Xunta de Galicia (1992): *Desenvolvemento curricular de Lingua Galega e Literatura. Secuencia de obxectivos e contidos. Educación Secundaria Obrigatoria*. [Santiago].
- Xunta de Galicia (1992): *Desenvolvemento curricular. Educación Infantil*. [Santiago].
- Xunta de Galicia (1992): *Deseño Curricular Base de Lingua Galega e Literatura. Educación Secundaria Obrigatoria*. [Santiago].
- Xunta de Galicia (1992): *Deseño curricular Base. Educación Infantil*. [Santiago].
- Xunta de Galicia (1992): *Deseño curricular Base. Educación Primaria*. [Santiago].
- Xunta de Galicia (1992): *Lexislación actualizada sobre a lingua Galega*. Consellería de Educación e Ordenación Universitaria. Dirección Xeral de Política Lingüística. [Santiago].

OS SERVICIOS LINGÜÍSTICOS EN CATALUÑA

GABRIEL PLANELLA I DOMÈNECH
Servei de Normalització lingüística
Direcció General de Política Lingüística
Generalitat de Catalunya

1. Servicios lingüísticos: os instrumentos máis útiles ó servicio do proceso de normalización lingüística*

Data de 1969 a distinción entre “status” e “corpus” dunha lingua. E foi concretamente Kloss, o sociolingüista alemán, quen estableceu esta diferenza.

Ata aquela data, entendiase por planificación lingüística a política que se centraba en actividades relacionadas con modificacións no *corpus* dunha lingua. Por exemplo, a adopción de novos vocábulos, cambios na morfoloxía, a grafía, a fixación de modelos de lingua útiles para as distintas linguaxes de especialidade, e estrutura gramatical e, en certos casos, mesmo a adopción dunha nova forma de grafación da linguaxe. Tal como sinala Cobarrubias, “este tipo de planificación concentrou boa parte da tarefa realizada polas academias de linguaxe”. E el mesmo engade: “En cambio, a planificación do *status* corresponde non tanto á modificación das estruturas da lingua, senón á súa posición máis ben con respecto a outras linguas, e á análise de se unha lingua satisfai as necesidades comunicativas da comunidade que a usa”.

Corpus e *status*, pois, son motivo de estratexia por parte da planificación lingüística, xove disciplina que neste Estado compartido utilizamos galegos, vascos e cataláns para encamiñar da maneira máis eficaz posible -ou polo menos así o intentamos- o proceso de normalización das nosas respectivas linguas propias.

En todo proceso de normalización lingüística -do que forman parte, como digo, estes dous planos lingüísticos-, o obxectivo final é provocar un cambio lingüístico. E a necesidade de propoñer este cambio vén determinada polos problemas que xorden a raíz da coexistencia de, como

* Relatorio presentado na 1ª Xornada sobre Normalización Lingüística nas Institucións Galegas (Pontedeume, 26-27 novembro de 1993).

mínimo, dúas linguas diferentes, unha das cales se encontra en situación digamos *minoritaria* -porcentaxe baixo de usuarios- ou *minorizada* -consecuencia de restriccións nas súas funcións institucionalizadas.

Pois ben, da mesma forma que a planificación lingüística chegou a se-lo instrumento máis utilizado para resolver disciplinariamente problemas suscitados pola coexistencia de linguas diferentes nunha mesma comunidade, os *servicios lingüísticos* convertéronse nos útiles máis operativos -polo menos en Cataluña- para actuar no proceso de normalización lingüística.

Os motivos que se me ocorren para argumentar esta operatividade son os seguintes:

1º No marco dos dous planos lingüísticos polos que discorre un proceso de normalización lingüística, os *servicios lingüísticos* representan a posibilidade de actuar tanto en relación co sistema (*corpus*, dito nun sentido máis amplo), coma sobre o uso que se fai dunha lingua (*status*).

2º Na sociedade, os individuos encóntranse organizados, e non espaxados ou sen ningunha conexión. Na nosa época, tódolos ámbitos sociais se ordenan e estruturan en organizacións: político-administrativas, educativas, empresas, sindicatos, industrias culturais, asociacións dedicadas ó deporte e ó tempo libre, etc.

Pois ben, atendendo a este feito, xunto á imposibilidade de incidir directamente sobre cada persoa, resulta evidente que as organizacións en que se encontra articulada a sociedade contemporánea presentan unhas realidades asequibles desde un punto de vista operativo.

E tal como sinala Mari, o sociolingüista que máis insistiu neste feito, “só unha rede ben estruturada de *servicios lingüísticos* (nas distintas organizacións complexas) permitirá converter en realidade os obxectivos lingüísticos da sociedade en dous aspectos complementarios: adaptación ó plurilingüismo e de normalización lingüística”.

Como conclusión, pois, poderíamos resumi-lo dito neste segundo punto da forma seguinte: xa que a única forma posible de chegar á po-boación é a través das organizacións complexas en que se encontra estruturada a sociedade, os *servicios lingüísticos* son as únicas unidades técnicas de normalización lingüística con garantías de éxito, porque son perfectamente adaptables á distinta tipoloxía e necesidades que presentan.

3º O feito de que os *servicios lingüísticos* se teñan organizado cunhas características homoxéneas básicas en canto a funcionalidade e estrutura, sexa cal sexa o organismo no que desenvolven a súa actividade, facilita a necesaria coordinación. E digo *necesaria* porque esta resulta imprescindible en calquera proceso de normalización lingüística: se cada unidade de normalización se guiase por criterios propios e unilaterais, a unidade xeral de acción que pide un proceso estratéxico deste tipo veríase posta en entredito de maneira considerable.

E a esta afirmación, aínda lle engadiría un xuízo máis: ademais da coordinación, a actividade das unidades de traballo nun proceso de normalización lingüística debe enmarcarse *necesariamente* nun Plano Xeral, para que actuacións e resultados cheguen a provoca-lo cambio lingüístico desexado nun ámbito determinado. E pódese dicir que os sistemas de traballo dos servicios lingüísticos facilitan a súa incardinación no Plano Xeral de Normalización correspondente, evitando deste modo que os instrumentos de traballo -os instrumentos técnicos- sexan unha finalidade en si mesmos.

4º Nunha situación coma a catalana ou a galega, os axentes de normalización lingüística -a forza de choque, poderíamos chamalos- necesitan actuar da forma máis constructiva e rápida posible, explotando ó máximo as posibilidades de cada momento.

Na miña opinión, o feito de que estas unidades estean formadas por un reducido número de técnicos - neste sentido, os servicios lingüísticos en universidades serían a única excepción- permite unha capacidade de reacción rápida ante calquera incidencia que caiba aproveitar.

5º E precisamente o reducido equipo -se chega a iso- humano ó que me refería, permite tamén outra posibilidade que hai que ter especialmente en conta: a de que o servico lingüístico aproveite -como moi ben escribe Cabré na súa análise que xunto coa de Marí representan a base desta aproximación- “calquera fenda para existir ou consolidarse nunha organización, aínda que inicialmente entrase nela pola porta pequena”.

6º Finalmente, creo que o reducido tamaño humano -en cantidade, por suposto non en calidade- dun servico lingüístico favorece outro feito: que a situación no organigrama estea próxima ós órganos de máxima decisión -non se pode esquecer que canto máis elevado sexa o status do servico lingüístico, máis poderá planificar de maneira global e ordenada.

2. Definición dun servico lingüístico

É no mesmo traballo de Cabré onde atopei a definición máis exacta do que é un servico lingüístico. E isto non é de estrañar, se temos en conta que esta especialista mantén estreitas relacións académicas con Quebec, onde realizou numerosos “stages”. E dígoo porque, de feito, foi alí onde se fundaron as primeiras unidades de traballos deste tipo.

Efectivamente, nos anos cincuenta as empresas quebequesas dotáronse de servicos de tradución para garanti-la comunicación coa comunidade francófona. Pero a partir da promulgación da Carta da lingua francesa (1977), ó se-lo francés proclamado lingua de estado, as empresas víronse na obriga de convertela en lingua de traballo.

Deste modo, os servizos de tradución que xa existían melloraron a súa importancia e pasaron a chamarse “servizos lingüísticos”.

Estes servizos lingüísticos, de todas formas, baseaban a súa actividade principal na tradución de documentos da organización na que estaba inmerso cada un -informes técnicos, normativa laboral, regulamentos, manuais, etc.-, en traballos de terminoloxía e, nalgúns casos, na oferta de cursos de lingua para o persoal dirixente anglófono.

Mentres que (en Cataluña polo menos) os servizos lingüísticos desenvolven, ademais destas, funcións centradas no intento de mellora-lo status da lingua.

Pero vaiaos por partes.

A definición que Cabré fai é a seguinte:

“Un servizo lingüístico é unha unidade de traballo que, dentro dun organismo complexo -como o son unha empresa, unha institución ou un medio de comunicación-, organiza e resolve tódalas necesidades lingüísticas que o organismo ten sobre a ou as linguas que utiliza e sobre os moelos lingüísticos que ten que utilizar para resolve-los seus documentos de traballo, para encarreira-las súas comunicacións co exterior e para relacionarse profesionalmente dentro do organismo”.

É unha definición precisa, creo eu, da cal salientaría: que un servizo lingüístico é, ante todo, unha “unidade de traballo” -é dicir, que está organizado, que os que traballan nel funcionan como unha unidade; que o seu principal labor é o de organizar e resolve-las necesidades lingüísticas da organización, o cal quere dicir que non é esta unidade a única responsable da normalización lingüística, cousa que moitas veces, por desgracia, se ten crido por parte dos responsables de organismos, cando en realidade son *tódolos membros de cada organismo* os que deben garantila e facela posible. Finalmente, o material de traballo: lingua e linguas, e modelos lingüísticos que serven para elaborar documentos de traballo e para regula-los actos comunicativos froito das relacións tanto internas coma externas.

Creo, como digo, que é unha boa definición. Pero nela poderíamos incluír un só grupo de servizos lingüísticos que actúan en Cataluña, polo menos: aqueles que teñen como labor principal e ordenamento do funcionamento lingüístico dunha organización, e que se basea en actividades internas e nas relacións co contorno inmediato.

En cambio, necesitaríamos amplia-la definición para aqueles que teñen como misión principal impulsa-la normalización lingüística da sociedade. E é que, como sinala Marí, os do primeiro grupo móvense por criterios de utilidade e eficiencia -motivacións económicas- mentres que os do segundo grupo actúan por criterios de utilidade pública e por prioridades políticas.

En Cataluña, pois, existen servicios lingüísticos pertencentes ós dous grupos. E atrevome a dicir que se ben os que teñen como misión principal o impulso da normalización lingüística na sociedade en xeral son os máis abundantes, sería un síntoma de que o proceso de extensión do uso da lingua avanza se os que existen do primeiro grupo empezaran a multiplicarse axiña.

Loxicamente, é no ámbito das empresas onde despregan a súa actividade os primeiros. Mentres que é no sector público desde onde se traballa cos do segundo grupo.

3. Os servicios lingüísticos en Cataluña

3.1.1. Os servicios lingüísticos na administración local

Podemos distinguir dúas frases no proceso de normalización impulsado polo goberno catalán co concurso dos entes locais e da sociedade civil.

A primeira, abrangue os anos que van desde 1981 a 1989 -datas da creación da Dirección Xeral de Política Lingüística e do comezo da terceira lexislatura con Convergència i Unió coa responsabilidade de goberno, respectivamente.

Naquela primeira fase, o Goberno de Cataluña fixou como obxectivos principais:

- A difusión do coñecemento do catalán, que se realizou por medio da introducción do catalán no ensino regulado, dos cursos de catalán para adultos e dos medios de comunicación (creación de TV3, por exemplo).
- A fixación duns modelos lingüísticos axeitados ás novas funcións sociais dunha sociedade moderna e diversificada.
- A formación dunha conciencia social favorable, de tal maneira que non unicamente toda a poboación entendese como positivo o proceso, senón que os principais axentes sociais se implicasen activamente.
- A fixación dun marco legal dentro do cal se impulsasen os procesos de cambio lingüístico. Este marco xurídico materializouse coa aprobación, por unanimidade, da “Llei de Normalització Lingüística a Catalunya” (1983).

Consonte estes obxectivos e, especialmente, no marco legal establecido (“alí onde así o esixa a situación sociolingüística, o Consello Executivo, de acordo coas corporacións locais afectadas, ha de crear ou subvencionar centros especialmente dedicados, en todo ou en parte, a

fomenta-lo coñecemento, o uso e a divulgación da lingua catalana” -art. 26-), a Dirección Xeral de Política Lingüística situou os ámbitos de intervención contando cos servizos lingüísticos como instrumento: en administración, ensino non universitario e medios de comunicación dependentes da administración.

Desta forma, en 1983, a Dirección Xeral de Política Lingüística, en convenio cos entes locais, inaugurou os primeiros 28 servizos lingüísticos. E en 1984, 5 centros de normalización lingüística -estes últimos nos arredores de Barcelona, onde nos decenios máis recentes as fortes ondata inmigratorias e a situación política acumularan máis déficits culturais, urbanísticos, sociais...

Os centros de normalización lingüística mencionados naceran o ano anterior como servizos lingüísticos -concretamente, como “servizos municipais de catalán”, que era o nome que daquela recibían.

Os servizos lingüísticos creados en 1983 foron crecendo: 36 en 1984, 48 en 1985, 58 en 1986, ata chegar a 101 en 1989.

E os centros de normalización lingüística, que eran 5 en 1984, pasaron a ser 19 en 1989, coincidindo coa creación do Consorcio para a Normalización Lingüística ó que me vou referir de contado.

Os servizos lingüísticos e os centros de normalización lingüística creábanse en convenio entre a Generalitat de Catalunya e as corporacións locais. Á fronte, os servizos lingüísticos tiñan un técnico en planificación lingüística -este era todo o persoal-, mentres que os centros de normalización lingüística dispoñían de cadros de persoal máis amplos.

Ademais da distinta envergadura e dimensións, entre servizos lingüísticos e centros de normalización lingüística, había, tamén, unha diferenza funcional:

- Os servizos lingüísticos tiñan a responsabilidade lingüística no interior dos concellos, daban asesoramento lingüístico externo e despregaban dinamización (é dicir, campañas e actuacións para estende-lo uso).

- Respecto ós centros de normalización lingüística, ás funcións anteriores (asesoramento e dinamización) engadíase a formación, é dicir, a organización de cursos de catalán para adultos nas poboacións respectivas.

3.1.2. A creación do Consorcio para a Normalización Lingüística

Como dicía ó principio deste relatorio, a coordinación é un factor cunha importancia de primeira orde en calquera proceso de normalización lingüística -estou seguro de que os organizadores e asistentes a estas xornadas teñen moi clara a necesidade da coordinación, que comeza

sempre por un intercambio de experiencias, motivo polo cal non cabe dicir que as convocaron.

É o sociolingüista Albert Bastardas quen na súa última achega *Fer el Futur* (Ed. Empúries, Barcelona 1991), introduce o termo “ecolóxico” aplicado ó proceso de normalización lingüística. Concretamente, sinala: “todo o proceso de normalización lingüística ten que contemplarse “ecoloxicamente”, é dicir, como un conxunto integral de actividades interrelacionadas, (é dicir, que) as medidas que se decidiron tomar nun sector de actividade vaian coordinadas e combinadas con outros sectores que as poidan potenciar e dinamizar”.

E engade “e é que o establecemento dunha política lingüística ó servizo dun proceso de normalización e da correspondente planificación das actuacións non é, pois, un *feito simple* senón de vastas proporcións e complexidade (...)”.

“Neste sentido, moitas das actividades dos centros de normalización lingüística e de servizos municipais de catalán tenderon tamén probablemente a estar excesivamente descoordinadas e sen priorización nin método xeral de actuación dentro dun programa xeral”.

Pois ben, 10 anos despois -despois do 83 inicial-, tódolos servizos lingüísticos e centros de normalización lingüística que traballan desde o ámbito oficial encóntranse integrados, como dicía, no Consorcio para a Normalización Lingüística, un ente creado en 1989 (con personalidade xurídica propia), entre a Generalitat de Catalunya e entes locais (concellos, consellos comarcais, deputacións), co obxectivo básico de afondar e asegura-la coordinación das súas intervencións a prol dun proxecto global.

Concretamente, 100 servizos lingüísticos e oficinas de catalán (servizos lingüísticos máis reducidos) forman a rede que se encontra organizada por arredor de 23 centros de normalización lingüística. Isto supón uns recursos humanos de 500 persoas entre técnicos de normalización lingüística e administrativos, en réxime de contratación laboral. E económicos, no último exercicio (1993) de 2.300 millóns de ptas., presuposto que se reparte da seguinte maneira: o 65% achégao a Generalitat de Catalunya e o resto, os entes locais.

3.1.3. Estructura do Consorcio para a Normalización Lingüística

Como dicía, é un ente con personalidade xurídica propia. Está xestionado e dirixido polos seus órganos de goberno, independentes das institucións que forman parte do mesmo.

- O Pleno é o máximo órgano de goberno. Constitúeno un representante de cada unha das entidades locais consorciadas (normalmente rexedores) e representantes da Generalitat de Catalunya.
- O Consello de Administración encárgase de xestionar los acordos do Pleno -é, pois, un órgano executivo. Fórmalo un Presidente -que é o Director Xeral de Política Lingüística-, dous vicepresidentes e 10 vocais- entre Generalitat de Catalunya, Asociación e Federación de Municipios de Cataluña.

Outros aspectos que hai que salientar polo que respecta á organización:

- A *Comisión mixta* é o grupo de traballo composto polos máximos responsables técnicos da Dirección Xeral de Política Lingüística e do Consorcio. É onde se discuten os puntos de deseño, coordinación e seguimento das actuacións.
- A *coordinación* da actividade propia do Consorcio realízase por medio da rede de centros de normalización lingüística.

Esta rede esténdese por todo o territorio. E estruturouse seguindo un Mapa, aprobado polo Pleno, que se realizou atendendo criterios sociolingüísticos (índice sociolingüístico). De acordo con estes criterios, hai poboacións con servizos locais de catalán e con oficinas de catalán -estes actúan en localidades máis reducidas-, os cales se agrupan sempre nos distintos centros de normalización lingüística.

Cada centro de normalización lingüística ten o seu consello de centro, que aproba os programas anuais de normalización lingüística a partir do proxecto que elabora a dirección técnica do Consorcio, e que posteriormente aproba o Consello de Administración e o Pleno.

3.1.4. Sistema de traballo do Consorcio para a Normalización Lingüística

É neste marco onde podemos repasar as funcións e sistemas de traballo.

Os proxectos anuais divídense en servizos permanentes, programas ordinarios e programas extraordinarios.

-*Servizos permanentes*: cursos de catalán para adultos e asesoramento lingüístico.

-Programas ordinarios: actuacións en sectores concretos. Os programas poden ser perceptivos (de obrigado despregamento) ou optativos/orientativos (a partir de criterios de oportunidade fixados polos mesmos centros).

Todos xuntos teñen lugar en tres grandes sectores onde o Consorcio desenvolve a súa actividade:

- sector administracións
- sector económico
- sector asociativo e cultural

As actuacións fináncianse sempre cos recursos propios do Consorcio.

Tódolos centros de normalización lingüística e servizos lingüísticos participan no desenvolvemento destes programas ordinarios.

-Programas extraordinarios (ou especiais): realízanse nunha parte do territorio e fanse con recursos especiais (taxi, policía municipal, xustiza).

3.2. A rede técnica de normalización lingüística (a “xarxa tècnica de normalització lingüística”)

Ó referirme a servizos lingüísticos na administración e polo que respecta á primeira etapa (1981-1983) na que, como dicía, o Goberno catalán situou os ámbitos de intervención naqueles planos que marcaba a lei como prioritarios, é inevitable facer alusión á “Xarxa Tècnica de Normalització Lingüística” (Rede Técnica de Normalización Lingüística).

Esta Rede, formada por técnicos en asesoramento e en dinamización, fundouse en 1986 (Decreto 41/1986). O seu traballo consistiu en executar e desenvolve-las directrices para a catalanización da administración autonómica, que marcou a Comisión para a Normalización Lingüística, comisión que reúne a tódolos secretarios xerais dos departamentos da Generalitat.

As súas intervencións centráronse basicamente no traballo sobre o corpus -terminoloxía, asesoramento, documentación, etc., e na organización da formación lingüística dos funcionarios, sempre de maneira complementaria.

Creo sinceramente que a dinámica destas unidades de normalización, estes servizos en definitiva situados en cada departamento, foron sobre todo un bo exemplo do que dicía antes: por un lado, a responsabilidade da normalización lingüística en cada organismo partiu de tódolos membros que formaban parte del, e especialmente dos cargos con máis responsabilidade -neste caso, os secretarios xerais agrupados na Comisión que dicía.

E, por outro, o feito é que esta rede foi un bo exemplo, tamén de coordinación: desde a Dirección Xeral de Política Lingüística realizouse unha tarefa de homoxeneización das intervencións a partir das directrices, como dicía, da Comisión para a Normalización Lingüística, homoxeneización que pasou por:

1º Fixar uns mesmos itinerarios de normalización lingüística nos distintos departamentos: o traballo iniciouse pola documentación escrita e a formación, pasando en último lugar -e de forma bastante recente- ó perfil lingüístico dos postos de traballo.

2º Impulsar e dirixi-la colaboración dun programa de actuación anual por parte de cada departamento, dirixido tanto ó interior coma ó exterior, é dicir, ó terreo onde cada un desenvolve as súas competencias. A suma dos programas foron o proxecto de normalización lingüística da propia institución e, xa que logo, o Plano Xeral de Normalización Lingüística que se encontra nestes momentos na súa fase final de redacción.

Este impulso da programación empezou hai tres anos. E coincidindo con el, as unidades da rede técnica de normalización lingüística que tiñan como obxectivo principal organiza-lo funcionamento lingüístico da Generalitat pasaron a responsabilizarse, pois, do impulso social da normalización lingüística no ámbito onde cada departamento desenvolve a súa actividade.

Polo tanto, atopámonos ante unhas unidades de normalización lingüística -ou Servicios- a cabalo entre os dous grandes grupos de servizos lingüísticos que establecía.

3.3. Os servizos lingüísticos sectoriais

E falando de clasificacións de servizos lingüísticos, sería posible realizar outra de acordo cos sectores de intervención.

Sinala Bastardas -*Fer el futur* (Ed. Empúries, Barcelona, 1991)-, que unha organización de actuacións en base a unha orientación máis fundamentada en sectores parecería máis lóxica e proveitosa “máis que centrada en criterios municipalistas”.

E destaca como principais vantaxes, entre outras, as seguintes:

-O feito de centra-la intervención nun campo específico de repercusión importante.

-A garantía de te-los interlocutores representativos de cada sector.

-A facilitación dunha acción coordinada de diferentes servizos da Dirección Xeral de Política Lingüística.

Pois ben, eu creo que non se trata tanto de facer unha opción por este criterio de actuación máis sectorial ou ben polo outro máis municipalista, senón de combinar -e sobre todo encaixar- os dous sistemas.

E isto é o que fixo o Goberno catalán: completou cos servizos lingüísticos organizados sectorialmente as redes de servizos lingüísticos situados nas administracións locais -integrados no Consorcio, como dicíaa- en na propia Generalitat.

E digo *completado* porque se creu que había unhas organizacións complexas que abranguían máis dunha poboación -é dicir, que se articulaban territorialmente máis alá da división municipal- e nas cales se facía necesario actuar de maneira directa.

Este coroamento tivo lugar, precisamente, coincidindo coa segunda fase das habidas ata agora no que se refire ó proceso de normalización lingüística en Cataluña: a que comezou en 1989, marcada por unha atención cara a sectores que non quedaban completados na Lei de Normalización Lingüística de 1983. Por exemplo, o socioeconómico, o sociocultural, espazos fundamentais para que á poboación lle sexa posible “vivir en catalán”, lema que define moi ben o espírito desta etapa que se deu en chamar de “extensión do uso social do catalán”.

Este feito consistiu na creación de servizos lingüísticos en organizacións sectoriais. Concretamente en organizacións empresariais, organizacións sindicais e colexios profesionais (CCOO, UXT, SEFES, PIMEC, Cámaras de Comercio, empresas públicas coma RENFE, colexios profesionais, federacións deportivas...). Estes servizos teñen como eixe do seu traballo conseguí-la plena catalanización de cada organización a partir de actuacións nas seguintes fronteas: sensibilización lingüística dos asociados; extensión dos coñecementos de catalán; normalización da imaxe interna, externa e documental; auditorías lingüísticas e elaboración de materiais que faciliten os traballos que acabo de sinalar. Nestes momentos e de maneira experimental, dous destes servizos están aplicando o chamado “Programa tipo”, é dicir, un programa piloto de normalización lingüística intensivo.

É no Plano Xeral de Normalización Lingüística, que se encontra na fase inicial da súa elaboración, onde se enmarcan os obxectivos e directrices para as intervencións en tódolos sectores socioeconómicos e asociativos. E, en definitiva, onde se encaixan, porque como dicíamos, a unidade de acción no proceso de normalización lingüística é fundamental para conseguí-lo cambio lingüístico desexado.

E non soamente estes servizos sectoriais (os que se encargan de ordena-lo funcionamento lingüístico da organización) e os do ámbito administrativo (os que teñen como misión principal impulsa-la normalización lingüística da sociedade) encaixan os seus obxectivos e intervencións no Plano Xeral, senón tamén os que actúan en organizacións uni-

versitarias -nestes momentos, as sete universidades catalanas dispoñen deles-, en medios de comunicación públicos, etc.

Estes servicios sectoriais do ámbito socioeconómico e sociocultural teñen á fronte un equipo humano moi reducido, normalmente unha soa persoa -outra cousa son os das universidades e medios de comunicación, loxicamente, que se ben quedan contemplados no Plano Xeral de Normalización Lingüística, non os coordina directamente a Dirección Xeral de Política Lingüística.

Máis que entrar agora nas dinámicas particulares de cada un, creo que pode ser máis útil -atendendo á composición do público destas xornadas- comentar aquilo que os une, á parte do Plano Xeral de Normalización Lingüística, que como dixen está no tramo final da súa redacción.

E o que os une é:

1º A metodoloxía: nestes momentos todos deseñan e practican as súas intervencións a partir das previsións estratéxicas marcadas polo Plano Xeral de Normalización Lingüística en dous niveis: o táctico (programas anuais) e o operativo (organización das accións de execución).

E tamén hai que engadir que a elaboración dos programas anuais sempre consta das partes seguintes:

- a) especificación do obxectivo
- b) indicadores para medir os resultados esperados
- c) temporalización
- d) recursos humanos e económicos dispoñibles
- e) responsables de execución

2º Os tipos de intervencións, sempre complementarias e a partir dunha priorización dos elementos que compoñen cada apartado, que son:

- a) dinamización (actuacións de sensibilización e regulación)
- b) formación lingüística, que implica, se non de entrada, a especificación dos perfís lingüísticos para cada posto de traballo
- c) asesoramento lingüístico, é dicir, garanti-la calidade das comunicacións e a dispoñibilidade de modelos lingüísticos.

3º A formación conxunta de tódolos técnicos responsables de servicios lingüísticos que responde tamén ós tres apartados das intervencións; ademais da universitaria -másters e posgraos-, de carácter optativo.

Para rematar este apartado, quero engadir que as institucións económicas e socioculturais que se elixiron para implementar nelas servicios lingüísticos foron seleccionadas atendendo a criterios de máis influencia

no concurso poboacional, porque, como dicía, todas elas non son máis ca medios para chegar á poboación.

4. Conclusión

“¿Con este modelo, ata onde poderemos chegar?”, pregúntase Bastardas no seu último libro *Fer el futur* (Ed. Empúries, Barcelona, 1991). “¿Fíxose todo o que realmente se podía levar a cabo no actual marco constitucional e no plano lexislativo e regulamentario aplicando políticas de persuasión e de facilitación?”

Eu, persoalmente, creo que cos servicios lingüísticos que interveñen nos planos de asesoramento, formación e dinamización estase avanzando considerablemente no proceso de normalización lingüística en Cataluña.

Agora ben, o marco legal, sobre todo no que se refire ó sector privado, quizais necesita un paso máis. E diso é consciente o Goberno, que, consensuadamente, o está preparando.

Coa conxuntura xurídica -estase traballando no proxecto dunha nova Lei de Normalización Lingüística-, creo que os servicios lingüísticos poderán continuar actuando con maior forza e menos resistencias.

De tódalas formas, quero rematar cunhas palabras de Eduardo Mendoza, catalán, quen precisamente non escribe de maneira habitual nesta lingua. Son palabras que corresponden a unhas respostas súas a unha entrevista recente.

Di Mendoza: “Ultimamente estase falando disto das linguas como se fora unha cousa, un sistema económico ou algo así. Pero a linguaxe ninguén sabe o que é. Está aí, nunhas fonduras ás que ninguén chegou nunca, non se sabe que é a linguaxe, que é a persoa, que é o pensamento; e onde comeza unha cousa e acaba outra. Así que ó dicir: falen isto ou falen o outro, adáptense a isto ou ó outro... non sabemos con que material estamos traballando, que nervios estamos tocando nesta operación cirúrxica. Só podemos facer propostas organizativas. E hai boas experiencias neste campo”.

F. Fernández Rei (ed.): *Lingua e Cultura Galega de Asturias. Actas das I Xornadas da Lingua e da Cultura Galega de Asturias: Na busca das raíces da Terra Navia-Eo. Homenaxe a Dámaso Alonso. Organizadas pola MDGA (Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e da Cultura da Comarca). Grandas de Salime, 15-16 de Decembro, 1990*. Vigo: Xerais, 1994.

Desde hai moitos anos a lingua galega falada nas comarcas estremeiras coa Galicia administrativa vén sendo obxecto de investigación lingüística, dando lugar a unha situación paradóxica: o galego falado nestas bisbarras era moito máis coñecido có que se falaba nas catro provincias galegas.

Os primeiros achegamentos a esta realidade lingüística viñeron da man de Fritz Krüger (1923), que analizou os dialectos presentes na franxa occidental das provincias de Asturias, León e Zamora, observando a convivencia de asturiano, galego e leonés. Á beira disto, cómpre salientar o labor levado a cabo polo ilustre profesor Dámaso Alonso que xa en 1944 deu a coñecer unha serie de artigos específicos verbo do galego de Asturias e, posteriormente, sobre os Ancares de León. A importancia que supón o estudio e o coñecemento do galego exterior é evidente, pois en puntos deste microcosmos lingüístico constátanse arcaísmos como o mantemento de vocais nasais, ou os posesivos *tou*, *sou* e innovacións como a gheada, así como tamén a presenza de solucións, que serviron de escolla á hora da codificación léxica (*xoves*, *venres*, *xabarl*). Por outra banda desde o punto de vista sociolingüístico e sociocultural tamén se observa un grande interese e preocupación e así se reflicte desde a creación de asociacións nadas na propia franxa exterior como a MDGA (Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e da Cultura da Comarca) ou a MDGB (Mesa prá Defensa do Galego do Bierzo e da Cultura da Comarca), pasando por actividades promovidas polo Consello da Cultura Galega como son a celebración dos Congresos da Galeguidade I e II, 1991, ata o xurdimento dunha serie de investigacións como o estudio inédito de García Fernández (1990) sobre as actitudes lingüísticas na franxa occidental de Asturias ou o recente informe de Rubal, Veiga e Arza (1992): *A lingua do alumnado e profesorado nas franxas occidentais de Asturias León e Zamora*, editado polo Consello da Cultura Galega.

Se desde o punto de vista lingüístico destacamos a importancia desta zona para o estudio e coñecemento do galego, non o é menos desde a perspectiva sociolingüística, pois, ademais da pertinencia que poida ter o coñecemento de usos, actitudes e valoracións dos falantes cara ó(s) seu(s) código(s) lingüístico(s) non podemos esquecer as diversas manifestacións que xorden dunha situación de linguas en contacto: interferencias, mestura de códigos, alternancia de código, bilingüismo, etc.

Nesta liña de investigación lingüística e sociolingüística encádrase a celebración, en decembro de 1990, das I Xornadas da Lingua e da Cultura Galega

de Asturias. As actas destas xornadas, que apareceron en 1994, serán obxecto de atención nas liñas seguintes.

Despois dun limiar a cargo do editor, F. Fernández Rei, onde se fai referencia, entre outros aspectos, á ausencia de dereitos legais para o uso do galego de Asturias e ós antecedentes e desenvolvemento das devanditas xornadas, o historiador Enrique López (pp. 17-46) trata das exploracións mineiras da época romana na fronteira galego-asturiana, na que toma como centro convencional o Alto de Pedras Apañadas “punto de encontro entre Asturias e Galicia e lugar de interesantes explotacións”.

A continuación Antón Meilán (pp. 47-79) analiza os diferentes avatares históricos que afectaron á Terra Navia-Eo que, tras pertencer na etapa romana ó *Conventus Lucensis*, na época sueva pasou a formar parte do mosteiro-igreja de Britonia, para finalmente pasar a depender da xurisdicción de Asturias ó desaparecer a igrexa sueva britona e o seu bispo refuxiarse en Oviedo con motivo da invasión dos mouros. Despois deste breve percorrido histórico, Meilán céntrase no emprego dado ó termo “gallego-asturiano” por autores como D. Alonso ou Munthe, filólogo sueco, que en 1887 realizou unha tese de doutoramento sobre a fala popular dunha zona do occidente de Asturias. Tanto un autor como outro veñen a coincidir na aplicación do termo referido a aquela realidade lingüística conformada por trazos basicamente galegos coa interpolación dalgún fenómeno de orixe asturiana. Para finalizar Meilán establece unha caracterización das principais isoglosas que diferencian o galego de Asturias fronte ó asturiano occidental.

Xoán Babarro (pp. 81-148), que en 1994 presentou a tese de doutoramento *Galego de Asturias. Delimitación, caracterización e situación sociolingüística*, establece a fronteira lingüística entre o galego oriental e o asturiano occidental. É esta a delimitación máis acabada e actualizada, superando as presentadas no seu día por Diego Catalán (1956) ou a de Menéndez García (1963) así como a recente de Fernández Rei (1991).

Babarro ofrécenos un estudio detallado e minucioso dos “falares de transición” entre galego e asturiano nos concellos de Navia, Villalón, Allande e Ibias, todos eles caracterizados por posuíren trazos galegos á vez que incorporan evolucións propias do asturiano occidental. Os fenómenos que se teñen en conta para establecer a liña divisoria entre galego e asturiano, así como para o estudio dos falares de transición non son só de carácter fonético como os resultados de /E/, /O/ breves latinos (*cego/ciego, terra/tiarra, tierra; novo/nuovo, nuevo*), a evolución de /- N-/ intervocálico (*cheos/chenos*). Tamén se observa o estudio de isoglosas de orde morfosintáctica: formas do artigo (*o, a, os, as / el, la, los, las*), presentes etimolóxicos (*teño, veño*) / presentes analóxicos (*tengo, vengo*), terminacións (- *che/- ste*) para o pretérito perfecto, etc. A carón destes fenómenos tamén se inclúen algúns aspectos de carácter sociolingüístico, onde se observan algunhas denominacións dos propios falantes como *vaqueiros, aldeanos, gallegos, marnuetos...* que reflicten claramente o sentimento de pertenza a áreas lingüísticas diferentes. Á beira destes criterios adxúntase un conxunto de mapas inéditos e unha escolma de textos recolleitos *in situ*, nos que os mesmos falantes, mediante opinións e valoracións, definen a súa propia lingua.

Tradicionalmente véñse considerando que os lindes entre galego oriental e asturiano occidental están marcados polo río Navia. Sen embargo no estable-

cemento da fronteira hai que facer unha pequena precisión. Na parte alta do río antes da desembocadura, onde se ubican os concellos de Navia e Villalón, a fronteira queda marcada dun xeito gradual, ante a falta dun macizo montañoso que separe os dous dominios lingüísticos, dando lugar a unha serie de variedades que van perdendo trazos galegos, ó mesmo tempo que incorporan características asturianas, ou viceversa, e adscribíranse a unha zona ou outra en función das porcentaxes de características acumuladas. É distinto na parte sur do río, onde nunca se discutiu a delimitación fronteiriza, pois, o Navia nace en terreo galego. Aquí situaríamos os concellos de Allande e Ibias onde os lindeiros coinciden con accidentes topográficos como son as serras de El Palo, Os Lagos e Valledor.

F. Fernández Rei (pp. 149-170), tras facer unha periodización da lingüística galega moderna coas principais contribucións metodolóxicas, céntrase nos traballos de Dámaso Alonso verbo do galego de Asturias e Os Ancares de León sinalando a importancia que supoñen estas obras para a historia da lingüística galega contemporánea. Fernández Rei fai especial fincapé no emprego de termos como *galego exterior*, *gallego-asturiano*, *gallego de la Asturias occidental* e outras que aparecen na obra de D. Alonso. A algunha destas denominacións, sobre todo á de *gallego asturiano*, hai políticos e lingüistas que en Asturias pretenderon darlle un contido moi diferente ó que aparece na obra do ilustre profesor madrileño, que utilizou esta denominación moi conscientemente para referirse ó galego falado en Asturias, é dicir, para indicar aquelas variedades que, ubicadas na xeografía asturiana, son esencialmente galegas con trazos que están dentro do sistema lingüístico galaico, aínda que tamén incorporen algúns trazos do asturiano occidental.

Celso Martínez (pp. 171-236), nun artigo caracterizado por unha forte cohesión estrutural e pola utilización de terminoloxía especializada, fálanos sobre a literatura oral da Terra Navia-Eo, dirixindo o seu discurso a analizar algúns mitemas desa comarca con manifestacións semellantes en moitos lugares da Galicia administrativa cunha particular atención ó mito dos mouros e a toda unha iconografía representada por galiñas, pentes de ouro, etc. Para finalizar céntrase na isoglosa etnoliteraria *moura* da zona de fala galega / *xana* do territorio de fala asturiana.

X. L. Méndez Ferrín (pp. 237-242) acércanos á figura de Fermín Penzol que “sendo fillo dun berciano de Ponferrada e dunha asturiana de Castropol” realizou unha forte contribución ó nacionalismo galego e sempre “se proclamou natural de Galicia que entón se decía irredenta”.

Antón Santamarina (pp. 243-264) presenta unha proposta de normalización lingüística para as comarcas de Asturias de lingua galega, á vez que comenta un modelo de proposta ó Ministerio de Educación e Ciencia sobre a introducción do galego no ensino en toda a franxa do occidente de Asturias, León e Zamora que fora aprobada o 6 de outubro de 1990 polo Pleno do Consello de Cultura Galega.

En canto á proposta de normalización lingüística Santamarina céntrase en varios puntos, entre os que destacamos a conveniencia na adopción dunha norma única para o salvamento dun idioma, a importancia da política lingüística para o desenvolvemento adecuado da planificación dunha lingua, a necesidade de renovación dun idioma vinculado ás novas esixencias vitais, o papel que xogan as crenzas e os sentimentos dos falantes á hora de clasificar unha comunidade

idiomática, así como a problemática existente de identificación lingüística con respecto a sentimentos como atracción, auto-odio, rechazo, vergoña, etc. Sen negar a validez dos argumentos de Santamarina cremos que se debería incidir en dous puntos básicos: unha maior preocupación e interese das autoridades para o fomento e prestixio da lingua, así como a creación dun clima de conciencia lingüística favorable que posibilite o uso e o espallamento da lingua. Polo que se refire á proposta de introducción do galego no ensino en Asturias, León e Zamora temos que dicir que nos parece unha proposta coherente que non sobrepasa os límites das condicións mínimas esixibles, proposta da que o Consello de Cultura Galega non obtivo resposta.

Xa para finalizar, Benigno Fernández Braña, (pp. 265-293) presidente da MDGA, cun estilo e cun ton tacitamente directos, e mesmo pouco academicistas, analiza as diversas contribucións desta asociación así como os cativos avances que se acadaron en materia de recuperación e prestixio da cultura e lingua galegas na Terra Navia-Eo. Así e todo, se temos en conta o desinterese ante calquera iniciativa ou intento de normalización e fomento do idioma galego nesta zona, o labor emprendido pola MDGA é digno de toda loanza.

Como apéndice final destas actas, inclúense dous manifestos: un lingüístico-cultural con medidas para a normalización do galego na Terra Navia-Eo, e outro ecolóxico relativo á construción de novos encoros no río Navia. Ambos manifestos foran aprobados por todos os asistentes ás Xornadas de Grandas de Salime en 1990.

A xeito de conclusións finais insistiremos no artigo de Babarro por dous feitos fundamentais: dun lado a importancia lingüística en tanto que supón a delimitación entre dous dominios lingüísticos veciños, permitíndonos saber en que zona se fala galego e onde se fala asturiano; por outro lado destacaríamos a oportunidade política, pois, agora as autoridades políticas asturianas competentes teñen claramente delimitada a zona de fala galega no extremo occidental próximo a Galicia, onde cremos que é necesario emprender unha política de planificación lingüística inmediata. Polo que ten que ver co resto dos artigos percibimos unha panorámica global da complexa realidade sociocultural desta “mesopotamia” ibérica que é a Terra Navia-Eo, observando unha insistencia nos diversos elos existentes coa cultura galega, mediante manifestacións de orde antropolóxica e etnoliteraria que van parellas ó cerne ontolóxico galego.

Por último cómpre agradecer a unha editorial privada, como é Xerais, a publicación deste libro, que recolle os diferentes relatorios ou informes das xa históricas I Xornadas da Lingua e da Cultura Galega de Asturias, contribuíndo así a unha causa tan nobre e loable como é a dignificación da lingua e a cultura propias da etnia galega de Asturias, que é contribuír, ó mesmo tempo, á normalización da lingua e cultura galegas en xeral.

Agardemos que nun futuro próximo a celebración de novas xornadas, tanto na Terra Navia-Eo coma no Bierzo ou nas Portelas de Zamora, traia consigo o fornecemento de novos e interesantes datos para a xente concienciada neste tipo de temas.

F. XABIER PÉREZ ÁLVAREZ

Xornadas de formación en lingua galega para os equipos de Normalización Lingüística dos Centros Educativos, 20-24 de setembro de 1993. Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 1994. 376 pp.

Os Equipos de Normalización Lingüística nacen en 1990 para coordina-lo plan xeral para o uso do idioma e da docencia en galego, desempeñando varias funcións, como as de dar información legal sobre o galego ós órganos escolares, asesoramento sobre estratexias educativas, inventario dos recursos didácticos normalizadores do centro, garanti-los dereitos lingüísticos dos falan-tes en galego, propoñer actividades que melloren a estima do galego, etc. Estas Xornadas, celebradas simultaneamente nas catro capitais de provincia galegas, organizanse coa función de “analiza-la normalización e a súa problemática nos distintos sectores” (M. Rigueiro Tenreiro, “Apertura”).

Conferencias:

Manuel González González fai unha aproximación globalizadora da situación lingüística galega en “A lingua galega: situación actual e pers-pectivas” (pp. 17-49), detectándose unha situación de “bilingüismo social”, onde “unha parte da poboación coñece (con maior ou menor perfección, activa ou pasivamente) as dúas linguas; outra, é monolingüe en galego; e unha terceira é monolingüe en castelán”, ó mesmo tempo que se rexistra unha diglosia de adscripción e funcional en continuo cambio, que explicaría a necesidade dunha normalización lingüística, tanto no “status” coma no “corpus ou normati-vización”. Para conseguí-la normalización do status é preciso partir dun marco legal propicio, pero a plena regularización pasa pola “valoración da lingua por parte dos falantes” que condicionan e dirixen o seu uso. M. González fai un repaso sobre esta valoración a partires de datos (inéditos no seu momento) tomados dos estudos realizados polo Seminario de Sociolingüística da RAG, dos que se conclúe que “o tópico da modernidade do castelán, e a súa consi-deración como lingua de progreso, paralelamente á vinculación do galego con todo o que signifique atraso, está en profunda transformación”, gañando terreo a consideración de que o galego “debe ocupar ámbitos que estaban non hai moitos anos reservados ó castelán”.

A normalización do corpus debe abranguer, polo menos, tres problemas: “a representación gráfica do sistema fonolóxico da lingua”, a fixación dun modelo estándar de lingua “supradialectal e non marcado socialmente que [...] debe abarca-lo ámbito fonético-fonolóxico, o morfosintáctico e o léxico”, debendo este último dar reposta “ás necesidades expresivas e comunicativas da vida actual”. As súas consideracións finais son, que o galego se atopa nunha “encrucillada”, e dependendo do camiño que se tome dependerá o seu futuro. Para a normalización do corpus, fai unha “chamada á responsabilidade de todos” para superar problemas,

moitas veces alleos á lingüística, e avanzar naqueles que quedan por resolver e son máis graves, como é o do “ámbito da implantación social da lingua”.

En canto á normalización do status é preciso “facer un deseño claro dunha política lingüística para Galicia” planificando os obxectivos, dado que o marco legal e a situación social posiblemente sería tendente cara “unha solución de tipo bilingüe, pero coa idea de camiñar cara á instauración do principio de territorialidade estricto, de xeito que nun futuro non moi distante a práctica totalidade da poboación de Galicia teña o galego como lingua de instalación, aínda que toda ela coñeza tamén o castelán”.

Modesto Hermida en “A formación inicial do profesorado. A lingua co-mo compromiso” (pp. 53-70), considera como condición mínima esixible a un aspirante ás docencias non universitarias, unha “sólida formación na disciplina que imparte”, debendo ser esta interdisciplinar e cunha forte carga pedagóxica, o que non se corresponde coa situación vixente. En todo isto vai implícito o rexeitamento, por inadecuado, do actual sistema de titulacións, en especial das diplomaturas, así como unha “reticencia cara esa insistente proposta de Escola de profesores. Propón, de forma resumida, unha división do profesorado en : profesor de educación infantil, debendo ser “un licenciado no ámbito da psico-pedagogía, con programadas prácticas ó longo da carreira; profesor de educación primaria, cunha “formación dirixida máis ás didácticas, ós recursos de aprendizaxe, á psicopsicología, etc.”; profesor de educación especial, cunha formación psicolóxica que teña “incidencia especialísima nas ciencias e destrezas que de seu correspondan á especialidade”; profesor de ensino secundario obrigatorio, que son os que hoxe presentan máis problemas pola falta de experiencia que existe en relación con este ciclo. Debe presentar unha axeitada formación científica disciplinar “cunha especial actitude pedagóxica que lle axude a se enfrontar con éxito a tódolos problemas”. Por último teríamolos profesores de ensino secundario obrigatorio, cun fomento especial no ámbito das didácticas específicas. Remata a conferencia facendo nota-lo “ineludible compromiso do profesorado coa normalización lingüística, “impartan a disciplina que impartan”, dada a grande importancia que ten o seu papel instructor como “punto de partida para insuflar novas pautas de comportamento a unha sociedade”.

No traballo de José Pérez Vilarinho e Dora Quiroga López, “Densidade lingüística e discriminación escolar en Galicia” (pp. 71-110), a partir de estudos e cadros comparativos de elaboración propia sobre o emprego do galego e do castelán, podémonos decatar da existencia dunha “relación de dominación/ dependencia, e [unha] discriminación básica imperante na sociedade galega [e] vixente na escola”, onde se dá unha “función de latencia da lingua galega, asociada á constatación de baixo prestixio e utilidade social” que se demostra nas “discriminacións sufridas polas minorías lingüísticas, agora maiorías relativas no seu medio ou país propio, [sendo] a normalización” imprescindible para corrixi-la discriminación. A latencia do galego inflúe nas relacións pedagóxicas, á vez que se observa “un certo avance xeneralizado do castelán entre a poboación nova, que podería considerarse como un efecto conxunto da maior escolarización e socialización dos modelos audiovisuais”. A partir da lingua falada tamén se poden establecer as tres grandes clases que artellan a sociedade galega: clase alta (en castelán), media (bilingüe) e baixa

(galego), sendo tan forte a asociación entre lingua falada e clase social, que é preciso considerala unha compoñente obxectiva de clase.

A conferencia de Luís Sobrado Fernández versa sobre o “Proxecto educativo e avaliación da normalización do galego nos centros docentes” (pp. 113-138). A lexislación prevé o confeccionamento dun Proxecto Educativo nos centros docentes, que é un “recurso de planificación pedagóxica, expresión global do pensamento educativo da Comunidade escolar, confeccionado a partir do estudo da propia realidade cultural e que pretende unha intervención educativa organizada sobre a praxe docente, coa finalidade de melloralas”. Dentro deste proxecto debe inserirse “o plan de Normalización de Lingua Galega, [...] como proxecto de organización total da vida educativa dos centros docentes e non ser algo illado”.

O autor fai un minucioso repaso dos proxectos pedagóxicos constitutivos do réxime escolar galego (P.E.C., P.O.C., P.C.C., P.A.C., etc.), así como das fases das que consta a elaboración e desenvolvemento dos Plans e Proxectos Normalizadores nos centros educativos, á vez que nos ofrece unha “guía avaliadora de indicadores de proxectos de Normalización do galego nos centros docentes”. Trátase dunha conferencia densa á vez que esquemática, altamente valorable para ter unha idea dos constituíntes dos Proxectos Educativos no réxime escolar galego, en concreto do Plan Educativo de Norma-lización Lingüística.

Relatorios:

Monseñor Miguel Anxo Araújo Iglesias, “Lingua, fe e cultura” (pp. 143-154), considera que a lingua posiblemente sexa a “realización máxima dun pobo” na que se sustenta “o substrato espiritual sobre o que [...] se vai edifi-cando a nosa personalidade, a personalidade individual e colectiva”, sendo o núcleo condensador da cultura dun pobo. Por outra banda, “tódalas funcións da vida espiritual do home fúndanse sobre o poder que [este ten de] falar vocal ou caladamente”, pero non existe unha “linguaxe sagrada, caída do ceo sobre-natural”, o mesmo que tampouco “a fe quimicamente pura [e] totalmente inde-pendente do condicionamento da cultura”. É aquí onde a igrexa “debe respectar e facer seus os valores tradicionais da cultura daqueles pobos ós que ela lles presenta a fe”, e se quere “dialogar coa nosa cultura, [terá] que achegarse afecti-va e efectivamente a esta nosa lingua galega”.

Tras facer un resumo das relacións entre a Igrexa e o galego, salienta a influencia decisiva que tivo esta no proceso de alienación cultural de Galicia, pois a transmisión de “fe cristiá” fíxose (faise) maioritariamente en castelán, aínda que houbo eclesiásticos, como Sarmiento, que denunciaron esta situación, aínda hoxe delicada, onde “a Igrexa ten responsabilidades históricas, pero ten sobre todo un compromiso moral que esixe ser actualizado criticamente día a día, [...] revalidando publicamente a necesidade de asumi-la lingua galega como lingua da liturxia e da pastoral”.

Xosé Luís Barreiro Rivas, “O galego nos medios de comunicación. A experiencia na radio privada” (pp. 57-171), resalta a importancia da comu-nicación, da posesión e do manexo de información da que o mundo actual depende, converténdose este nunha “aldea global” en continua transformación. Neste mundo cambiante os medios de comunicación van cobrando unha moi grande importancia

como “elemento esencial na estruturación das sociedades”, á vez que as linguas minoritarias son cada vez menos utilizadas polos medios de comunicación comerciais que uniforman cultural e lingüisticamente os espazos nos que actúan, afectando a estas linguas cara á súa “desnormalización”.

Apunta algunhas liñas que deberían segui-los medios de comunicación para unha transformación do ámbito do galego, como: “unha forma de conciencia da necesidade e da utilidade do propio idioma e da propia cultura, e a creación dunha firme vontade social de incorporarse á súa defensa”, un “fo-mento da investigación das técnicas comunicativas derivadas da nosa estrutura cultural e lingüística [...] que sirvan de mensaxes”, “reconsideración sobre o bilingüismo efectivo dos programas, que eviten a disxuntiva entre programa 'integralmente en galego' e 'integralmente en castelán', xa que levan á desvantaxe do galego”, a acción normalizadora debería dirixirse ás funcións institucionais na sociedade (Igrexa, Xustiza, Banca, etc.). Tira como conclusión, que os medios privados de comunicación deberían cultivalo bilingüismo con “toda naturalidade; sen faixas normativas que impoñan fórmulas rixidas de política lingüística”.

Para Manuel Rico Vereá, “Unha aproximación á literatura de tradición oral” (pp. 173-180), “falar en Galicia é falar de normalizar, pola existencia dun conflito máis ou menos latente entre dúas linguas”, habendo só “dúas saídas: substituír ou normalizar”. No ensino haberá que tentar “unha visión integral da realidade para capacita-lo alumno nun dominio do seu contorno”, o que se reflicte “na fala, na escrita e na capacidade de comprende-las mensaxes nestas dúas dimensións”. Postula a “prioridade da aprendizaxe funcional sobre a técnica”, para así dominar aqueles contidos necesarios para a vida diaria, “sen-do determinante o dominio lingüístico”. A aproximación á literatura oral é necesaria “porque nela atopamos unha mostra xenuína de manifesta-la dimensión lírico-expresiva das nosas xentes”, á vez que é un medio para acceder ás figuras literarias e recursos estilísticos e á “forma de ser e pensar dun pobo, cunha linguaxe que lle permitirá ó alumno domina-lo seu contorno vital”. Al-gunha das ferramentas a usar serían a fraseoloxía popular, a adiviña, o conto tradicional, o cancionero, etc. “Todo canto configura a vida psíquica e material de Galicia está reflectido na lírica de tradición oral”, e debe recuperarse para dota-lo alumno da “capacidade expresiva que precisa máis ca nunca”.

A ponencia de Miguel Anxo Santos Rego versa sobre “O problema da avaliación de necesidades en contextos educativos bilingües: a propósito do caso galego” (pp. 181-193). A situación sociolingüística de Galicia implica uns obxectivos de normalización, onde aparecen unha serie de “atracos considerables” que hai que descubrir para podelos “controlar no posible a través de decisións pertinentes nos planos político, social, etc.”, facéndose isto por medio da avaliación de necesidades, “que é fundamental para presentar propostas de planificación lingüística para un territorio dado”, abranguendo na súa aplicación os ámbitos máis importantes da vida dun país. O ensino non é máis ca “punta de lanza en calquera dinámica de normalización dunha lingua minorizada”, onde xoga un importante papel o persoal docente, cabendo a pregunta de “¿por que non facer do proxecto educativo do centro a grande oportunidade de progreso na planificación lingüística no ensino do noso país, a través da asunción pola comunidade educativa de estratexias e técnicas de análise do contexto para calibra-las necesidades do

momento?”, sobre todo tendo en conta a “carencia de estudos relacionados coa avaliación de necesidades no marco do bilingüismo”. Para isto ofrécenos “un modelo para a análise de necesidades de intervención socio-educativa” artellado en tres fases: fase de recoñecemento, de diagnóstico e de toma de decisións”.

Experiencias:

Ábrese o apartado das Experiencias coa de Carlos Freire Pérez, “Xornadas de lingua galega. Experiencia normalizadora e teatro” (pp. 199-205), para quen, dado que “un equipo de normalización lingüística pode e debe abran-guer tódolos eidos relacionados co mundo da expresión, propuxémo-la construción dunha peza teatral para conxugar un texto literario coa didáctica dunha materia coma a Física”, tendo entre outros, como obxectivos básicos: “situar ó alumno espectador no medio no que se desenvolven os personaxes que se estudian na aula”, buscar unha maior comunicación entre o mundo do estu-diante e o da experiencia científica; “iniciar un camiño que poida ser utilizado como sistema complementario na Pedagogía das Ciencias”; mellorar aspectos da lingua, etc.

A organización da experiencia foi contemplada como “vivencia colectiva”, da que dá os pasos do seu desenvolvemento, desde a convocatoria pública no taboleiro do centro ata a representación, pasando polos ensaios. De todo o proceso conclúense uns beneficios para os participantes, como unha maior sociabilidade entre o grupo, unha maior comunicación profesor-alumno, unha maior sensibilidade ante a nosa lingua, unha mellora da expresión, dicción e entoación do galego, xunto cunha maior madurez.

César Martínez-Yáñez preséntano-la súa experiencia pedagóxica, “Normalización lingüística nos centros docentes no Concello de Fene: un proxecto en marcha” (pp. 207-221), realizada no curso 91/92 como “tentativa de actuación sobre a sociedade para muda-los hábitos [lingüísticos], e que imprima unha maior eficacia á tarefa normalizadora”, sendo unha experiencia piloto, orientada por primeira vez en Galicia, cara toda a sociedade e indo máis alá do territorio do centro. Os seus obxectivos básicos partiron dunha planificación que analizou a realidade sociolingüística circundante, na que se constatou as “grandes carencias e o lento avance que se produce no ensino e do conven-cemento de que somos partícipes dunha responsabilidade educativa”. Preténdese unha sensibilización social da problemática sociolingüística, resalta-lo prestixio social do galego, dar a coñece-la lexislación lingüística e favorece-lo cambio de actitudes e a galeguización do ensino.

O deseño de experiencia parte da Comisión de Normalización dos centros públicos de ensino coa colaboración do S.M.N.L. do Concello, preten-dendo chegar ata os centros privados e A.P.A.S. Recorreuse a técnicas e estra-texias publicitarias, xunto coa colaboración de diferentes colectivos, estando todo organizado por unha comisión planificadora que dota ó proxecto de “per-sonalidade xurídica para xestiona-lo orzamento do programa” e buscar finan-ciamiento. As actividades artéllanse en tres trimestres, tendo como fin, chama-la atención cara un maior uso da lingua galega, elaborándose un “slogan” e un “anagrama”, así como un vídeo divulgativo, concursos, traballos dos alumnos, un programa de radio semanal, camisetas, pins, etc.

Xosé P. Mondelo expón o seu “Proxecto de normalización lingüística: unha contribución á elaboración do P.E.C. e do P.C.C.” (pp. 225-241), como Xefe de Equipo da Normalización Lingüística do Instituto de F.P. de Monte Alto, para quen o “P.E.C. ten que recoller unhas liñas básicas de actuación referentes ó proceso de normalización lingüística que se pretende desenvolver e, mesmo cunhas consideracións básicas sobre a necesidade de procurar nos cen-tros unha nova educación lingüística [...] superadora de vellos prexuízos e discriminacións”, debendo ser unha “guía flexible orientadora do proceso de normalización, unha simple hipótese de traballo para compartir con toda a comunidade escolar e para confrontar na nosa realidade cotiá”. Fai, pois, unha análise das coordenadas socio-educativas que configuran o contexto do centro e dando os puntos de desenvolvemento do Proxecto de Normalización do mesmo, de onde parten algúns obxectivos básicos, como a profundización no labor de reflexión lingüística na vida escolar buscando a integración, a cooperación, o intercambio e a reflexión, a procura dunha nova educación lingüística baseada na estima de tódalas linguas, cun fomento especial da propia, e orientando e conformando as “directrices lingüísticas que van impregna-lo futuro P.E.C. e diversos P.C.C.”. Para acadar isto, ofrécesenos algunhas das estratexias utilizadas, como os cursos de formación do profesorado, asesoramento lingüístico, a elaboración e publicación de material didáctico propio, etc., rematando cunha avaliación do proxecto.

Nesta liña de traballo atópase a experiencia de Xesús Rábade Paredes e Helena Villar Janeiro, “Unha experiencia innovadora no ensino da lingua e a literatura” (pp. 243-251), onde a converxencia de dous factores como son a normalización lingüística e cultural, e a renovación pedagóxica e didáctica, fan obrigado un diferente tratamento do galego cara o seu uso sistemático por parte dos alumnos, levando consigo un cambio na metodoloxía, sendo a norma-lización o “obxectivo prioritario para o profesor de lingua” (e non só para o de lingua, senón para todos, independentemente da materia que impartan). Para acceder a isto é necesaria unha “perspectiva pragmática ou instrumental do idioma”, centrando o esforzo na “modificación das actitudes idiomáticas” ba-seando o eixe do traballo na “práctica oral” que rompa a identificación lingua-gramática. Faise un repaso pormenorizado do desenvolvemento da experiencia, realizada no Colexio Público López Ferreiro, da avaliación inicial, actividades e recursos empregados.

Mesas de Debate:

A situación dos medios de comunicación galegos e a súa situación ante a lingua está tratado por Francisco Alonso en “1993: situación do galego na prensa” (pp. 257-267), José Alonso Sánchez “Boas Tardes” (pp. 271-272) e Luís Álvarez Pousa “Os medios de comunicación galegos e a lingua galega” (pp. 273-282). Todos eles coinciden na importancia que teñen os medios de comunicación no proceso normalizador do galego á vez que salientan o seu escaso emprego, o cal se limita a seccións específicas ou a artigos de opinión onde o uso da lingua depende do columnista. Hai que nota-la ausencia dun diario plenamente editado en galego no momento de se celebrar estas Xornadas (non así no caso do semanal *A nosa Terra*), o que xa non ocorre na actualidade coa publicación de *O Correo Galego*, que esperamos non sexa o último. Para Álvarez Pousa é necesaria a creación dun espacio

galego de comunicación “como garantía de éxito e como procedemento central na construción dun espazo [que asegure] a construción cultural e lingüística da comunidade galega, e o seu recoñecemento global en Europa como un espazo diferenciado”.

Outro campo de traballo é o dos “escritores ante o galego e a normalización”: Dario Xohán Cabana, “Os nosos escritores ó redor da Normalización” (pp. 305-308), fai un repaso histórico do fenómeno chamado “literatura nacional” en Europa, que vai unido ás diferentes consideracións de “na-ción” (que foron cambiando ó longo da historia), datándose a primeira consciencia da literatura nacional no Renacemento e rexurdindo no S. XIX co Romanticismo, tendo como base a poesía, feito que se deu en tódalas linguas.

Para Marica Campos Domínguez, “Os escritores ó redor da normalización lingüística” (pp. 309-313), o escritor situado ante a(s) lingua(s) “esco-lle” aquela que en xeral ama, e “todo escritor que faga unha obra digna en galego está a contribuír á súa normalización lingüística”. Salienta as dificultades que atopa un escritor para escribir en galego, como a falta de lectores, escaso prestixio ante a crítica e a pouca proxección, puntualizando que “a militancia en prol da lingua déixase sentir menos agora, como se escribisemos nunha lingua e nun país perfectamente normalizado”, o que non corresponde coa realidade, polo que hai que seguir traballando e comprometéndose co galego.

Ramiro Fonte, “Os poetas e a lingua galega” (pp. 325-329), considera que “o poeta, en tanto que traballador da linguaxe, axuda a fixar unha lingua, e pon a proba as súas posibilidades”, preguntándose “¿que tipo de decisións ético-estéticas se poñen en xogo [...] para alguén que decida escribir en galego?”. Para el o importante é escribir, sendo a lingua na que se faga decisión do poeta, entendendo a súa poesía en relación con outras poesías producidas noutras linguas.

Xosé Neira Vilas, “A lingua dun escritor emigrado” (pp. 331-336), falando desde esta perspectiva, pois foi na emigración onde adquiriu o “compromiso asumido con este atributo esencial de nacionalidade”: o galego, xustifica a súa profesión: “Escribo porque o fago en galego”, fronte ó sostido por R. Fonte.

En “os poetas e a lingua galega. A poesía dos nenos” (pp. 323-245), David Otero, partindo dunhas reflexións sobre os poetas, a lingua e o mundo, que no noso caso xira en torno a unha lingua minoritaria, entra no binomio neno-poesía. A poesía nos nenos está no xogo, que é a “verdadeira poesía”. Pro-pugna potencia-la imaxinación, o que pasa por unha “pedagogía lúdica da lingua”, pero ata o de agora non hai cousa máis antipoética ca escola, a cal produce aversión a todo aquilo que se presente en “envase ou conducto versificado”.

O seguinte agrupamento de debates poderíamolos facer baixo o epígrafe: “a normalización e os sectores sociais”, como no traballo de Xosé Mª Pin Villares, “A normalización nos distintos sectores sociais. (A Universidade de Vigo)” (pp. 353-365) (quen fai un estudo da situación do uso do galego nesa universidade), e a de

Xosé A. Pombo Mosquera sobre a “Normalización lin-güística nos Concellos” (pp. 367-369).

Outros dos traballos céntranse no desenvolvemento do uso do galego no medio xurídico e o sustento legal existente para o seu emprego: Juan José Bota-na López, “O galego na administración de Xustiza” (pp. 297-304) e Edgar A. Fernández Cloos, “O galego na xustiza” (pp. 317-320).

Alfonso Blanco Torrado toca o punto da “Normalización lingüística na Igrexa” (pp. 293-296), que entra en contacto coa ponencia de Monseñor Araújo.

Outras Mesas de Debate son: “A formación en lingua galega no CEFOCOP” (pp. 321-323), de X. David Fernández Fraga, “Formación continua do profesorado” (pp. 347-351) de Celestino Pérez Recarey, (punto moi necesario “para dar resposta ás demandas dos novos deseños curriculares e tamén ás [novas] iniciativas que xorden”, onde o profesorado debe e ten que tomar decisións sobre os contidos que se imparten para o cal a Administración debe proporciona-la formación e orientación suficientes para poder realízalos), e a de Pedro Manuel Presedo Iglesias “A normalización lingüística nun centro de recursos”

Pedro Blanco Grille fai unha aproximación do traballo desenvolvido polo equipo psicolóxico de apoio de Melide, en “Servicios de apoio e normalización lingüística” (pp. 289-296), considerando que o mellor xeito de traballo para a completa asunción do galego na escola sería a dos “programas de inmersión”.

Por último, o Grupo Travelling (T. Añón, M. Castro, S. Cid, A. Romero e V. Villaverde), presenta o seu traballo en vídeo de carácter informativo-pedagóxico, coa pretensión de motiva-lo uso do galego, “Contribución videográfica ó proxecto de normalización lingüística” (pp. 285-287).

XESÚS DOMÍNGUEZ DONO

Institut de Sociolingüística Catalana, Direcció General de Política Lingüística (1994): *Actes de la II Trobada de Sociolingüistes Catalans*. Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, Barcelona. 118 pp.

Este volume, que recolle os relatorios presentados á 2ª *Trobada de Sociolingüistes Catalans* (Tortosa, decembro de 1991), constitúe o número 3 da serie *Documents de Treball* da colección *Publicacions de l'Institut de Sociolingüística Catalana*, e conta co soporte editorial do Departament de Cultura da Generalitat de Catalunya, tratando de contribuír unha vez máis ó coñecemento da evolución e situación actual da súa lingua nacional.

As achegas que ofrece o volume presentan valoracións e perspectivas de carácter ben diverso, aínda inscribíndose no terreo do que se vén coñecendo (ás veces dun xeito un tanto confuso) como *normalización*, *planificación* ou *política lingüística*, porque diversos son tanto os contidos coma a procedencia dos autores.

Os tres primeiros traballos son de carácter teórico ou metodolóxico. No primeiro deles, Albert Bastardas aborda o status epistemolóxico da sociolingüística e da planificación lingüística (PL). Aínda que, segundo certa visión, ás persoas que traballan dentro da primeira das disciplinas se lles adoita asigna-lo papel de *pensar* e ós segundos lles correspondería *actuar*, na opinión do estudioso catalán a PL debe ser quen de construír unhas bases teóricas rigorosas para cada nivel de planificación, que garantan o máximo grao de extensión da lingua posible. Non se trata, na súa opinión, dunha “ciencia aplicada á práctica” senón dunha “ciencia teórica da práctica”, tendo como obxectivos inmediatos contribuír á transformación dos comportamentos humanos e achegar elementos de coñecemento importantes para a sociolingüística xeral. A pesar deste posicionamento de Bastardas na liña argumentativa da lingüística aplicada ó estilo de Slama-Cazacu, non chega a inclinarse claramente por unha PL como disciplina de seu nin por un status para a mesma como arte ou práctica na que interveñen de xeito decisivo coñecementos propios doutras disciplinas de carácter social.

Joan Solé preséntanos un modelo de programa de normalización lingüística (NL), pretendendo que este sirva para coñecer-las necesidades lingüísticas, de planificación das actuacións e de recondución da NL no seo dunha organización complexa. Coida que o comportamento lingüístico do individuo se modifica dun xeito gradual, como resultado de ser tamén gradual o cambio no funcionamento lingüístico dos organismos que vertebran a sociedade e que inflúen en tódolos eidos da vida individual. De actuarmos de acordo con esta hipótese *estratéxica*, opina que os cidadáns, de xeito individual, irán encontrándose progresivamente inmersos nun contorno que, dunha banda lles permitirá exercer-la súa opción lingüística sen trabas nin limitacións, e doutra os invitará a ir usando cada vez máis a lingua (catalana) que aprenderan previamente. O modelo, en teoría ben atractivo, peca de excesivamente posibilista e carece da suficiente

fundamentación empírica, xa que non xustifica abondo que a modificación nos comportamentos lingüísticos sexa un proceso gradual no nivel do individuo. Tampouco está claro que actuacións en materia de NL baseadas en “invitar gradualment a usar la llengua catalana, que prèviament haurán aprés” teñan posibilidades de mellora-la situación dunha lingua que non teña un respaldo sólido desde os diferentes estamentos do poder. Se cadra sería posible no caso da lingua catalana, polas súas especiais circunstancias de apoio institucional, pero coido que como modelo non ten en conta o funcionamento, con frecuencia moi complexo, das redes sociais e as circunstancias particulares de cada individuo.

Xabier Falcón presenta no terceiro dos relatorios recollidos neste volume un breve resume do que a teoría da PL pode achegar ós procesos de NL. Penso que se trata (como xa sucedera coa súa tese de 1988¹) dun traballo de enorme interese. Neste caso a importancia vén dada por ser unha desas calas que, aínda sendo breve e moi esquemática, axuda a deitar moita luz sobre unha disciplina que aínda presenta máis sombras ca luces á hora de guiar os procesos de extensión do uso das linguas. En PL téñense presentado descriucións de múltiples comunidades lingüísticas do mundo, tense teorizado moito sobre a relación entre lingua, sociedade e economía, pero falta aínda moito por facer ata chegar a adecua-la planificación desexada á resolución real e efectiva das situacións. E esta contribución penso que axuda a ir clarificando algunhas das premisas e pasos necesarios para resolver estes procesos. Ten especial interese a idea de que cómpre prestar atención tanto ás avaliacións *obxectivas* coma as *impresionistas* que os colectivos ou os individuos fan sobre como se está reconducindo unha situación lingüística, así como as reflexións sobre como o cambio social e o lingüístico poden correlacionarse, e que tipo de estratexias específicas se deben establecer para grupos ou casos concretos. É interesante tamén a reflexión sobre as posibilidades reais de avalia-los logros ou retrocesos producidos, e en que medida son consecuencia das medidas planificadoras adoptadas, no sentido de que pode non ser en absoluto evidente a relación causa-efecto entre os feitos e maila política aplicada, dado o carácter complexo dos factores que inciden sobre a conducta lingüística e da mesma realidade sociolingüística, ó traballarmos con valores, con comportamentos, con conceptualizacións dunha realidade escasamente *material*.

Probablemente o mérito desta contribución á teoría da PL estea máis no que suxire ca no que clarexa. Trátase de apuntamentos non orixinais do autor pero si presentados de xeito que axudan a reformular aspectos importantes da política lingüística que acriticamente se viñan dando por bos, pequenas chamadas de atención útiles tanto para as persoas encargadas da actuación coma para as encargadas de deseña-la mesma. Para non sobrepasa-los límites dun traballo destas características, limítome a unicamente enumerar algunhas destas ideas que considero clarificadoras: a) os problemas que aparecen como indomables poden agachar outro problema subxacente que non fomos quen de identificar, b) cando se avalía un aspecto sociolingüístico débense ter en conta non só as conclusións ás que se chega racionalmente tras pondera-los indicadores de que dispoñemos senón tamén considera-las opinións puramente intuitivas e *subxectivas* que os

¹ Falcón, X. (1988). *Teoria de la planificación lingüística*. Universitat de Barcelona (microficha).

individuos emiten sobre a realidade, se queremos coñecer na súa globalidade a percepción que sobre os feitos lingüísticos ten unha comunidade, c) non se pode realizar unha PL maximalista, dirixida cara a un obxectivo sen ter en conta o grao de aceptación ou rechazo de cada unha e do conxunto das medidas adoptadas, é dicir, debe existi-la retroalimentación, d) o deseño dos programas de PL débese afrontar aproveitando os avances que en estratexia nos poida ir fornecendo a mercadotecnia, concibindo a innovación na conducta como un produto que queremos introducir no *mercado* lingüístico, e) a PL non pode ter como núcleo central da súa actuación o ámbito educativo, senón que debe partir dunha concepción máis globalizadora das cuestións lingüísticas (Haugen ou Haarman dirían que estamos inmersos nun sistema *ecolóxico* global dentro do cal deben inscribirse as actuacións particulares), f) o mecanismo do cambio que se pretende introducir debe ser simple, xa que as estratexias que implican procesos complexos poden ser interpretadas polos seus destinatarios como difíciles senón imposibles de poñer en práctica, g) unha boa política lingüística, en definitiva, debe tentar deseñar “una política d’estratègia general i de tàctiques parcials”, atendendo as necesidades particulares de cada grupo sen perde-lo norte de a onde queremos chegar.

Josep M. Aymà debrúzase ante o problema de medir e avalia-lo proceso de NL así como que niveis deben ser obxecto de análise nesta medición. O problema está tamén para el en como avaliar con fiabilidade o proceso global de normalización, tendo en conta que en Cataluña non se dispón dun estudio de amplo espectro referido ó conxunto da poboación que analice tanto a competencia coma o uso ou as actitudes lingüísticas e que presente uns resultados homoxéneos, completos, válidos e fiables. Con todo, esta importante eiva non impide a existencia dunha política lingüística “de estratexia xeral e tácticas parciais” como dicía Falcón seguindo a P.E. O’Donell. ¿Pode alguén imaxinar que non poderían facer en Cataluña de contaren cun estudio da entidade do *Mapa Sociolingüístico de Galicia*, máis de dous tercios da poboación que fala a lingua propia e uns prexuízos lingüísticos en franca regresión?

Jordi Bañeres preséntanos no seu relatorio como elaborar un banco de datos de demandas e ofertas en investigación sociolingüística que poida resultar útil á hora de decidi-las medidas implementadoras da política lingüística máis axeitadas. Jordi Sánchez refírese brevemente á contribución dos movementos sociais ó uso da lingua catalana, así como ó interese que pode ter para os planificadores estudia-los procesos que tales grupos crearon ou axudaron a crear. Jordi Solé fai unha tamén breve pero interesante reflexión sobre a política lingüística catalana na historia recente, achegando datos -en moitos casos sorprendentes- sobre a dobre imaxe das actuacións oficiais en materia lingüística no período que denomina de “frenada i congelació del procés de normalització lingüística” (aprox. entre 1979 e 1983), achegando asemade unha tamén interesante valoración do destacado papel desempeñado pola militancia lingüístico catalán desde a morte de Franco.

O movemento galés de activismo lingüístico coñecido como *Cymdeithas Yr Iaith Gymraeg* é o centro de interese dun ben documentado estudio de Josep V. Garcia Raffi, que constitúe así mesmo unha breve pero atinada análise da situación da lingua galesa na segunda metade deste século.

Gabriel Planella analiza os procesos e estratexias seguidas na intervención sobre o sector socioeconómico, Yvonne Griley e Mercé Solé tratan a Administración Pública, Pere Rius o Ensino Básico, Lurdes Comas e outros a PL no *Institut Català de la Salut* e Isidor Mari debulla as cuestións relacionadas co plurilingüismo que se derivan da integración europea. Finalmente, Jordi Bañeres e Joan Mª Romani presentan un modelo de plan de motivación para traballadores da Administración pública.

En resumo, creo que se trata dunha publicación que contén traballos de grande importancia tanto para os interesados nos aspectos teóricos da PL (Falcón, Bastardas, Solé, Aymà) coma para persoas que desexan coñecer mellor a historia sociolingüística catalana (en especial Sánchez e Solé). Aquelas persoas que traballan en servizos de NL encontrarán breves e ilustrativos exemplos de como se traballa nun país onde actuar en materia lingüística equivale a mercadotecnia, e no que a vontade política favorece un particular proceso de planificación lingüística: a multiplicación dos pans e dos peixes, dos catalanfalantes e dos catalanescribintes.

GABRIEL REI DOVAL

Arias López, Valentín, *Prontuario ortográfico de galego*, Pontevedra, Edicións do Cumio, 1993, 239 pp.

Como o propio título anticipa, o *Prontuario ortográfico de galego*, ten como finalidade dar indicacións útiles para os usuarios da lingua galega, especialmente para a súa escrita.

Non é este o primeiro manual deste tipo que temos á nosa disposición, pois o mercado editorial ten múltiples ofertas para aqueles que teñan interese en aprende-lo galego, e tamén para os que, estando xa instalados na nosa lingua, precisen facer consultas puntuais. Na maioría dos casos o enfoque é preferente-mente cara á escrita. O propio autor, Valentín Arias López, ten publicadas outras obras nesta liña orientativa e didáctica como *Escribir ben*, de 1991 e *En galego sen erros*, de 1993.

O *Prontuario* vén ser unha resposta á necesidade de solventar dúbidas ortográficas e morfolóxicas que lle poden xurdir a quen se propoña escribir en galego, pero o libro trata tamén aspectos non estritamente ortográficos. En todo caso a finalidade é eminentemente práctica, e a organización alfabética dos exemplos facilita a consulta.

Porque, como o propio autor recoñece, fronte ás variedades dialectais da nosa lingua, que supoñen unha riqueza no nivel oral, está clara a necesidade dunha unidade na escrita. Ese é o obxectivo das *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* de 1982, elaboradas pola Real Academia Galega e o Instituto da Lingua Galega, e que son seguidas por este e outros moitos manuais dos que temos á nosa disposición. Por outra banda, todos sabemos que hai erros que se repiten con maior frecuencia e que se deben nuns casos á influencia do castelán, noutros simplemente a descoñecemento da normativa. A experiencia pedagóxica facilítalle ó autor a selección daqueles nos que máis frecuentemente se incorre en dúbidas e equivocacións.

No “Limiar” Valentín Arias explícanos cal é a finalidade da obra, e afirma que non pretende teorizar, senón que trata de que o lector aprenda “de maneira activa”, e que tenta que cando o lector faga unha consulta non só se atope “un remedio para sacar a calquera dun aperto e ficar coma antes”, senón de facilitala aprendizaxe. Con ese obxectivo procura reducir ó máximo o aspecto teórico e dá prioridade á práctica. Ó longo do libro predomina a exemplificación, os listados de palabras que con máis frecuencia atopamos mal empregadas ou escritas. Todo isto acompañado dun pequeno número de regras enunciadas de maneira breve e clara, que poden servir de modelo cando nos enfrontemos a outras dúbidas do mesmo tipo.

O manual está dividido en once apartados nos que se vai centrando en diversos aspectos da lingua. O máis extenso é o primeiro “As letras”, onde inclúe listados de palabras nas que podemos ter dúbidas sobre a presenza ou ausencia dunha grafía en determinado contexto, todo isto organizado alfabeticamente. Indícasenos tamén cales son as causas máis frecuentes de incorrecións en galego:

castelanismos, hiperenxebriismos, e o que o autor chama “Ou-tras mágoas”, referíndose ás variantes sociais e locais (que el non condena, por suposto, na lingua oral).

Os seguintes apartados están máis centrados na morfoloxía. Tratan, por exemplo, os numerais, o xénero e o número (nos que inclúe as regras básicas de formación do feminino e o plural ilustrándoas con abundantes exemplos, seleccionando especialmente aqueles que poden resultar máis conflictivos), etc. Recolle tamén o autor os sufixos e prefixos que con máis repetidamente dan lugar a erros, como é o caso dos cultismos ou as terminacións “-án”, “-ano”, “-ao”. E as dúas partes que resultan máis teóricas son a das contraccións e a referente á morfoloxía verbal. Na primeira límitase basicamente a incluí-los cadros coas contraccións existentes na nosa lingua e na última introduce o para-digma verbal coas tres conxugacións regulares e os modelos de irregularidades.

O apartado nove, a “Puntuación”, recolle os signos ortográficos dos que dispoñemos en galego, e aclara como e en que ocasións debemos empregalos.

E finalmente, as dúas derradeiras seccións constan de amplos listados de palabras. O punto dez ofrece parellas de termos con diferentes grafías segundo o seu significado; e a parte final do libro inclúe un listado de topónimos cos seus xentilicios correspondentes, tanto galegos, coma do resto da Península e mesmo estranxeiros, engadindo a formación das súas formas femininas.

En conclusión, o libro non só dá solucións a problemas ortográficos. Nel podemos consultar tamén aspectos morfolóxicos, e vén engrosar esa ampla variedade de obras deste tipo que podemos atopar nas nosas librerías, e que nos permiten familiarizarnos máis coas normas da lingua galega.

PILAR VÁZQUEZ GRANDAS

CONTIDO

- 5 C. SILVA DOMÍNGUEZ
As estruturas adverbiais do tipo de
diante miña
- 23 S. MONTERO KÜPPER
Proposta para unha tradución das perífrases
aspectuais galegas ó alemán.
As perífrasis perfectivas e aproximativas
- 39 L. IGLESIAS RÁBADE
O uso e o costume no proceso de
normativización ortográficas da lingua inglesa
- 71 F. DUBERT GARCÍA
Algúns fenómenos morfolóxicos
do galego de Santiago
- 103 A. S. ALONSO NÚÑEZ
Notas sobre a fala de Campobecerros
- 129 F. PELIQUÍN PÉREZ
Tratamento da lingua galega
no proxecto curricular de centro (PCC)
nun proceso de normalización lingüística
- 143 G. PLANELLA I DOMÈNECH
Os servizos lingüísticos
en Cataluña